
KOMMITTÉBETÄNKANDE-KOMITEANMIETINTÖ 1977:2

BETÄNKANDE AVGIVET AV
LÄROPLANSKOMMISSIONEN FÖR GYMNASIET II A
REFORMERINGEN AV MELLANSTADIEUTBILDNINGEN 13

LUKION OPETUSSUUNNITELMATOIMIKUNNAN
MIETINTÖ II A

KESKIASTEEN KOULUNUUDISTUS 13

HELSINGFORS-HELSINKI 1980

Gutachten - Komitee 1977 : 2

Gutachten, abgegeben von der Lehrplan-
kommission für das Gymnasium II A

in schwedischer Sprache

Helsinki 1980

Georg-Eckert-Institut BS78

1 235 388 4

KOMMITTÉBETÄNKANDE-KOMITEANMIETINTÖ 1977:2

BETÄNKANDE AVGIVET AV
LÄROPLANSKOMMISSIONEN FÖR GYMNASIET II A
REFORMERINGEN AV MELLANSTADIEUTBILDNINGEN 13

LUKION OPETUSSUUNNITELMATOIMIKUNNAN
MIETINTÖ II A

KESKIASTEEN KOULUNUUDISTUS 13

Georg-Eckert-Institut
für internationale
Schulbuchforschung
Braunschweig
Schulbuchbibliothek

82/2286

HELSINGFORS-HELSINKI 1980

SF
Z-16(1,80)

GYMNASIESTUDIERNAS ÄMNESOMRÅDEN

INLEDNING

1. Principerna för utarbetandet av gymnasiets läroplan och lärokursplanernas användning
2. Att avvika från läroplanen
3. Evaluering och utvecklande av läroplanen
4. Gymnasiets allmänna mål (sammanfattning)
5. Gymnasiets läsplan

GYMNASIESTUDIERNAS ÄMNESOMRÅDEN OCH LÄROKURSER

1. Modersmålet (finska) (del II A)
2. Modersmålet (svenska) (del II A)
3. De för eleven främmande språken (del II B)
  - 3.1. Engelska
  - 3.2. Finska
  - 3.3. Latin
  - 3.4. Franska
  - 3.5. Svenska
  - 3.6. Tyska
  - 3.7. Ryska
4. Matematik (del II C)
5. Det naturvetenskapliga ämnesområdet (del II C)
  - 5.1. Biologi
  - 5.2. Fysik
  - 5.3. Kemi
  - 5.4. Geografi
  - 5.5. Psykologi
6. Det humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnesområdet (del II D)
  - 6.1. Filosofi
  - 6.2. Historia och samhällslära
  - 6.3. Religion
    - 6.3.1. Den evangelisk-lutherska religionen
    - 6.3.2. Den ortodoxa religionen
7. Konstfostran (del II E)
  - 7.1. Uttrycksförmåga
  - 7.2. Teckning
  - 7.3. Musik

8. Gymnastik och hälsokunskap (del II E)
  - 8.1. Gymnastik
  - 8.2. Hälsokunskap

GENOMGÅENDE TEMAN (del II E)

1. Fostran till internationalism
2. Mentalhygienisk fostran
3. Familje- och konsumentfostran
4. Kommunikationsfostran
5. Miljöfostran

GYMNASIESTUDIERNAS ÄMNESOMRÅDEN

INLEDNING

1. Principerna för utarbetandet av gymnasiets läroplan och lärokursplanernas användning

Läroplanskommissionen för gymnasiet har likmätigt sitt uppdrag definierat målen för den allmänbildande undervisning som skall meddelas i gymnasiet, redogjort för de förändringar i läroplanen som föranleds av att alla som har avlagt grundskol-examen har behörighet för gymnasiet och av att gymnasiets första klass för en del av eleverna utgör slutskedet av den allmänbildande skolan, samt utarbetat förslag till en på grundskolans lärokurs byggd läroplan för gymnasiet, under särskilt beaktande av att första läsåret i gymnasiet skall utgöra en gymnasiets allmänna period. I sitt arbete har kommissionen beaktat det arbete som utförts av läroplanskommittén samt följande samtidigt som kommissionen tillsatta kommissioner: kommissionen för planering av yrkesläroanstalternas allmänbildande undervisning, kommissionen för differentiering av undervisningen i grundskolan samt kommissionen för planering av försöksverksamhet i gymnasiet och yrkesläroanstalterna.

Arbetet på gymnasiets läroplan har framskridit i tre skeden: Första skedet bestod av att kartlägga gymnasiets uppgifter, allmänna mål och verksamhet. Andra skedet omfattade en utredning av integreringen mellan de till olika ämnesområden (modersmålet, de för eleven främmande språken, matematik, de naturvetenskapliga ämnena, de humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnena, konstfostran samt gymnastik och hälsokunskap) hörande lärokurserna (integrering inom ett ämnesområde), de gemensamma målen för de olika lärokurserna inom samma ämnesområde samt dettas koordinering med andra ämnesområden. Med denna angreppsmetod har man velat undgå att läroplanen splitt-

ras upp på separata lärokurser och sambanden mellan de olika ämnena bryts, speciellt vad gäller varandra närstående ämnen. Samtidigt har man kunnat bevara de systematiska ämneshelheterna. Först utreddes sålunda den inbördes integreringen mellan biologi, fysik, kemi, geografi och psykologi, dvs. det naturvetenskapliga ämnesområdets inre integrering och gemensamma mål samt koordinering med andra ämnesområden (t.ex. det humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnesområdet). I det tredje skedet av processen för utarbetandet av läroplanen redogjordes för de olika lärokursernas - i biologi, fysik etc. - mål och innehåll och utarbetades lärokursplaner för de olika ämnena. I översiktspresentationen av varje ämnesområde ingår metodiska anvisningar mm. allmänt beaktansvärt.

Lärokursplanerna innehåller följande huvudpunkter beträffande de olika lärokurserna:

mål, innehåll, metoder, utvärdering, kurser jämte mål, studieplanering, utrymmesdisposition, hjälpmedel samt anknytning till motsvarande allmänbildande lärokurser inom yrkesutbildningen.

Lärokursplanerna har utarbetats i kursform men kan även genomföras inom ramen för veckotimssystemet. Gymnasiets lärokursplaner bygger vidare på grundskolans läroplan. Som utgångsnivå i matematik och det första för eleven främmande språket har hållits avlagd mellankurs och i det andra för eleven främmande språket avlagd kort kurs i den form som statsrådets principbeslut 13.3.1975 rörande ändring av grundskolans verksamhetsstruktur fastställer angående kort kurs.

De gemensamma målen för alla elever som studerar en viss lärokurs kan betraktas som ett slags basmål. Som tilläggsmål kan betraktas mål som uppställs för valfria och/eller frivilliga lärokurser som anknyter till den gemensamma lärokursen (basmålen). Till exempel kan målen för den gemensamma lärokursen i geografi som läses första året i gymnasiet betraktas som ett slags basmål och målen för de valfria lärokurser och eventu-

ella specialkurser som studeras de följande åren som tilläggs-
mål. Målen för den för alla elever gemensamma treåriga läro-
kursen i modersmålet kan betraktas som ett slags basmål och
målen för eventuella specialkurser i modersmålet som tilläggs-
mål. I fråga om ett helt valfritt ämne (som filosofi) kan som
basmål betraktas de minimimål som bör uppnås av dem som valt
ifrågavarande lärokurs och som tilläggs mål målen för sådana
tilläggsstudier som bedrivs i anslutning till ifrågavarande
valfria eller frivilliga lärokurs (eventuella fortsättnings-
och specialkurser).¹⁾ Då det fallit sig naturligt och behöv-
ligt har målen definierats, förutom med tillhjälp av färdighets-
och kunskapskomponenterna, även med utnyttjande av en attityd-
komponent.

Färdigheter och kunskaper (samt attityder) har såvitt möjligt
angivits i form av elevens slutliga beteende. Härmed har efter-
sträfvats att med klart definierade mål underlätta undervisnings-
processen och utvärderingen av elevernas prestationer. Det har
dock inte varit möjligt eller ens nödvändigt att uttrycka alla
mål på detta sätt, eftersom en del av målen förverkligas i
själva undervisningssituationen.

Lärokurserna har indelats i kurser. Längden på en kurs är en
studietidsenhet eller en multipel därav. Som längd på studie-
tidsenheten har för hela mellanstadiet utbildningen fastslagits
38 h. För varje kurs har utarbetats en kursplan, och varje
kurs har försetts med ordningsnummer enligt vederbörande läro-
kurs. Om någon kurs inte behöver studeras i given ordnings-
följd, har angivits inom vilka gränser avvikelser från denna
ordning kan göras. En kurs har i allmänhet även försetts med
egna mål eller en beteckning som anger dess innehåll.

---

1) Termerna basmål - tilläggs mål används således i en
något annorlunda bemärkelse än de använts i samband
med arbetet på preciseringen av grundskolans läro-
planer för de olika läroämnena.

I alla kursplaner har det inte varit vare sig möjligt eller ändamålsenligt att skilja innehåll och mål från varandra. Eftersom varje kurs bildar en helhet har dess allmänna mål likväl definierats för att ange undervisningens tyngdpunktsområde. Detta allmänna mål har i allmänhet formulerats i termer som betecknar prestationsfärdigheter. Valet av innehåll har i huvudsak skett utifrån det allmänna målet.

Kursinnehållen har presenterats i den ordning som de är avsedda att tas upp i undervisningen. Kursinnehållen har planerats enligt regeln att det egentliga faktainnehållet i en kurs i genomsnitt skall kunna inläras på en tid som utgör 80-90 % av kursens totala timantal. Av hela kurstiden har 10-20 % avdelats för annan verksamhet, som inte är upptagen i kursplanen. Den tid som behövs för skolans gemensamma aktiviteter bör fördelas så jämnt som möjligt på de olika kurserna.

I kursplanerna har även medtagits allmänna anvisningar för hur inlärningsmålen skall uppnås. Dessa anvisningar är dock varken detaljerade eller bindande för lärarna, därför att de olika skolorna arbetar under så varierande förhållanden och med så olika möjligheter. Också utvärderingsnormerna är av allmän karaktär. Varje skola bör ge sina elever ett enligt behov längre eller kortare sammandrag av kursplanerna till hjälp både för valet av lärokurser och för planeringen och genomförandet av studierna.

Utöver lärokursplanerna har även uppgjorts stomplaner för fem olika genomgående teman. Dessa genomgående teman är fostran till internationalism, mentalhygienisk fostran, familje- och konsumentfostran, kommunikationsfostran samt miljöfostran. Av central betydelse är att varje skola planerar behandlingen av dessa genomgående teman.

Då läraren genomför lärokursplanerna bör han beakta gymnasiets allmänna mål (se kap. 1.4.), översiktspresentationen av

respektive ämnesområde samt stomplanerna för alla genomgående teman. Läraren borde dessutom i mån av möjlighet göra sig förtrogen med lärokursplanerna också för andra ämnen än det han själv undervisar.

2. Att avvika från läroplanen

Gymnasiets läroplan är riksomfattande och genom stadfästelse bindande. De enskilda skolorna får likväl med skol- och förvaltningsmyndigheternas tillstånd göra avvikelser från läroplanen, närmast vad gäller de valfria och frivilliga ämnena, om tillräckliga skäl härför föreligger. Dyliga skäl är bl.a.:

1. Samverkan med andra läroinrättningar på orten liksom även näringslivets regionala särdrag och de lokala bildningsbehoven bör kunna beaktas vid genomförandet av läroplanen.
2. Försöksverksamhet är ett oundgängligt led i läroplanens utvecklande och betingar ofta avsteg från den fastställda läroplanen. Ett dylikt försök bedrivs antingen på initiativ av centraladministrationen och vanligen som en del av ett vidlyftigare försöksprojekt, eller på en skolas egna initiativ och med myndigheternas medgivande.

3. Evaluering och utvecklande av läroplanen

Det är skäl att låta de allmänna principerna och anvisningarna vara relativt permanenta för att de som begagnar sig av läroplanen skall hinna anamma och tillämpa dem. Det oaktat finns ett stående behov av att skolan utvecklas och tolkningarna preciseras vart efter förhållandena ändras. För att detta skall utföras så objektivt som möjligt bör läroplanens förverkligande utvärderas. Utvärderingen borde gälla olika sidor av detta förverkligande: förvaltning, ekonomiska angelägenheter, lärarens verksamhet, elevernas prestationer, undervisningens anknytning till samhället osv. Bakgrunden utgörs av gymnasiets uppgifter och mål, som också skall utvärderas.

Till de viktigaste uppgifterna för utvärderingen inom mellanstadieutbildningen hör att utreda motsvarigheten mellan de olika läroinrättningarna i fråga om den utbildning de meddelar samt att precisera begreppen allmän resp. särskild högskolebehörighet. Detta förutsätter en jämförande utvärdering av läroplanerna, lärokurs- och kursplanerna samt deras förverkligande i de olika läroinrättningarna på mellanstadiet.

Hur läroplanen förverkligats i relation till målen kan undersökas på olika nivåer och med olika metoder. På riksnivå kan sammanställas statistiker över elevernas kvantitativa och kvalitativa prestationer, lärarnas arbetsmängd, de ekonomiska omkostnaderna osv. Härigenom erhålls en grund för den kvantitativa planeringen. Till grund för den kvalitativa planeringen kan på samma sätt insamlas uppgifter om provresultat i de olika lärokurserna, utvärderingar av lärokursplanernas funktionsduglighet o.a. dylikt. Detta behövs både på riks- och lokalnivå. Utvärderingen borde inte få bli schematisk. En del kvalitativa data insamlas muntligt, och på så sätt kan lärarnas erfarenheter och åsikter beaktas. En uppgift för vägledningen av undervisningen kunde vara att under skol- och förvaltningsmyndigheternas överinseende jämföra läroplanens förverkligande med målen samt inhämta lärarnas uppgifter och samla erforderligt material för en regelbundet återkommande vidlyftigare totalrevidering av läroplanen. De allmänna principerna för elevbedömningen har presenterats i betänkandets I del, kapitel 11.

4. Gymnasiets allmänna mål (sammanfattning)

Kommissionen har formulerat gymnasiets allmänna mål¹⁾ på följande sätt:

1. Genomgång av gymnasiet bör ge alla elever de kunskaper och färdigheter som behövs för fortsatta studier i läroanstal-

1) Gymnasiets allmänna mål har behandlats i betänkandets I del, kap. 5.

ter på högskolenivå.

Detta betyder att alla elever får den för studier på högskolenivå erforderliga mängden baskunskaper, innefattande såväl tillräckliga kunskaper på sådana områden där människan, naturen, samhället och kulturen samt dessas inbördes relationer är föremål för forskning, som förutsättningar för att bedöma och utnyttja dessa kunskaper.

2. Gymnasiestudierna bör ge en grund för utveckling av vetenskapligt tänkande samt nödig teknisk färdighet att förvalta det samlade kunskapskapitalet.

Gymnasiestudierna bör koncentreras på det väsentligaste på varje kunskapsområde, göra eleverna förtrogna med de teknologiska och ekonomiska grunderna för produktionen och de viktigaste näringsgrenarna samt sträva till att både ge teoretiska kunskaper och peka på deras tillämpningsmöjligheter. Gymnasiestudiernas mål bör vara överensstämmande med de mål som styr arbetslivets utveckling. Individen bör kunna medverka bl.a. till humanare arbetsförhållanden. Gymnasiestudierna bör med avseende å kvalitet och innehåll befinna sig i en ständigt pågående förnyelseprocess, som stöder sig på kulturens, produktionens och hela samhällets kontinuerliga omvandling.

3. Gymnasiestudiernas mål med avseende å utbildningsmässig jämlikhet är att bringa eleverna i likvärdig ställning i fråga om studiemöjligheter och utbildning.

Detta förutsätter att alla av ekonomiska, sociala och regionala faktorer betingade studiehinder avlägsnas. Utbildningsmässig jämlikhet implicerar den för hela mellanstadieutbildningen gällande principen att eleven skall anvisas sådana utbildningsområden där han kan förmodas ha framgång. Såväl individens anlag och intressen som samhällets utbud på arbetsmöjligheter bör härvid beaktas.

4. Gymnasiestudiernas mål är att göra eleverna förtrogna med de allmänmänskliga uppfattningarna om människans värde och

rättigheter, om ett människovärdigt beteende som individ och samhällsmedlem samt om individens och folkets skyldigheter i förhållande till andra individer och folk.

Eleverna bör upplysas om vad kunskaper betyder för världsåskådningen och bibringas förmågan att självständigt behandla nya kunskaper samt fostras till skapande tänkande och aktivitet. Eleverna bör även kunna delta i planering och utvärdering av gymnasiestudierna och tränas för demokratiskt beslutsfattande och för gemensamt ansvar.

5. Gymnasiestudierna bör utgående från en vidsträckt kultursyn göra eleverna förtrogna med det centrala kulturarvet och ge dem färdighet att tillägna sig och utveckla kulturens olika delområden.

6. Gymnasiet bör komplettera den allmänbildning som grundskolan har gett. Gymnasiet bör ge eleven sådana bas-kunskaper och -färdigheter samt utveckla sådana personlighetsdrag som han kan utnyttja i sina fortsatta studier och senare i livet, och som inte kan studeras eller utvecklas enligt högskolornas undervisningsprogram.
 Dessa kunskaper, färdigheter och personliga egenskaper är förknippade med de uppgifter i samhället och olika yrken som i sinom tid skall övertas av högskolestuderandena. Gymnasiet bör även vägleda eleverna i att förnuftigt använda fritiden. Gymnasiet bör undervisa eleverna i att bedöma sina kunskaper, färdigheter och möjligheter, så att de när de gått ut gymnasiet kan välja ett för dem själva lämpligt studie- och/eller yrkesområde. I detta sammanhang bör uppmärksamhet även fästas vid att varje enskild samhällssituation, inbegripande bl.a. förändringar i yrkesstrukturen, inverkar på hur individerna länkas in på olika studieriktningar och yrkesområden.

7. Gymnasiet bör på ett mångsidigt sätt utveckla elevens hela personlighet och beakta såväl det kognitiva, emotionella som funktionella området av fostran.

I jämförelse med grundskolans mål läggs i överensstämmelse med gymnasiets speciella uppgift en något större vikt på det kognitiva området.

Kommissionen har dessutom formulerat målen för gymnasiets fostran på de centrala områdena av personlighetsutvecklingen. Dessa mål har uttryckts som principer som anger riktlinjerna för gymnasiets fostran.

KOGNITIV FOSTRAN

1. I stället för lösryckta faktakunskaper bör eftersträvas för elevens världs- och livsåskådning betydelsefulla kunskapshelheter och koordination av olika kunskapsområden. Kunskapsområdena bör väljas så att de ger en mångsidig bild av verkligheten, framför allt av människan själv.
2. På vart och ett kunskapsområde bör redogöras för vilka angreppsmetoder som är användbara och framför allt anges vilken metodisk färdighet som undervisningen syftar till.
3. Såvida konkurrerande teorier och tolkningar förekommer inom samma kunskapsområde, bör eleverna få tillfälle att göra sig förtrogna med dem.
4. Eleverna bör beredas möjlighet att göra sig förtrogna med olika grunder för världsåskådningar och hjälpas att utgående från kunskapen om dessa grunder bilda sig en egen världs- och livsåskådning.
5. Uppmärksamhet bör fästas vid kunskapens betydelse för mänskligt handlande och samhällelig användning.
6. Uppmärksamhet bör fästas vid kunskapens betydelse som stöd och sporre för elevernas harmoniska utveckling i emotionellt och funktionellt hänseende.

EMOTIONELL FOSTRAN

1. Gymnasiet bör stärka elevens personlighet, psykiska hälsa, självförtroende och känsla av grundläggande trygghet samt utveckla hans känsloliv. Gymnasiet bör främja samarbetsförmåga och positiva mänskliga relationer. Gymnasiet bör hos eleverna utveckla gemensamt och personligt ansvar samt undvika osund konkurrensmentalitet. Eleverna bör erbjudas sådana kunskaper och impulser som främjar bildandet av en egen världsåskådning, etiska attityder, förståelse mellan individer och samfund samt individens självkänedom.

Speciell uppmärksamhet bör fästas vid att elevens uppträdande och handlande som medlem av studiegrupp och skolsamhälle skapar grundläggande färdigheter för framtida verksamhet i samhället.

2. Gymnasiet bör bereda eleverna möjlighet till ett självförverkligande och befriande personligt uttryck samt främja självständigt arbete, skapande verksamhet och positiva intressen.
3. Gymnasiet bör hos eleverna utveckla positiva studieattityder, målinriktning samt intresse för att skaffa och utnyttja information.
4. Gymnasiets emotionella fostran bör stöda elevernas kognitiva och funktionella utveckling.

FUNKTIONELL FOSTRAN

1. Gymnasiet bör utveckla sådana funktionella färdigheter som är värdefulla för elevernas fysiska och psykiska hälsa samt för deras fritidsverksamhet, skapande verksamhet och förmåga att ge uttryck för sig själva.
2. Gymnasiet bör orientera eleverna i samhällets arbetsliv och växelverkan mellan människan och arbetet så att arbetet även uppfattas som ett medel att nå högre levnadsstandard. Gymnasiet bör ge eleverna en bild av vilken nytta och betydelse studier på olika ämnesområden har för samhället och individen.
3. Gymnasiet bör träna eleverna i att sköta studierna som ett arbete, utveckla deras studieteknik, förmåga till självständigt arbete och samarbetsberedskap.
4. Gymnasiets funktionella fostran bör stöda elevernas kognitiva och emotionella utveckling.

5. Gymnasiets läsplan

Antal kurser per år (1 kurs = 38 timmar)

I A. FÖR ALLA GEMENSAMMA LÄROKURSER		I	II	III	summa	
1.	modersmålet	3	3	3	9	
2.	I främmande språket	3	3	2	8	
3.	II inhemska språket	3	2	2	7	
4.	religion	2	1		3	
5.	historia och samhällslära	2	3	2	7	
6.	geografi	2			2	
7.	biologi		2	1	3	
8.	kemi	2			2	
9.	gymnastik	2	2	1	5	
	hälsokunskap	1			1	
		20	16	11	47	
I B. ALTERNATIVA LÄROKURSER						
10.	matematik	allmän	2	3	2	7
		fördjupad	4	4	3	11
11.	konstfostran	teckning	1	2	1	4
		musik	1	2	1	4
		uttrycksförmåga	1	2	1	4
		3/5	5/6	3/4	11/15	
II VALFRIGA LÄROKURSER						
12.	filosofi				2	
13.	religion				2	
14.	historia och samhällslära				2	
15.	psykologi	2	2	1	5	
16.	geografi				2	
17.	kemi		1	1	2	
18.	fysik	allmän	2	1	3	
		fördjupad	2	3	7	
19.	II främmande språket	3(2)	4(3)	2(2)	9(7)	
20.	III " "	3	4	2	9	
21.	konstfostran	teckning	1	2	1	4
		musik	1	2	1	4
		uttrycksförmåga	1	2	1	4
		15(14)	25(24)	16(16)	55(53)	
III FRIVILLIGA LÄROKURSER						
22.	gymnastik	1	1	1	3	
23.	arbetsfostran och teknologi	1			1	
24.	specialkurser					
25.	stödundervisning					
IV ELEVHANDLEDNING						
		1	1	1	3	

GYMNASIESTUDIERNAS ÄMNES-
OMRÅDEN OCH LÄROKURSER

1. MODERSMÅLET (FINSKA)

MODERSMÅLET (FINSKA)

Innehåll	Sida
1. INLEDNING	6
1.1. Om modersmålsundervisningens utveckling	6
1.2. Den nya lärokursplanens utgångspunkter och be- gränsningar	7
1.2.1. Lärokursplanens utgångspunkter	7
1.2.2. Lärokursplanens begränsningar	9
2. OM MODERSMÅLSUNDERVISNINGENS INNEHÅLL	11
2.1. Begreppsdefinition	11
2.2. Vad modersmålsundervisning är	11
2.3. Undervisningens områden och deras samband	12
2.3.1. Språklig reception	13
2.3.2. Språklig produktion	13
2.3.3. Kunskap om de språkliga processernas väsen och teknik (språkkännedom)	14
3. MODERSMÅLSUNDERVISNINGENS MÅL OCH MÅLSÄTTNINGENS GRUNDER	15
3.1. Modersmålsundervisningens mål	15
3.2. Målsättningens grunder	16
4. KURSPLANERNA	17
4.1. Hur de olika klasserna avancerar enligt kurs- planerna	17
4.2. Kurserna	18
<u>I klassen</u>	
Språkets funktioner i samhället	19
Perspektiv på språkets struktur och uttrycks- former i olika funktioner och situationer	23
Språket i olika samfund; litteraturen som samhällsskildrare	27
<u>II klassen</u>	
Språkets funktioner i samhällets och individens liv: påverkandets funktion	32
Språkets strukturer; deras gemensamma och varierande drag	36
Litteraturen som gestaltare av världen; språket som konstmedel	40

	Sida
<u>III klassen</u>	
Språk- och litteraturforskning	44
Finska språkets och litteraturens utveckling	47
Språkets och litteraturens väsen	50
4.3. Specialkurser	52
4.4. Stödundervisning	57
5. METODISKA ANVISNINGAR	59
5.1. Planering av undervisningen	59
5.1.1. Samplanering av undervisningen	59
5.1.2. Av läraren utförd planering	60
5.2. Språkkännedom	62
5.2.1. Undervisningens utgångspunkter och framskridande	62
5.2.2. Undervisningsmetoder och arbetssätt ..	63
5.3. Läsa	64
5.3.1. Utgångspunkter	64
5.3.2. Textval	65
5.3.3. Textbehandling	67
5.4. Lyssna	70
5.4.1. Lyssnandets mål	70
5.4.2. Att välja texter och situationer	71
5.4.3. Att utarbeta övningar; metodisk text- behandling	71
5.5. Tala	73
5.5.1. Utgångspunkter	73
5.5.2. Uppgiftstyper	73
5.5.3. Talträning och vägledning	74
5.6. Skriva	76
5.6.1. Utgångspunkter	76
5.6.2. Uppgiftstyper	77
5.6.3. Skrivträning och vägledning	78
5.7. Särskilda läs- och skrivsvårigheter	81
5.7.1. Av vilka orsaker uppträder läs- och skrivsvårigheter	81
5.7.2. I vilka former uppträder läs- och skrivsvårigheter?	82
5.7.3. Diagnostisering och specialundervisning	84
5.7.4. Åtgärder från lärarens sida	85

	Sida
6. UTVÄRDERING AV INLÄRNINGSRISULTATEN	86
6.1. Allmänna principer	86
6.2. Utvärderingsinstrument	90
6.3. Olika faser i utvärderingen	92
6.3.1. Diagnostisk utvärdering	92
6.3.2. Formativ utvärdering	93
6.3.3. Summativ kontroll	96
6.4. Om kriterierna för vitsordsbedömningen	97

MODERSMÅLET (FINSKA)

1. INLEDNING

1.1. Om modersmålsundervisningens utveckling

Offentliga föreskrifter om modersmålsundervisningen i gymnasiet har hittilldags utfärdas tre gånger: Första gången skedde det i form av den s.k. läsplanen på 1880-talet. Andra gången fastställdes undervisningens innehåll år 1916. Den tredje och allttjämt ikraftvarande läroplanen är given 1941, Kurser och metodiska anvisningar för statens läroverk.

Målet för förra århundradets undervisning var ett "korrekt" språkbruk i skrift och tal. Under dåvarande förhållanden var detta en krävande uppgift: Dels skulle den forna svensktalande bildade klassen bli tvåspråkig, och dels skulle den nya genuint finska tjänstemannagenerationens dialektala språkformer förenhetligas.

Läroplansreformen av år 1916 bekräftade de uppnådda resultaten och den lärdomshistoriska utvecklingen. Sedan dess har modersmålsundervisningen inte bara bestått i att tillförsäkra ett "korrekt" språkbruk utan också att finna och normativt följa upp språkliga lagbundenheter. Modersmålet slogs i grammatiska bojor.

Den sista ändringen av år 1941 tillförde innehållet i modersmålsundervisningen ett tredje element. Det fennistiska och korrekta språkbruket fick nu som officiellt tillskott även skönlitteratur. Samtidigt vidgades undervisningens målsättning: vid sidan av de praktiska målen tillkom även uppgiften att vidga de ungas upplevelsevärld och erbjuda stoff för deras fantasi och värdesystem.

Både 1880-talets och 1916 års planer är knapphändiga. Det då-

tida samhällets behov återspeglas dock av dessa läroplaners katalogmässigt uppräknade lärostoff. 1941 års lärokurs är uppbyggd som en klar helhet och stöder sig på en viss åskådning. Modersmålet har i planen ställts på piedestal: det är vackert och dyrbart, det kan beundras och dess liv förnimmas. Språket som helhet avspeglar folkets historia och väsen, och sitt vackraste uttryck når det i litteraturen. I planens bakgrund framtonar mycket riktigt den av tyska lingvister och pedagoger företrädde s.k. estetiska idealismen.

Modersmålsundervisningen började på 1950-talet förnyas oberoende av den officiella läroplanen. Till en början var utvecklingen tydligast på området för litteraturundervisningen men sträckte sig sedan till språkkänedom, talpedagogik och nya skriftliga övningsformer. Sedan reformarbetet väl kommit i gång drabbades det ofta av schismer med stundom mycket hårda konflikter mellan olika skolor. Utvecklingslinjerna kan dock påvisas med lätthet, i det att deduktiv realkunskap i ökande omfattning ersattes med induktion, elevernas egna iakttagelser och träning, och modersmålsundervisningens innehåll både vidgades och fördjupades så att det härigenom tillfördes nya element och perspektiv.

En viss uppkläring i situationen inträdde med 1965 års läroplan för kommunala försöksskolor, 1967 års interimistiska läroplan för grundskolorna, GrL-70 och 1973 års läroplan för mellanskolorna. Ingen av dem ger dock några anvisningar för modersmålsundervisningen i gymnasiet, men redan med sin blotta existens har dessa planer närmast stärkt det undervisningstänkande som stöder på anglosaxisk teoribildning och den didaktik som grundar sig på elevernas aktivitet. Helt problemfritt har läget dock inte blivit.

1.2. Den nya lärokursplanens utgångspunkter och begränsningar

1.2.1. Lärokursplanens utgångspunkter

Lärokursplanens grundval utgörs av olika språk- och litteratur-

teorier tolkade ur perspektivet för gymnasietts övergripande mål. Planens viktigaste lösning är att språket tilldelats en central ställning. Skälet till denna lösning är att forskningen har påvisat att språket är den faktor som reglerar individens personliga tillväxt och inläring samt kulturens och samhällets utveckling.

Under arbetet på denna lösning stiftades bekantskap med generativ språk teori, socio- och psykolingvistik samt tillämpad lingvistik. På basen av olika teorier uppställdes en syn, utifrån vilken man i lärokursplanen har kunnat integrera de olika områdena inom modersmålsundervisningen med varandra (lyssna, läsa, tala och skriva samt språk- och litteraturkännedom). De olika områdenas gemensamma grundval och integrerande faktor är språket.

Den med språket integrerade planen visade sig också från praktisk synpunkt ändamålsenligare än de andra alternativen: på grund av ämnets natur vore exempelvis en skriv- och talkurs om 38 studietidsenheter både långtråkig för eleverna och arbetsdryg för läraren. Det är inte heller ändamålsenligt att med sikte på att utveckla färdigheterna oavbrutet träna eleverna i att skriva eller tala. Sålunda har skriv- och talövningarna i planen anslutits till grundidén för var och en kurs och upptagits som tillämpningsuppgifter: på detta sätt blir t.ex. de kunskaper som inhämtats i samband med textbehandling föremål för övning, medan de repeteras i samband med utgivningen och bedömningen.

Då planen utarbetades beaktades nurådande undervisningspraxis, som redan länge har avvikit från den ikraftvarande läroplanen av år 1941. En praktisk grund för arbetet erbjöd bl.a. de synpunkter som framlagts av talrika modersmåls lärare i samband med planeringen och avfattandet av förbundets (Äidinkielen opettajain liitto) årsböcker. Nuvarande undervisningspraxis har emellertid bearbetats och systematiserats efter en grundlig sovring av de teoretiska utgångspunkterna. Arbetet har

underlättats av att en strukturering av läroämnet som gjorts för en revidering av Grundskolans läroplan har kunnat utnyttjas. Detta innebär en koordinering av grundskolans och gymnasiets läroplaner.

Litteraturen har i planen tolkats som språkkonst men även som grund för individens jagföreställning och tolk för olika världsåskådningar. Litteraturens andel har dryftats mot bakgrunden av olika litterära teorier och tolkningsmetoder samt den del av den internationella skolprestationsundersökningen (I.E.A.) som gäller litteratur.

För var och en gymnasieklass har planerats tre kurser, som dimensionerats i förhållande till det praktiska genomförandet: på basen av en detaljerad kartläggning av ettvalt lärostoff har beräknats hur det tillbudsstående timantalet skall förslå för det kunskaps- och övningsstoff som skall genomgås per kurs.

Kursernas mål och lärostoff bestämmer på vilket sätt språket och litteraturen skall behandlas och vilka övningar som skall ingå i varje kurs. Å andra sidan har eftersträvat att kurserna även skall ha utrymme för planering, på skol-, undervisningsgrupps- och individuell nivå, av kursernas inre avvägning t.ex. i fråga om skriv- och talövningar samt valet av arbetsätt och utvärderingsmetoder. En uppgift för planeringen på skol- och undervisningsgruppsnivå är också att välja texter och böcker för läsning och avlyssning, även om typen av texter och sättet att studera dem huvudsakligen bestäms på grundval av kursplanerna.

1.2.2. Lärokursplanens begränsningar

Som utgångsnivå för gymnasiets undervisning har betraktats de baskunskaper och -färdigheter som elever som genomgått grundskolan bör inneha. Denna basmål nivå har presenterats i en promemoria av skolstyrelsens arbetsgrupp för utvecklande av modersmålet. Oavsett de däri anförda basmålen kan skillnader

förekomma i de nya gymnasieelevernas färdigheter. Detta har därför beaktats i lärokursplanen.

Den slutliga nivån har för sin del ansetts böra omfatta sådana färdigheter som främjar elevernas personlighetsutveckling och ger dem möjlighet till framgång i fortsatta studier samt förmåga att behärska kommunikationssituationer i samhälls- och vuxenlivet. Slutnivån har fastställts med beaktande av gymnasiets övergripande mål som återfinns i Läroplanskommissionens för gymnasiet betänkande. De övergripande målen är emellertid så omfattande att alla har inte kunnat uppställas som mål för modersmålet som läroämne.

I förenämnda betänkande har fastslagits att den slutliga nivån skall vara inte bara vittomfattande utan tillika graderad: förutom allmän högskolebehörighet bör gymnasiet även ge möjlighet att uppnå särskild högskolebehörighet. I lärokursplanen för modersmålet har möjligheten till särskild högskolebehörighet beaktats på två sätt: a) Målen och lärokurserna har fastställts så att inlärningsresultatens spridning preliminärt förslår för ådagaläggande av särskild högskolebehörighet. b) Vid sidan av lärokurserna har utarbetats frivilliga specialkurser som bl.a. syftar till att stärka elevernas språkförmåga i riktning med vad som avses med speciella kvalifikationer.

Undervisningsområdet mellan utgångs- och slutnivån har utformats med största möjliga hänsyn tagen till modersmålets integrering med övriga läroämnena i gymnasiets I klass. I huvudsak har lärokursplanen för modersmålet dock disponerats med hänsyn till ämnehierarkin och elevernas andliga tillväxt. Planen har utarbetats i kursform, men undervisningen kan lika väl genomföras på basen av det hävdvunna arbetsfördelningen läsårsvis.

2. OM MODERSMÅLSUNDERVISNINGENS INNEHÅLL

2.1. Begreppsdefinition

Modersmålet är det viktigaste redskapet för tänkande, inläring och upprätthållande av sociala kontakter. Det är ett av ljud, ord, satser, texter sammansatt system som låter verkligheten omkring oss och våra inre upplevelser anta form och byggas upp till språkliga helheter. Det är vårt medel att anamma och uttrycka information, förmedla iakttagelser, tankar, känslor och åsiktsyttringar individer och grupper emellan i olika språksituationer.

Det konkreta uttrycket för hur väl en individ behärskar sitt modersmål är hans personliga språkförmåga (kommunikativa kompetens). Språkförmågan är a) en medfödd och av uppväxtmiljön betingad färdighet att utnyttja språket för tänkande, inläring, upprätthållande av sociala kontakter samt för påverkan, och dessutom b) medvetet förvärvat kännedom om och behärskning av språkets olika uppgifter och yttringsformer.

I olika språksituationer framträder språkförmågan som språkproduktion och -förståelse, dvs. språkkunnighet.

2.2. Vad modersmålsundervisning är

Att undervisa modersmålet är att utveckla elevernas språkförmåga (kommunikativa kompetens). Att medvetet utveckla språkförmågan är att träna upp färdighet i språkförståelse och -produktion och inhämta kunskap om språkets struktur och funktion.

Modersmålsundervisningens material är språket självt, vars struktur och funktion observeras. Samtidigt som färdigheten i språkförståelse och -produktion uppövas, studeras avlyssnings-, tal-, läs- och skrivsituationer i syfte att upptäcka och behärska där rådande lagbundenheter. I undervisningen in-

går även grunderna för teoribildningen på språk- respektive litteraturvetenskapens område.

2.3. Undervisningsområden och deras samband

De olika undervisningsområdena är varken fristående från eller oberoende av varandra. Språket är deras gemensamma grund och integrerande faktor.

Språket övas för mottagning och produktion i olika funktioner, som enligt Sigurd har indelats på följande sätt i lärokursplanen : den informativa, interrogativa, påverkande, sociala, expressiva och konstnärliga.

Då språket används i informativt syfte utnyttjas det för att ordna, bevara eller vidareförmedla information. Språkets interrogativa funktion är nära förbunden med dess informativa funktion. Genom att ställa frågor inhämtar människan information om sin omgivning eller sig själv.

Då språket används i påverknings syfte försöker den talande eller skrivande få sin åhörare eller läsare att handla på det sätt som han avser. Språkets påverkande funktion har beröringspunkter med den informativa funktionen. Sålunda producerar massmedia en hel del information men kan också ha som mål att påverka sina avnämare.

Språkets sociala funktion implicerar såväl ceremoniella omständigheter som det normala tal som förs då människor umgås med varandra, upprätthåller kontakter och betygar samhörighet. - I sin expressiva funktion används språket för att uttrycka tankar, emotioner, sinnesstämningar mm.

Språkets konstnärliga funktion uppfattas vanligen som tillhörande dramats, prosans och poesins språk. Ordkonsten är mången gång ett språk i språket, en lek med språkets medel och möjligheter. En författare som skapar ordkonst kan dock

begagna sig av språkets alla funktioner.

En medveten behärskning av språket och dess funktioner eftersträvas så att eleverna görs förtrogna med de språkliga processernas väsen och teknik. Kunskaper inhämtas och tillämpas vid receptiv och produktiv språkbehandling. Dessa undervisningsområden definieras på följande sätt:

2.3.1. Språklig reception

Lyssna

- är förmågan att tolka och bedöma och/eller leva sig in i kommunikationssituationer av olika slag
- förutsätter kunskap om de faktorer som inverkar på både individuella och kollektiva muntliga kommunikationssituationer

Läsa

- är förmågan att läsa de viktigaste texttyperna och allt efter textens syfte uppbringa inlevelse, inhämta kunskap samt tolka eller bedöma det lästa
- förutsätter kunskap om språket och strukturen i fiktion- och dokumentärlitteratur samt texter skrivna i påverkande syfte, och om sätten att tillägna sig dem.

2.3.2. Språklig produktion

Tala

- är förmågan att allt enligt situation kommunicera med individer och kollektiv i muntliga kommunikationssituationer
- förutsätter kunskap om talspråkets karaktäristika och skillnaderna mellan det talade och skrivna språket, om vad som fordras i olika talsituationer och om bikommunikationens verkningar.

Skriva

- är förmågan att på ett för kommunikationssituationen lämpligt sätt konsekvent avfatta en jämnt framskridande och

motiverad framställning, antingen på högspråk eller i en till språk och uppbyggnad helt personlig stil

- förutsätter kunskap om skriftspråkets normer samt olika texttypers egenskaper.

2.3.3. Kunskap om de språkliga processernas väsen och teknik (språkkänedom)

- är kunskap om språket som symbol- och teckensystem eller
  - .kunskap om språkets funktioner och struktur samt om forskningens sätt att iaktta språket
  - .kunskap om de naturliga språken i allmänhet samt om finska språkets specifika beskaffenhet och ställning bland andra språk
  - .kunskap om språkets betydelse för individ och samhälle
- är kunskap om språkbruket och om språket som kommunikationsredskap eller
  - .kunskap om kommunikationsprocesser av olika typ, deras funktioner och effekt
  - .kunskap om språkets regionala, sociala och situationsenliga variationer
  - .kunskap om hur språket regleras och behovet därav samt om språkets normer
- är kunskap om språket som konstmedel eller
  - .kunskap om ordkonstens funktioner, strukturer och genrer samt om forskningens sätt att studera litteratur
  - .kunskap om olika stilströmningar inom litteraturen samt om den inhemska litteraturens utveckling
  - .kunskap om språket i ordkonstens olika genrer och hos olika författare samt om dess växlingar.

Färdighetskomponenten och den kognitiva komponenten avancerar jämsides i undervisningen. Medan de språkliga färdigheterna tränas och utvecklas, ökas den kommunikativa kompetensen tack vare ett mångsidigt kunskapsförvärv. Kunskaper och färdigheter i förening utgör grundvalen för ett språkbruk anpassat efter förhandenvarande situation.

3. MODERSMÅLSUNDERVISNINGENS MÅL OCH MÅLSÄTTNINGENS GRUNDER

3.1. Modersmålsundervisningens mål

Målet för undervisningen är att utveckla elevernas språkförmåga till en sådan färdighet som främjar det personliga vuxenlivet och möjliggör effektiva högskolestudier och ett naturligt handlande i olika samhällssituationer.

Den åsyftade språkförmågan beskrivs som färdigheter, kunskaper och attityder:

Färdighet	Eleverna bör ha färdighet att situationsenligt nyttja språket för information och påverkan; motta, sovra och analysera budskap; upprätthålla mänskliga sociala kontakter; ge uttryck för och anamma synpunkter, känslor och världsåskådningshelheter samt vara mottaglig för ordkonst.
Kunskap	Eleverna bör inneha sådan kunskap som gör förenämnda språkliga funktioner till ordnade händelseförlopp och samtidigt hjälper dem behärska språkomgivningens mångfald. Dylik kunskap är särskiljande och allmänbildande kunskap om språket och litteraturen och förklarar dessas funktioner och syften.
Attityd	Eleverna bör ha lust att göra bruk av förenämnda färdigheter och kunskaper för att ge uttryck för och utveckla sig själva, den nationella kulturen och den universella.

De övergripande målen uppdelas i samband med presentationen av kurserna på olika kursmål. De bestämmer även studiernas innehåll, innehållsdispositionen och framställningssättet.

3.2. Målsättningens grunder

Modersmålsundervisningen stöder elevernas inläring, samhällsduglighet och positiva inställning till kulturen samt erbjuder utgångspunkter för formandet av en världsbild. Valet av mål bygger på följande grunder:

Individens språkförmåga är en av inläringens förklaringsgrunder. Lärostoffet förmedlas ofta i skriven, schematisk, muntlig osv. form. Inlärningsresultaten mäts likaså med tillhjälp av skriftliga eller muntliga prestationer. Färdigheter i modersmålet är till hjälp för inläringen och utnyttjandet av det inlärd. I alla studier behövs exakt läsförmåga, läs- och hörförståelse, färdighet att konsekvent reproducera faktaheter, ett i språkanvändning skolat tänkande.

Samhället förutsätter att dess medlemmar innehar språkfärdighet: beslutsfattandet har demokratiserats, växelverkan mellan den offentliga makten och enskilda medborgare har tilltagit, serviceyrkena har blivit allmänna, och prestationerna har komplicerats. Envar behöver en allt koncisare och snabbare förmåga att nå andra människor, förstå dem och göra sig själv förstådd. Den som har språket i sin makt kan på jämställd fot delta i samhällsverksamheten, utnyttja olika påverkningsmedel samt övervaka att ingenting går förlorat.

- Ett otvunget språkligt umgänge blir allt viktigare också i olika smärre gemenskaper: i familjer, arbetsmiljöer, då olika ålders- och socialgrupper sammankommer. Genom kunskap om och behärskning av olika språkarter byggs positiva sociala kontakter. Av förenämnda orsaker framhålls i målen för modersmålet vikten av att behärska språkets olika funktioner.

Att utveckla kulturen och samhället är sammankopplade i gymnasiets övergripande mål. Att anamma och känna till kulturen är även i viss utsträckning språkliga processer. Då eleverna kommer till insikt om språkets möjligheter, medel och funktioner, stiftar de bekantskap med en av kulturens grundläggande

faktorer. Dessutom är ordkonsten i sina olika former en del av modersmålsundervisningens innehåll. Litteraturen erbjuder möjlighet till bl.a. estetiska upplevelser och att upptäcka etiska värden. Samtidigt utvecklas elevens förmåga att karaktärisera litterära verk, och han vänjer sig vid att ta ställning till och diskutera litteratur. Han kan bli en omdömesgill och kräsen läsare och avnämare av olika kulturtjänster (bibliotek, teater oad.). I detta hänseende är det dock bäst att nöja sig med en tämligen generös målsättning: med behärsksningen av språket följer även förmågan att tillägna sig, tillämpa och utveckla nya kunskaper och färdigheter.

I den personliga utvecklingen intar språkförmågan en central ställning. Språket är tankens redskap. Då eleverna formulerar muntliga och skriftliga framställningar som bygger på fakta och åsikter, lär de sig sammanställa sina kunskaper, iakttagelser och åsikter jämte motiveringar till vidlyftigare helheter. Härtill kommer att omdömesförmågan förkovras genom kritisk iakttagelse av språket och tendensen i kontexter av olika typ. Då eleverna skriver, talar eller sysslar med litteratur har de möjlighet att dryfta och försöka finna egna lösningar på olika problem. Den språkliga produktionen och receptionen tangerar många personlighetsområden och ger tillfälle till emotionella upplevelser.

Samtidigt som språkförmågan vidgas genom ökade kunskaper och färdigheter, kan också lust och vana att kommunicera muntligt och skriftligt i olika kommunikationssituationer utvecklas hos eleverna.

4. KURSPLANERNA

4.1. Hur de olika klasserna avancerar enligt kursplanerna

Den ordning i vilken stoffet framläggs för eleverna har valts på basen av individens personlighetsutveckling. Valet av olika

behandlingsätt för var och en klass har dessutom gjorts från både teoretisk och praktisk synpunkt och med hänsyn tagen till de olika kursernas centrala idéer.

I gymnasietts första klass är behandlingssättet samhällscentrerat, sociolingvistiskt: språkets och litteraturens funktioner i samhället och mindre kollektiv. Undervisningen anknyter naturligt till undervisningen i grundskolans högstadium; den sociolingvistiska aspekten är även en förbindelselänk mellan undervisningen i gymnasietts första klass och modersmålsundervisningen under de fackliga linjernas gemensamma period.

I gymnasietts andra klass förskjuts perspektivet småningom mot individen: avsikten är att få eleverna att förstå vilket inflytande språket och litteraturen utövar på samhällets och individens liv och att lägga märke till olika individuella uttrycksätt. Eleverna vägleds även i att se hur författare genom tiderna och runtom i världen har beskrivit världen. En speciell uppgift för gymnasietts andra klass är att försöka finna varje elevs egna uttrycksmedel och eventuella -svårigheter.

Undervisningen i gymnasietts tredje klass syftar till att sammanställa och komplettera språkets och litteraturens aspekter samt uppmuntra eleverna till självständigt och mångsidigt tänkande. En annan central uppgift är att orientera eleverna i vetenskapligt tänkande och högskolemässiga arbetsmetoder.

4.2. Kurserna

I klassen

Kurserna är tre till antalet:

1. Språkets funktioner i samhället
2. Perspektiv på språkets struktur och uttrycksformer i olika funktioner och situationer
3. Språket i olika samfund:
litteraturen som samhällsskildrare

Under dessa kurser studeras närmast hur språket fungerar och hur det varierar regionalt och socialt. Språket övas för både muntlig och skriftlig, främst informativ användning. Vidare studeras texter ur samhällets synvinkel och på basen härav även deras språkliga strukturer. Samtidigt får eleverna lära sig förstå olika texters samband med samhället i bakgrunden. Ordkonsten studeras i egenskap av återspeglare av sin egen referensbakgrund.

Kurs 1. Språkets funktioner i samhället

Kursens syfte är att presentera språkets olika funktioner i samhället för eleverna. Under textläsning och -avlyssning vägleds eleverna i att ge akt på dessa funktioner.

Språkiakttagelserna gäller dock framför allt språkets informativa funktion: eleverna introduceras i kommunikationsprocesser av olika typ och anvisas lägga märke till människors språkbruk i olika småsamfund och i offentliga situationer. Förmedling av olika budskap övas muntligt och skriftligt; genom produktiv respektive receptiv språkbehandling får eleverna lära sig hur informationen löper i olika samfund.

1. A. Mål

Vid slutet av första kursen förväntas eleverna ha tillägnat sig följande kunskaper och färdigheter:

eleverna kan i tal och skrift frambringa ett informativt språk, ett självuttryckt språk som ger en bild av deras egen iakttagelsésfär samt ett för mänskliga kontakter lämpat språk

eleverna kan efter anvisning förmedla främst informativa budskap och därvid iaktta vad, till vem, hur och varför det talas och skrivs

eleverna känner till språkets olika funktioner

eleverna vet vad som kännetecknar en rapport, ett referat och ett reportage

eleverna känner till kommunikationsprocesser av olika typ, också informationsförmedling via massmedia samt förstår vilka faktorer som inverkar på budskapets förstälighet och om det når fram

eleverna har en sådan träning i läsning av olika texter att de kan påvisa deras funktioner i samhället

eleverna kan fungera självständigt vid ett möte

eleverna vet vad som kännetecknar texter med olika funktion i samhället och har förmåga att klassificera texter på basen av vad de läst

eleverna vet vilka skriftliga och muntliga uppgifter som ingår i möteteknik och förstår skillnaden mellan de olika repliktyperna (förslags-, understöds- och informationsinlägg)

1. B. Lärostoff

Språket i egenskap av symbol- och teckensystem samt kommunikativt hjälpmedel

Översikt av språkets funktioner

- social
- interrogativ
- expressiv
- konstnärlig
- påverkande och
- informativ funktion

(denna kurs är koncentrerad på den informativa funktionen)

Informationsförmedling

- informationsgången i småsamfund och offentliga situationer
- begreppet massinformation
- budskapstyperna
- faktorer som inverkar på budskapets förståelighet och hur det når fram
- kraven på det informativa språkbruket

Språklig reception/

litteratur

Under lyssnande iakttas språkets olika funktioner och människors sätt att tala i olika sociala sammanhang. An-teckningar, frågor och referat i anslutning till det hörda.

En riklig mängd texter av olika typ läses, och eleverna får kännedom om texternas

- informativa
- didaktiska
- uppfostrande
- underhållande
- konstnärliga etc.

funktion i samhället.

Språklig produktion

Informativ funktion

- muntliga och skriftliga referat av en avlyssnad och läst text; kännetecknen på rapport, referat och reportage
- muntliga och skriftliga övningar i att åskådliggöra grundtanken i ett framfört budskap
- möteteknik:
att använda de olika replikarterna, träna ordförandeskap och skrivning av möteshandlingar

Social och expressiv funktion

- muntlig träning i att yttra sig i kontaktsituationer
- träning med sikte på att frigöra uttrycket från hämningar

1. C. Studiegång :

Innan kursen börjar vore det viktigt att t.ex. med tillhjälp av ett diagnostiskt prov få en uppfattning om elevernas kunskaper och färdigheter.

Den egentliga undervisningen inleds med en period som introducerar i och motiverar eleverna för modersmålsstudierna genom hela gymnasiet. Som utgångspunkt ges en allmän översikt av språkets funktioner. För motivationens skull är det skäl att göra detta med stöd av levande språksituationer och låta eleverna lyssna på språket i dess sociala, rituella och in-

formativa funktion, med möjlighet att samtidigt göra anteckningar och ställa frågor om vad de hört.

Konstnärliga, påverkande och informativa texter läses. Språkets expressiva funktion studeras i syfte att framlocka elevernas eget uttrycksbehov, som de får manifesteras i en serie skrivningar som anordnas under kursens gång.

Också olika kommunikationsprocesser studeras under lyssnande och läsning, varvid litteratur- och språkiakttagelse integreras. Texterna väljs så att eleverna vid läsning kan lägga märke till vilka faktorer som inverkar på budskapets förståelighet och möjlighet att nå fram. I detta sammanhang motive-ras nödvändigheten av språkvård, och kraven på informativt språkbruk genomgås. Genom att läsa och lyssna på olika texter införs eleverna också i begreppet massinformation och mass-informationens typer av budskap.

Då eleverna tillägnat sig tillräckligt med textmaterial, följer skriftlig och muntlig träning i att åskådliggöra grundtanken i ett budskap, en framställning. Undervisningen bygger på tanken: vad betyder det för talaren/skribenten, vad han skriver/säger, till vem han skriver/talar, hur han skriver/talar, varför han skriver/talar. Efter övning skrivs ett referat av någon text som lästs. Övningen blir mångsidigare, om de lästa eller avlyssnade texterna refereras och förklaras muntligt, omedelbart i samband med behandlingen.

Möteteknik och deltagande i demokratiskt beslutsfattande tas upp i anslutning till språkets sociala (informativa, påverkande) funktion. Det som eleverna lärt sig i grundskolan om möteteknik repeteras, och kunskaperna fördjupas vid behov. Bandupptagningar från möten kan avlyssnas. Vissa texter kan studeras och olika replikskiften tränas under ett möte som anordnas i elevernas regi. Som mötetestema väljs någon situation ur elevernas livsmiljö. Också utvärderingen av kursen kunde ske i form av ett möte.

1. D. Modersmålets integrering med andra ämnesområden

Ämnets inre integrering har angivits i föregående avsnitt. I samband med undervisningen i historia och samhällslära behandlas massinformationens samhällsbakgrund; i teckning införs eleverna i bildkommunikationens medel och andel i massinformationen.

1. E. Samplanering av studierna

I början av kursen presenteras alla läsårets kurser för klassen. Samtidigt kommer man överens om den litteratur som skall läsas åtminstone under kurs 1 och väljer texter för behandling. Avvägningen mellan skriftliga och muntliga övningsformer under första kursen bör även diskuteras med eleverna.

1. F. Utvärdering

Kursens färdighetsmoment utvärderas på basen av klarheten i ett muntligt och skriftligt referat, och dess kognitiva moment bedöms antingen utifrån hur väl eleverna under lektionerna har visat sig behärska lärostoffet eller med tillhjälp av ett kortare prov. Provet skall vara en kontroll på elevernas kunskaper om språkets olika funktioner och om faktorerna i samband med informationsförmedlingen.

Kurs 2. Perspektiv på språkets struktur och uttrycksformer i olika funktioner och situationer

Kursens syfte är att ge ett perspektiv på språkets struktur och uttrycksformer. Språkets informativa funktion iakttas fortsättningsvis, men nu från strukturell synpunkt. På språkkännedomens område står finska språkets strukturella drag och utgående härifrån även språkvårdsfrågor i förgrunden. Struktur-iakttagelsen utsträcks till textnivå; till en början studeras olika typer av budskap för att så småningom övergå till iakttagelser av strukturer i den fiktiva litteraturen, i synnerhet novellen.

Kursen ger eleverna förtrogenhet med olika typer av budskap och framställningsmediets inverkan på texternas struktur. Skönlitteraturen studeras utgående från texter, och dess olika genrer struktureras. Eleverna övas i att skriva framställningar av artikeltyp och att föra bundna diskussioner.

2. A. Mål

Vid slutet av andra kursen antas eleverna uppnå följande mål:

färdigheter:

eleverna kan på normalprosa avfatta en följdriktig text-helhet samt delta i en bunden diskussion

eleverna ådagalägger med sitt språkbruk att de behärskar finska språket med avseende å språkriktighet och strukturella karaktäristika

eleverna kan skilja på olika typer av budskap

eleverna övas i att läsa skönlitteratur utgående från texter och att enligt anvisning iaktta strukturen i fiktiv text

kunskaper:

eleverna känner till grunderna för avfattandet av artiklar samt skillnaderna mellan det talade resp. skrivna språket

eleverna känner till finska språkets strukturella särdrag alltifrån fonetisk till syntaktisk nivå

eleverna känner till olika typer av budskap och framställningsmediets inverkan på deras struktur

eleverna känner till sättet för litteraturiakttagelse på basen av texter; av litteraturens genrer känner de bäst novellen och dess särdrag

2. B. Lärostoff

Språket som symbol- och teckensystem samt kommunikationsmedium

finska språkets strukturella drag, också i jämförelse med främmande språk

- intonation
- fonetisk struktur
- morfologi (funktionellt)
- analys av enkla satser, period för repetition av grundskolans kurs
- centrala språkvårdsfrågor i mån av elevernas behov

strukturella drag i texter och budskap med samtidig jämförelse av skrift- och talspråk

- skillnaderna mellan det talade språket och det skrivna
- strukturen i olika typer av budskap
- framställningsmediets inverkan på budskapets struktur

Språklig reception/ litteratur

Genom lyssnande iakttas finska språkets intonation och fonetiska struktur samt skillnaderna mellan talspråk och skriftspråk

Läsning av en riklig mängd exempel på olika typer av budskap; ur skönlitteraturen väljs främst noveller med vilkas hjälp även fiktiva texter studeras med avseende å sin struktur; litteraturiakttagelse på textbasis

Språklig produktion

Övning för behärskning av bunden och fri diskussion. Övning i att åskådliggöra grundtanken i en text, som först refererats

Övningar för inläring av grunderna för avfattande av framställningar av artikeltyp

- stödord
- idésammanfattningar
- mellanrubriker
- skissering och komposition av textens helhetsstruktur

De första grunderna i att översätta till finska - för inprägling av modersmålets särdrag
Uppsats av artikeltyp

2. C. Studiegång

Undervisningen utgår från lyssnariakttagelser av finska språkets intonation och fonetiska struktur. Finska språkets särdrag åskådliggörs genom att de jämförs med främmande språk som eleverna redan känner till. En arbetsform som kan till-

lämpas är översättningsövningar, där huvudvikten läggs på en korrekt återgivning av sakinnehållet i stället för ordagrann översättning till finska.

Syntaxstudierna underbyggs med en repetition av vad eleverna inhämtat i grundskolan. Ändamålet härmed är att eleverna från första början av gymnasiet skall förhjälpas till samma kognitiva utgångsnivå. Från språkvårdens olika områden (ortografi osv.) medtas inte annat än vad som är nödvändigt för undervisningsgruppen. Ett diagnostiskt prov är därför på sin plats i början av perioden.

Under jämförelse mellan talade och skrivna texter kring samma faktahelhet observeras skillnaderna mellan det talade och skrivna språket. Den i föregående kurs inlärd referattekniken används som arbetsform för granskning av textstrukturer. Framställningsmediets inverkan på en texts struktur framstår vid läsning, lyssnande, i skrift och tal.

Via iakttagelse av textstrukturer leds eleverna in på att uttrycka sig i formbundna texter och diskussioner. Med stöd av sina tidigare kunskaper om artikelförfattandets grunder skriver eleverna en uppsats av artikeltyp.

De texter som behandlas under kursens gång väljs så att de representerar olika typer av budskap. Härigenom klarnar de strukturella skillnaderna. Behandlingen av den fiktiva litteraturen inskränker sig under denna kurs till noveller, som eleverna kan stifta bekantskap med genast i början av kursen. Det är skäl att förse eleverna med läsanvisningar och duplikat för att de skall tillägna sig sättet att med textunderlag granska litteratur. Om det lästa materialet befinns tillräckligt kan ett sammanfattande studium av novellens struktur göras i slutet av kursen.

2. D. Modersmålets integrering med andra ämnesområden

Kursen är integrerad med studierna i främmande språk. Samarbete mellan lärarna är nödvändigt, bl.a. för att översättningsövningarna skall stanna vid de första grunderna i översättning just till finska. Undervisningen får inte sträcka sig längre än till en jämförelse av drag som eleverna känner till och lätt behärskar.

2. E. Samplanering av undervisningen

I början av kursen bestäms i samråd vilka texter som skall läsas. Det är också skäl att diskutera med eleverna hur många uppsatser av artikeltyp som skall skrivas, och hur mycket träning som skall föregå provskrivningen.

2. F. Utvärdering

Färdighetskomponenten bedöms utifrån elevens behärskning av skriftlig framställning och muntlig diskussion. Då behärsningen av den kognitiva komponenten kontrolleras beaktas elevens förmåga att identifiera olika typer av budskap och på basen av texter undersöka litteratur samt hans behärskning av finska språkets strukturella drag.

Kurs 3. Språket i olika samfund; litteraturen som samhällsskildrare

Kursens syfte är att göra eleverna bekanta med språkets regionala och sociala variation samt bibringa dem insikt om texters samband med det samhälle eller de samfund som utgör deras bakgrund.

Under kursens gång gör eleverna observationer rörande t.ex. hur yrke, status, kön, ålder och bostadsort inverkar på språkbruket, och vilka olika språkformer (register)¹⁾ som finns i

---

1) Med register avses den av språksituationen betingade språkformen eller stilen, exempelvis formell - informell, arkaistisk - modern, rationell - emotionell, opersonlig - personlig

språket. Olika språkformer övas i tal och skrift och relateras både till småsamfund och det offentliga livet. Främst skönlitterära texter läses i riklig mängd och samtidigt tränas eleverna i att finna sambanden med deras egen referensbakgrund.

3. A. Mål

Vid slutet av tredje kursen antas eleverna inneha följande kunskaper och färdigheter:

färdigheter:

eleverna kan med användning av olika register tala i ett mindre samfund; de kan enligt mönster omforma en saktext t.ex. till kåseri, parodi eller återge den på kanslispråk

eleverna är tränade i att läsa texter och lyssna till tal och samtidigt ge akt på hur sändaren inverkar på budskapets struktur, språk och innehåll

eleverna har övat förmågan att läsa skönlitteratur så att de lägger märke till den i bakgrunden existerande kulturmiljön och texternas beroende av denna miljö

eleverna är tränade i att uttrycka sig själva och vågar ge sig i kast med uppgifter som förutsätter en skapande idé

kunskaper:

eleverna känner till språkets regionala och sociala variation samt språkets olika register

eleverna känner till den korrekta ljudbildningen och kraven på röstbehandlingen

eleverna känner till olika sändares inverkan på en text

eleverna förstår samhällets inverkan på litteraturen och kan granska litteratur ur det samhälles perspektiv som verken representerar

3. B. Lärostoff

Språket som symbol- och teckensystem samt kommunikationsmedium

Korrekt ljudbildning och röst-
behandling

Människors sätt att uttrycka sig
själva

- olika språkformer (också fack-
språk);
- regionala och sociala skillna-
der i språket
- olika sändare

Språklig reception/
litteratur

Under lyssnande iakttas regiona-
la och sociala skillnader i språ-
ket; hypoteser och frågor ställs
i anslutning till det hörda

Litteratur som frambragts i oli-
ka kulturmiljöer läses (folk-
traditionen medräknad);
ordkonstens samband med sin
referensbakgrund studeras

Språklig produktion

Träning i normenligt tal och tal
i ett litet kollektiv

Träning för tillägnande av olika
register

- transformationsuppgifter
- utarbetande av korta anföran-
den
- träning i diskussionsspråk

Skrivning av artiklar på sak-
prosa; en enkel uppsats base-
rad på källmaterial

Det expressiva skrivandets
former,
medverkan i utarbetandet av
ett kollage

3. C. Studiegång

Det som inhämtats under de föregående kurserna återkallas i
minnet. En uppsats av artikeltyp kan tjäna som diagnostiskt
prov. Som kontroll på att sakprosan behärskas får eleverna i

uppgift att transformera informativ text till kåseri, parodi osv. Under kursens gång utarbetas en enkel uppsats baserad på källmaterial. Människors sätt att uttrycka sig själva observeras. Eleverna stiftar bekantskap med språkets regionala och sociala variationer samt olika register. Variationen i register iakttas även under lyssnande. Samtidigt inlärs skillnaderna mellan normenligt tal och språket i småsamfund. Fördjupad kunskap om de olika språkformerna inhämtas genom träning.

På området för talteknik ägnas den korrekta ljudbildningen och röstbehandlingen en särskild omsorg; övningar i mötes-teknik. I fråga om kommunikation behandlas olika sändare av budskap.

Kursen innehåller en stor mängd litteratur. Under användning av olika arbetssätt iakttas olika författares varierande sätt att beskriva samhället; vidare undersöks huruvida varje verk är en produkt av sin egen kulturmiljö. Texturvalet kan vara mångsidigt: allt mellan folkdiktning och vår egen tids succéalster och science fiction. Utöver folkdiktningen bör lektyren innehålla åtminstone ett verk som belyser det finska samhället under någon viss epok.

Under kursens gång avdelas tid för uppgifter där elevernas spontana uttrycksförmåga får träning. En lämplig övningsform är t.ex. ett kollage, som både i planerings- och framställningsskedet låter elevernas olika anlag och förmåga att frambringa språket komma till synes.

3. D. Modersmålets integrering med andra ämnesområden

Kursen erbjuder möjligheter till integrering med historia och främmande språk. Under lektionerna i dessa ämnen presenteras bakgrundsomständigheterna kring den litteratur som står på programmet, såsom kulturmiljön, epoken och språkområdets särdrag. Historieundervisningen ger eleverna vägledning i hur de skall utnyttja och förteckna källmaterialet för sin uppsats

som skall utarbetas på basen av källmaterial. Samverkan med konstämnen är tänkbar vid sammanställningen av kollaget.

3. E. Samplanering av studierna

Kursen är speciellt lämplig för samplanering. Litteraturprogrammet, arbetssätten, typerna av tal- och skrivövningar samt kollagets beskaffenhet och format kan fastställas i samråd med eleverna.

3. F. Utvärdering

Färdighetsmomentet bedöms på grundval av transformationsuppgifterna. Under denna kurs fästs ett speciellt avseende vid elevernas aktivitet under lektionerna och deltagande i fullgörandet av gemensamma uppgifter. Utvärderingen tar också fasta på elevernas slutledningsförmåga i fråga om relationerna mellan litteratur och samhälle samt språkformernas variationer.

II klassen

Andra klassen har följande tre kurser:

- Kurs 4: Språkets funktioner i samhällets och individens liv:
påverkandets funktion
- Kurs 5: Språkets strukturer, deras gemensamma och varierande drag
- Kurs 6: Hur litteraturen gestaltar världen,
språket som konstmedel

Under den fjärde kursen granskas språket och litteraturen i egenskap av faktorer som påverkar samhällets och individens liv. Under femte kursen dryftas och iakttas gemensamma och varierande drag i olika språk och i olika individers språk.

Samtidigt försöker man finna det för var och en elev lämpliga uttrycks sättet. Under femte och sjätte kursen studeras litteraturens sätt att gestalta världen.

Också i gymnasiet II klass förbinds litteraturläsningen med grundtemat för var och en kurs. Eleverna ges tillfälle att stifta bekantskap med påverkande litteratur som bearbetar åsikter och tankar. De får iaktta hur olika individer på skilda orter och vid skilda tider via litteraturen gestaltat världen. De kan lägga märke till hur olika individer orienterar sig i världen och se hur olika den gestaltas vid olika tider.

Kurs 4. Språkets funktioner i samhällets och individens liv: påverkandets funktion

Kursens syfte är att hjälpa eleverna förstå hur språket och litteraturen påverkar individers och samfundets liv samt att lägga märke till hurdana påverkningsmedel som används i olika texter, och hur de används av olika individer. Under kursen läses och avlyssnas påverkande texter. Påverkningsmedlen observeras, och påverkan på andra med språkliga medel tränas. Påverkande texter jämförs med vetenskapliga texter, vilket åskådliggör skillnaderna mellan påverkande språkbruk och vetenskapligt.

4. A. Mål

Med kursen eftersträvas att eleverna vid kursens slut skall ha tillägnat sig följande kunskaper och färdigheter:

färdigheter:

eleverna kan bedöma en läst/avlyssnad propaganda-, nyhets-, tidningstext och påvisa vilka språkliga påverkningsmedel som använts i vederbörande text

kunskaper:

eleverna minns och kan identifiera olika språkliga påverkningsmedel och förstår vad som åsyftats och avses med dem

eleverna vet hur information och åsikter sprider sig i världen, och hur deras spridning hindras

eleverna vet och förstår hur litteraturen har styrt (kan styra) mänskligt tänkande/sätt att känna; de minns även några författare och böcker som har påverkat människornas tänkesätt

eleverna kan studera fiktiv text så att de jämför där presenterade lösningar med människors attityder gentemot samhället och med sina egna åskådningar

eleverna kan muntligt och skriftligt framlägga sin egen motiverade och följdriktigt framskridande åsikt i något ämne som tillhör hans erfarenhets- och/eller kunskapsområde

eleverna kan aktivt delta i en debatt och en diskussion och i sina bemötanden ta motiverad hänsyn till de övriga debatt/diskussionsdeltagarnas ställningstaganden

eleverna vet vad som kännetecknar olika debatt- och diskussions-situationer; de förstår hur budskapets effekt påverkas av utomspråkliga faktorer: röst, mimik, gester, den uppträdandes person

4. B. Lärostoff

Språket som symbol- och teckensystem samt kommunikationsmedium

Språkliga påverkningsmedel är bl.a.

- argumentation
- semantiska förhållanden
- värdeomdömen, slutledningar, fakta
- understatement

Utnyttjande av ovannämnda medel i vetenskaplig text, i sht avhandlingar

Yttre faktorer som inverkar på budskapets effekt

(t.ex. röstbehandling, mimik, gester)

Budskapets verkningar

- bekräftar en gammal uppfattning
- ändrar en tidigare uppfattning
- framkallar en ny uppfattning

Genomgång av hur budskap sprids

Språklig reception/
litteratur

Avlyssning/läsning av propagandatal,
åsiktsbearbetande texter samt vetenskapliga texter

Påverkande/i omvändelsesyfte skrivna
fiktiva texter som styr och har styrt
människors tänkande och sätt att känna
(vid olika tider och i olika länder)

Språklig produktion

Muntlig och skriftlig träning i språket
som påverkningsmedel, t.ex.

- argumentation
- sovring
- utvärdering
- slogans
- definitioner på övertalning

Debatt

Programtal

En uppsats där eleven framför sin
egen motiverade åsikt i något ämne
tillhörande hans erfarenhets- eller
kunskapsområde

En text med syftet att påverka, övertala
(t.ex. ett genmäle, programtal,
en programskrift)

4. C. Studiegång

Språkets påverkningsfunktion och -medel kan studeras t.ex. på följande sätt: Under läsning och avlyssnande av texter specificeras syftena för de olika budskapen. Härvid framgår att de olika budskapen syftar till att ändra människans tidigare uppfattningar, framkalla nya eller bekräfta gamla.

Under läsning och avlyssnande av texter försöker man finna metoderna att dölja ett underförstått innehåll i texter. Samtidigt studeras olika argumentationsformer och bruket av språkets semantiska medel som påverkningsmedel. Dessutom iakttas andelen värdeomdömen, slutledningar och fakta i de texter som läses eller avlyssnas. Samma saker iakttas också då avhandlingar eller annan vetenskaplig text läses vid sidan av påverkande texter. - Dessutom observerar eleverna och skaffar uppgifter om hur information och åsikter sprids.

Skriv- och talövningarna ansluts till språkets påverkningsfunktion. En av de skriftliga uppgifter som ges eleverna går ut på att framlägga sin egen åsikt i något elevnära ämne och motivera den med många synpunkter. Då språkets påverkningsfunktion iakttas under lyssnande och läsning används litteratur som är skriven i påverknings syfte. I anslutning härtill får eleverna muntlig träning i argumentation och att hitta på slogans och övertalningsexempel. Som skrivuppgift avfattas en text med påverkande, övertalande syfte (t.ex. genmäle, programskrift, programtal etc.).

Talövningarna omfattar debatter och programtal. Dessutom får eleverna muntlig träning i att argumentera och framföra slogans. Vidare observerar de sådana utomspråkliga faktorer som inverkar på budskapets effekt: åtbörder, miner, stämma, röststyrka, klangfärg osv. och tränar sig i att med dylika yttre faktorer åstadkomma en större effekt.

I samband med litteraturläsningen observeras texternas påverkande, omvändande funktion. Både ur inhemsk och utländsk litteratur från olika epoker och av olika genrer hämtas texter som har påverkat mänskligt tänkande eller sätt att känna. Då eleverna studerar dessa texter försöker de analysera den påverkande textens medel och bakgrundsfaktorer samt förstå vilken betydelse litteraturen genom tiderna haft för människors sätt att tänka och känna.

4. D. Modersmålets integrering med andra ämnesområden

Vid planeringen på skolnivå är det möjligt att komma överens om att undervisningen i historia och samhällslära även skall behandla ägandeförhållandena i fråga om massinformation och deras inverkan på informationsspridningen vid olika tider. I teckningsundervisningen kan det visuella uttryckets påverkningsmedel observeras och övas.

4. E. Planering av studierna

I början av läsåret presenteras årets alla kurser för klassen. Gemensamt beslut fattas om vilken litteratur som skall läsas åtminstone under första kursen, om grupparbeten/individuella uppgifter och deras tidsmässiga fördelning.

4. F. Utvärdering

Utvärderingen tar fasta på elevernas skriftligt ådagalagda färdighet att motivera och påverka samt deras förmåga att delta i diskussioner och debatter. Elevernas förmåga att påvisa och analysera de påverkningsmedel som använts i en text kan kontrolleras med ett prov. Dessutom beaktas elevernas förmåga att presentera ställningstaganden i fiktiv text och jämföra dessa med allmänna ställningstaganden och egna åskådningar.

Kurs 5. Språkets strukturer; deras gemensamma och varierande drag

Kursens syfte är att fördjupa elevernas kunskap om språket; språkiakttagelsen förskjuts från olika kollektiva språkvanor till individens samt språkets och tänkandets oupplösliga samband. Samtidigt bibringas eleverna ökade kunskaper om språkets olika strukturer, främst på generativ grund. Man försöker även få fram vilka omständigheter som inverkar på och försvårar det språkliga uttrycket.

Genom iakttagelse av språkets olika strukturer och uttrycksformer hoppas man finna det för varje elev naturliga sättet att uttrycka sig i tal och skrift och envars personliga svårigheter att uttrycka sig. Vidare görs eleverna uppmärksamma på hur författare från olika kulturkretsar skildrar samma tema, och hur litteraturgenren och författaren inverkar på texten. För att olika författares sätt att gestalta världen skall framstå studeras världslitteraturen främst från tematisk syn-

punkt. På detta sätt bidrar litteraturen till att bygga upp en individuell jaguppfattning och erbjuder utgångspunkter för bildandet av en egen världsbild hos eleverna.

5. A. Mål

Målet är att eleverna vid kursens slut skall inneha följande kunskaper och färdigheter:

färdigheter:

eleverna kan analysera olika individers muntliga och skriftliga språkbruk och peka på de för varje individ typiska dragen; de förstår även att olika individer överför samma djupstruktur till ytstrukturer på olika sätt

eleverna kan lägga märke till vilka typiska uttrycksformer de själva använder och identifiera sina egna uttrycks-svårigheter

eleverna finner den muntliga och skriftliga uttrycksform som passar envars speciella läggning och kan tillämpa den

eleverna kan aktivt delta i en målinriktad diskussion

eleverna förstår att olika författare gestaltar världen på olika sätt

kunskaper:

eleverna vet att språket och tänkandet är bundna vid varandra

eleverna vet vad begrepp och djupstruktur betyder

eleverna vet skillnaden mellan ovannämnda begrepp och förstår att olika språks gemensamma djupstruktur sammanhänger med mänskligt tänkande

eleverna vet vilka faktorer som inverkar på uttrycksformen

eleverna vet vilka faktorer som inverkar på en författares uttryck

5. B. Lärostoff

Språket som symbol- och teckensystem samt kommunikationsmedium

Förhållandet mellan språk och tänkande

Begreppen djupstruktur och ytstruktur (med exempel från olika språk)

Ytstrukturernas uttrycksformer och variationsmöjligheter på text- och satsnivå

Semantiska förhållanden, bl.a.

- ordens betydelse
- homonymer
- synonymer
- antonymer

Språklig reception/
litteratur

Observation av olika talares och skribenters individuella uttrycksmedel (hur olika individer uttrycker samma sak)

Ur världslitteraturen tematiskt valda texter representerande olika litteraturgenrer och författare från olika kulturkretsar och av olika typ.

Språklig produktion

Målinriktade diskussioner, underhandlingar

Muntliga och skriftliga uppgifter inom en så vid skala att eleverna kan välja individuellt bland de ämnen och typer som de känner till från motsvarande uppgifter under tidigare kurser

5. C. Studiegång

Utgångspunkt för kursen är det psykolingvistiska sättet att nalkas språket. Eleverna får veta att olika språk tydligen har gemensam djupstruktur, och att ytstrukturerna varierar såväl från språk till språk som inom samma språk. Då man talar om språkliga gemensamma och varierande drag kommer man fram med begreppsparen språklig kompetens (människans inre språkkänsla) och performans (en på kompetensen grundad prestation). Man försöker finna de faktorer som inverkar på individens språkliga prestation och dennas nivå.

Lärare och elever dryftar frågan om förhållandena mellan språket och tänkandet: härvid framgår att man, trots all den kunskap man har om språket, inte är fullt säker på hur språket och tänkandet är sammanlänkade. Eleverna får begrunda hypotesen om att tillägnandet av ett visst språk avsevärt påverkar människans tänkande. Samtidigt gör de iakttagelser beträffande begreppssystemen i olika språk, deras skillnader och överensstämmelse.

Jämförelsen av begreppssystemen i olika språk kan åtföljas av en genomgång av de semantiska förhållandena i det egna språket. Ordens betydelse och dennas förhållande till verkligheten dryftas. De semantiska förhållandena åskådliggörs och tränas i användning, speciellt i samband med undervisningen i skriftlig framställning. Frågan om synonymer överhuvudtaget existerar begrundas; vidare betraktas homonymer, antonymer och skenbar antonymi.

Begreppen djupstruktur och ytstruktur åskådliggörs med en undersökning av människors olika sätt (t.ex. berömda skribenter och talare) att gestalta djupstrukturen som ytstruktur samt av de särdrag som kännetecknar den enskilda individens tal och skrift. I samband med att litteratur behandlas iakttas olika författares sätt att gestalta världen: världslitteraturen läses framför allt tematiskt för att eleverna skall lägga märke till hur samma tema kommer till uttryck i skildringar av olika författare, och hur a) litteraturgenren, b) författaren inverkar på uttrycket.

Man iakttar också varje elevs eget språkbruk. Begreppen djupstruktur och ytstruktur åskådliggörs då man försöker få eleverna att inse, att det inte alltid är lätt att överföra sak till ord. Man framhåller dock att träning i de språkliga uttrycksmedlen möjliggör tillkomsten av tankebanor av ny typ samt växelverkan mellan språk och tänkande.

De skriftliga uppgifter som ges bör vara så varierande till ämne och typ att individuella val är möjliga. I detta sammanhang tränas allt som inhämtats under de föregående kurserna. Också vad gäller talövningarna ges valmöjligheter: eleven kan välja den uttrycksform som bäst passar hans läggning. I undervisningen i både muntlig och skriftlig framställning försöker man få eleverna till insikt om deras egna uttrycksmedel och uttryckssvårigheter.

5. D. Modersmålets integrering med andra ämnesområden

För studiet av den för olika språk gemensamma djupstrukturen torde samarbete kunna etableras med skolans lärare i främmande språk.

5. E. Samplanering av studierna

Lärare och elever kan i samråd överlägga om 5-6 timmars kursavsnitt och välja den litteratur som skall läsas.

5. F. Utvärdering

Utvärderingen tar speciellt fasta på den aktivitet som eleverna visar då förhållandena mellan språket och tänkandet behandlas i problemlösningssituationer. Den skriftliga och muntliga färdighet som eleverna ådagalägger vid individuell träning bedöms med målen för de föregående kurserna som grund.

Kurs 6. Litteraturen som gestaltare av världen; språket som konstmedel

Kursens syfte är att införa eleverna i litteraturens olika genrer och stilar samt få dem att förstå ordkonstens språk- och stilväxlingar. Kursen inleds med en genomgång av ordkonstens olika genrer och deras skillnader; på detta sätt blir sjätte kursens första period en fortsättning på femte kursens sista avsnitt. Jämsides med genomgången av ordkonstens genrer iakttas olika stilar inom litteraturen och hur de förändras; härigenom kan eleverna se hur världsgestaltningen varierar från tid till tid, och hur den kommer till uttryck i texternas språk och struktur.

6. A. Mål

Eleverna förväntas under kursen uppnå följande kunskaper och

färdigheter:

färdigheter:

eleverna förstår att litteraturens sätt att gestalta världen växlar från tid till tid och inser att den varierande gestaltningen framstår i ordkonstens språk

eleverna kan avfatta en konsekvent skriftlig framställning samt en text som bygger på litteratur eller någon annan konstart

eleverna kan rapportera resultat av en diskussion

kunskaper:

eleverna vet att olikheten i gestaltningen av världen kommer till uttryck i texternas språk och strukturer

- har förmåga att lägga märke till drag som är typiska för språket i olika litteraturarter
- har förmåga att skilja mellan litteraturens olika genrer och stilepoker

6. B. Lärostoff

Språket som symbol- och teckensystem samt kommunikationsmedium

De många dimensionerna i ordkonstens språk

- språket i epikens olika genrer
- dramats språk
- lyrikens språk
- hur ordkonstens språk varierar (t.ex. jämförelse av den traditionella epiken - den moderna romanen; det realistiska dramat - det absurda dramat osv.)

Språklig reception/
litteratur

Tematiskt valda texter företrädesvis från världslitteraturen; litteraturens olika genrer och stilar företrädda i texturvalet

- klassicismen
- romantiken
- realismen och naturalismen
- modernismen

Språklig produktion

De olika stilarnas särdrag

Diskussion mellan eleverna i anslutning till litteraturbehandlingen.

Muntlig redovisning av diskussionen

Direktiv för uppbyggnaden av en skriftlig framställning

En text i anslutning till litteraturen eller någon annan konstart (kritik, bakpärmstext, subjektiv analys, essä)

6. C. Studiegång

Kursen inleds med ett studium av ordkonstens olika genrer och skillnaderna mellan dem; på detta sätt utgör första perioden av sjätte kursen en fortsättning på femte kursens sista period. Vid genomgången av ordkonstens olika genrer försöker man finna de drag som är typiska för de olika litteraturarternas språk. Ett sätt att observera dimensionerna i ordkonstens språk är att anställa jämförelser mellan två olika dikter, noveller, skådespel, romaner.

Jämsides med genomgången av ordkonstens genrer observeras olika litterära stilar och deras förändring: klassicismen, romantiken, realismen och naturalismen samt modernismen. I praktiken torde valet av texter kunna göras tematiskt så att det ger en bild av hur samma tema återkommer i olika litteraturarter och -stilar.

Man diskuterar vilket inflytande kulturen och kulturella idéströmningar utövar på texten. Man tar upp litteraturdelen i de föregående kurserna och återkallar i minnet hur olika individer på sitt eget personliga sätt gestaltar världen och förvandlar djupstruktur till ytstruktur. Man försöker få eleverna att förstå att varje bok alltid är en enda författares och människas strukturering av världen.

Träningen i språkets användning anknyts under denna kurs till litteraturen och konsten. En text som grundar sig på litteraturen eller någon annan konstform avfattas (kritik, en bakpärms-text i anslutning till någon bok, en subjektiv analys eller essä). Det skriftliga arbetet förbereds med anvisningar om uppsatsens struktur, och dessutom repeteras de iakttagelser om språket i en avhandling som gjordes under fjärde kursen. Talövningarna består av diskussioner mellan eleverna i anslutning till litteraturbehandlingen samt muntliga rapporter över diskussionen.

6. D. Modersmålets integrering med andra ämnesområden

Under lektionerna i historia och samhällslära, geografi samt

främmande språk behandlas de kännetecknande dragen för de epoker och kulturkretsar som det valda litteraturprogrammet hänför sig till. De direktiv som givits beträffande uppsatsens struktur kan utnyttjas för skriftliga arbeten också i andra ämnen.

6. E. Samplanering av studierna

I samråd med eleverna kan väljas den litteratur som skall läsas och avtalas om vilket tema som skall behandlas och om uppgifternas natur.

6. F. Utvärdering

Utvärderingen av kursen tar speciellt sikte på hur eleverna kan observera variationen i texternas språk och strukturer samt skilja mellan litteraturens olika genrer och stilepoker. Utvärderingen av skrivfärdigheten tar fasta på de innehållsmässiga dragen, antalet olika synvinklar samt vederhäftigheten i anförda uppgifter och påståenden. På utvärderingen inverkar dessutom den aktivitet som eleverna ådagalagt i diskussionerna.

III klassen

De uppgifter som förelagts tredje klassen fullföljs under tre kurser, som heter:

7. Språk- och litteraturforskning
8. Finska språkets och litteraturens utveckling
9. Språkets och litteraturens väsen

Under dessa kurser utvecklas elevernas färdighet att lyssna, tala, läsa och skriva på följande sätt: Eleverna erbjuds åskådningmaterial och kunskaper om språk- och litteraturforskningens metoder och resultat, finska språkets och den inhemska litteraturens olika utvecklingsskeden, nuvarande ståndpunkt och betydelse. Eleverna får lära sig att systematiskt ge akt på sina egna prestationer och vänja sig vid arbetssätt och uppgifter som ägnar sig för gymnasiets slutexamen och deras senare studier.

Kurs 7. Språk- och litteraturforskning

Kursens syfte är att visa eleverna att det finns olika sätt att nalkas språket och litteraturen. Eleverna får stifta bekantskap med litteratur- och språkvetenskapliga forskningsmetoder och ett antal forskningsresultat. Kunskaperna omsätts i praktiken; under projektarbete studeras litteratur enligt olika angreppsmetoder. Eleverna handleds också i att systematiskt ge akt på sin egen läsning och skrivning. Självständiga arbetssätt börjar tillämpas.

7. A. Mål

Målet är att eleverna vid kursens slut innehar följande kunskaper och färdigheter:

färdigheter:

eleverna kan peka på de drag som kännetecknar formen och innehållet i ett förhandenvarande verk och utifrån dem inordna verket i någon av litteraturvetenskapens referensramar

eleverna kan analysera litteratur enligt metoder som bygger på text, bakgrund e.a.

eleverna kan använda hög-språket i tal och skrift på ett sätt som motsvarar det givna målet

kunskaper:

eleverna känner till olika metoder att nalkas litteraturen (kritiska metoder)

eleverna vet att olika språk kräver olika vetenskapliga angreppsmetoder och kan ange de viktigaste lingvistiska forskningsmetodernas namn och mål

eleverna vet vilka regler som styr språkbruket och känner till de utvärderingsgrunder som tillämpas vid bedömningen av gymnasiets slutförhör i modersmålet.

7. B. Lärostoff

Språket som symbol- och teckensystem samt kommunikationsmedium

Forskningens sätt att studera litteratur

- bakgrundsbaserade metoder (samhälle, epoker, idéströmningar, författarens personlighet och levnadsskiften som bakgrund till verket)
- textbaserade metoder (struktur, språk m.m.)
- läsarbaserade metoder (etiska, estetiska och moraliska ställningstaganden etc.)

Forskningens sätt att studera språket

- sociologiska metoder (språket som kännetecken på samhället, som kommunikationsmedium etc.)
- lingvistiska metoder (strukturlingvistik)
- psykologiska metoder (språket och tänkandet, språkinläringen, individens språkliga utveckling o.a.d.)

Medveten språkreglering

- behovet av språkvård och dennas konventionella natur
- språkvårdsfrågor

Språklig reception/
litteratur

Under lyssnande observerar eleverna det vetenskapliga framställningssättet, gör anteckningar och ställer frågor

Inhemska skönlitteratur (noveller och dikter samt språkvetenskapliga texter som belyser och stöder föregående punkt)

Språklig produktion

Muntliga presentationer av resultat som uppnåtts genom arbete i grupp och individuellt

Träning i syfte att klarlägga innebörden i gymnasiets slutexamen

Uppsatser av artikel- och essätyp.

7. C. Studiegång

I samband med studiet av litteraturvetenskapens metoder att behandla olika verk får eleverna först återkalla litteraturens genrer och stilepoker jämte kännetecken i minnet. Kritikens olika metoder införs nu som en ny central aspekt. Tidigare läst litteratur kan väljas som åskådningsmaterial. Det inlärdas övas:

inhemska verk studeras under projektarbete, varvid olika metoder tillämpas. Resultaten behöver inte nödvändigtvis vara detaljerade; viktigast är att eleverna lägger märke till att många olika användbara förklaringsmönster samtidigt existerar. Resultaten framläggs huvudsakligen muntligt.

Presentationen av språkvetenskapen inleds med en beskrivning av en allmän problemställning, som analyseras enligt aspekter och mål. Därefter avgränsas några forskningsobjekt från olika språknivåer, och olika skolors forskningsmetoder jämförs sinsemellan. Inte heller nu eftersträvas allsidighet. Det centrala är att lägga märke till mångfalden och möjligheterna i de perspektiv som står till buds. Om valet av uppgifter visar sig lyckat, kan man ytterligare behandla några specialfrågor utgående från elevernas iakttagelser som diskuteras.

Perioden för medveten språkreglering sammansmälter med föregående, åtminstone till den del som högspråkets väsen och de allmänna principerna för och behovet av språkvård behandlas. Enskilda språkriktighets- och rättskrivningsprestationer genomgår under individuell handledning, åtminstone i sådana fall att det vore tidsspillan att inför hela klassen upprepa tidigare anvisningar.

Under kursens gång analyseras också grunderna för bedömningen av slutprovet i modersmålet. Detta arbete bygger på genomgång av modellprestationer och individuell övning. Eleverna tillämpar sina observationer på skrivning. Träning i att lyssna och tala integreras med de olika kursmomenten.

7. D. Modersmålet integrering med andra ämnesområden

Då språkvetenskapens forskningsmetoder studeras torde samverkan med främmande språk vara möjlig.

7. E. Samplanering av studierna

Kurs sju inleds med att samtliga kurser för läsåret presenteras för eleverna. Tyngdpunktsområden för den pågående kursen fastställs (litteraturvetenskap/språkvvetenskap/språkvård/slutprovet eller någon kombination). Texter väljs, och uppgifter planeras och delas ut.

7. F. Utvärdering

Elevernas skrivfärdighet bedöms på basen av deras skriftliga prestationer. Den övriga utvärderingen torde kunna göras utifrån observationer av elevernas arbetsinsats och den aktivitet de visat under lektionerna. Om det likväl visar sig nödvändigt, kan ett summativt prov hållas inom de kunskaps- och färdighetssektorer som fastställts som tyngdpunktsområden.

Kurs 8. Finska språkets och litteraturens utveckling

Kursens syfte är att ge eleverna perspektiv på språkets och litteraturens utveckling. Inledningsvis används främst det gamla finska skriftspråket som observationsmaterial men utbyts så småningom mot litterärt och kulturhistoriskt material.

I detta sammanhang introduceras eleverna i litteraturens kulturhistoriska uppgift och betydelse. Temat för kursens innehåll är den nationella identitetens uppvaknande, utveckling och utkristallisering. Bevismaterial står till buds i finska språkets och litteraturens utveckling. Vidare hör till kursen att systematiskt analysera elevernas egna prestationer och att vänja dem vid självständiga, högskolemässiga arbetssätt.

8. A. Mål

Målet är att eleverna vid kursens slut skall ha tillägnat sig följande kunskaper och färdigheter:

färdigheter:

eleverna kan läsa det gamla finska skriftspråket och vid jämförelse mellan olika exempel ange vissa utvecklingslinjer

eleverna kan muntligt eller skriftligt analysera litteraturens uttryck för hur den nationella identiteten förändrats och utvecklats

eleverna har förmåga att delta i självständiga muntliga och skriftliga projektuppgifter.

kunskaper:

eleverna känner till huvuddragen i skriftspråkets utveckling, åtminstone till de delar som de beskriver finska språkets väg till kulturspråk

eleverna känner till huvuddragen i den inhemska litteraturens utveckling samt några mera betydande verk till innehåll och teman

8. B. Lärostoff

Språket som symbol- och teckensystem samt kommunikationsmedium

Språkets utveckling, huvudsakligen i belysning av det gamla finska skriftspråket; huvudintresset riktas på utvecklingslinjer som lätt kan iakttas också i ett knapphändigt material

Språklig reception/
litteratur

Huvudlinjerna i den finska litteraturens utveckling; med den nationella identitetens utveckling som tema studeras några standardverk inom den finska litteraturen jämsides med språk- och litteraturhistoria

Språklig produktion

Målinriktade diskussioner

Presentation och åskådliggörande av resultaten av den undersökning som eleverna skrivit under tiden i gymnasiet

Skrivningar av samma typ som slutprovet i gymnasiet

8. C. Studiegång

Kursen bygger vidare på de kunskaper som eleverna inhämtat under föregående kurs. Det åskådningsmaterial som används för

att belysa språkets utveckling omfattar utdrag ur bibelöversättningar, gamla lagtexter, vetenskapliga texter, äldre skönlitteratur och tidningar. Arbetet förväntas ge en klar bild av vilka hinder som funnits att övervinna och reformer att genomföra, innan finskan har utvecklats till ett gångbart kulturspråk.

En genomgång av litteraturens utveckling följer som fortsättning på föregående avsnitt: i ett lämpligt skede övergår man från det språkliga perspektivet och åskådningsmaterialet till det skönlitterära. För studiet av den inhemska litteraturens huvudlinjer utnyttjas tidigare lästa texter och/eller självständigt elevarbete. Samtidigt kan man i mån av behov knappa in på målsättningen för undervisningen. Den främsta uppmärksamheten bör dock fästas vid sådana element i standardverken som synes ha påverkat eller som avspeglar den nationella identitetens utveckling.

Eleverna tränar sitt eget språkbruk med skriftliga övningar av samma typ som slutprovet, framlägger sina tidigare påbörjade undersökningar och deltar i målinriktade diskussioner. Resultaten genomgås och utvärderas under individuell handledning.

8. D. Modersmålets integrering med andra ämnesområden

Under kursens gång stöder man sig på de kunskaper som eleverna har om Finlands historia.

8. E. Samplanering av studierna

Kursen bildar en sådan helhet att det är omöjligt att på klassnivå fastställa exakta tyngdpunktsområden eller välja textmaterial. Huvuddelen av samplaneringen består i att överenskomma om innehåll och framlägningsordning för de uppgifter som skall utföras individuellt eller som grupparbete.

8. F. Utvärdering

Elevernas skriftliga prestationer och undersökningar bedöms. Ett summativt prov kan också hållas som kontroll på kursens kognitiva mål, men utvärderingen kan lika väl ske enbart på basen av observationer.

Kurs 9. Språkets och litteraturens väsen

Denna kurs ger ett nytt perspektiv på språkets väsen: man studerar det naturliga språkets särdrag och jämför språket med andra teckensystem. Litteraturens väsen studeras främst ur den inhemska litteraturens synvinkel; den finska litteraturens betydelse och ställning diskuteras.

Kursens förnämsta uppgift är att sammanfatta de individuella och sociala perspektiv på språkets och litteraturens väsen som anlagts i gymnasiet. Man diskuterar hur språket fungerar och vad det betyder för individer och kollektiv. Avsikten är att återknyta till utgångspunkten i gymnasiets första klass, språkets funktioner.

9. A. Mål

Vid kursens slut förväntas eleverna ha tillägnat sig följande kunskaper och färdigheter:

färdigheter:

eleverna kan sammanfatta de perspektiv på språket och litteraturen som anlagts i gymnasiet och bedöma språkets betydelse för individen och samhället

eleverna förstår att slutprovet i modersmålet är ett mellansteg och är beredda att fortsätta med att utveckla sin språkförmåga

kunskaper:

eleverna känner till den inhemska litteraturens senaste skeden och några samtida verk

eleverna vet och förstår det naturliga språkets kännetecken och betydelse

eleverna accepterar de nationella kulturerna, önskar utveckla både den nationella kulturen och den internationella samt värdesätter skapande språklig aktivitet

9. B. Lärostoff

Språket som symbol- och teckensystem

Litteraturens väsen och ordkonstens språk i ljuset av texter från vår egen tid

Språkets väsen: det naturliga språket och andra teckensystem

Språkets betydelse för individer, samfund, den nationella kulturen och all kulturell verksamhet

Språklig reception/ litteratur

Samtida verk av betydelse och dagsaktuella succésböcker med den nationella identiteten som huvudtema

Språklig produktion

Målinriktade diskussioner

Resultaten av undersökningen presenteras och åskådliggörs

Skrivningar av samma typ som gymnasiets slutprov

9. C. Studiegång

Man inleder kursen med en genomgång av litteraturens utveckling men övergår snart till att undersöka och analysera vår egen tids litterära företeelser och riktningar. Temat är alltjämt den nationella identiteten men får flere nyanser i och med att elevernas egen livsmiljö ställs i bakgrunden. Arbetet består i litteraturläsning och diskussioner kring de lästa verken, deras betydelse och inflytande.

Språkets väsen studeras under jämförelse mellan det naturliga språket och andra teckensystem. Jämförandet utsträcks i så

många riktningar som möjligt; den moderna ordkonstens språk är en av utgångspunkterna. Syftet med jämförandet är att observera det naturliga språkets väsen och begränsningar samt språkets betydelse och utvecklingsmöjligheter. Jämförelserna utförs med hänsyn till individen, samhället samt kulturens spridning och förkovran, och tillvägagångssättet är att studera olika exempel och diskutera iakttagelserna.

Den skriftliga träningen av det egna språkbruket består i finslipning av de färdigheter som krävs för slutprovet, den muntliga i framläggning av undersökningar och i målinriktade diskussioner; samtidigt ges individuell handledning.

9. D. Modersmålets integrering med andra ämnesområden

De diskussionsteman som tas upp under kursen integreras med elevernas allmänorientering och värdeomdömen.

9. E. Samplanering av studierna

Under samplanering kommer man överens om kursens tyngdpunktsområde (litteraturen/språket eller båda tillsammans), väljer den litteratur som skall läsas och bestämmer uppgifterna.

9. F. Utvärdering

Endast elevernas skriftliga och muntliga prestationer utvärderas.

4.3. Specialkurser

Specialkurserna är varken repetition i ämnet eller stödundervisning. Ändamålet med specialkurserna är att de på av eleverna önskat sätt skall komplettera lärokursplanen. Specialkurserna är frivilliga och öppna för elever från olika klassstadiet; de kan behandla vilket som helst till gymnasiets allmänbildning hörande specialämne. Anteckning om specialkurs in-

förs i elevens studiebok och betyg.

Specialkurserna läggs upp enligt envar skolas behov och möjligheter. På riksnivå har inte utarbetats några kursplaner för dem. Följande modeller är endast exempel och avsedda som utgångspunkt för samplaneringen av undervisningen: ¹⁾

Kurs i tradition

Kursens syfte är att ge en bild av den folkliga traditionen under olika tidsåldrar samt av den folkliga traditionen som grund för regionala kulturer. Man jämför drag i nutida konst, sedekultur och materiell kultur, som har sitt ursprung i den rationella världsbilden, med motsvarande i kulturer som utgått från en mytisk och primitiv världsbild.

Kursen kan innehålla följande stoff:

- likartade drag i olika folks tidigaste kulturer (t.ex. överensstämmande drag hos folkens heroer; drag i gemensamma myter, riter och kulter)
- jämförelse mellan folklöre och poplore (folkvisa-schlager; myter-vetenskapliga teorier; trossägner-ufohistorier; anekdoter-vitsar)

Man studerar folkdiktningens genrer för att klarlägga vad som i vår tradition bäst representerar vårt eget kynne. Under kursens gång borde man beflita sig om att stärka deltagarnas kritiska inställning till den internationella masskulturen och framhålla den egna nationella identiteten men att samtidigt inse vår likhet med andra folk.

Se även Kommunikationsfostran och Uttrycksförmåga

Drama

Kursens mål är att ge eleverna en uppfattning om dramats utveckling, betydelse och uttrycksmedel. Kursen kan innehålla t.ex. följande:

- dramats uppkomst och det grekiska dramat
- medeltida skådespel och riddartidens skådespel
- Shakespearetidens drama
- det realistiska dramat
- det moderna dramat, också Brechts teater
- de olika dramaformernas uttrycksmedel jämförda med varandra
- dramats uttrycksnivåer (temanivå, idéinnehåll, budskap; intrignivå, temat framställt som en berättelse; framförningsnivå, aktörer, regi, rekvisita, yttre medel)
- dramats ställning i människornas liv förr och nu; dramats nuvarande former

Lyrik

Kursens mål är att ge eleverna en bild av lyriken som uttrycksform, dess teman och medel. Ett annat mål är att låta eleverna bekanta sig med lyrik från olika delar av världen. Kursen kan ges t.ex. följande innehåll:

- tematiskt valda dikter från olika delar av världen
- enligt ismer valda teman
- dikter av olika form
- olika länders folkdiktning i jämförelse med konst- och förströelsediktning
- kinesisk, japansk, grekisk, chilensk, finländsk osv. lyrik
- genomgång och jämförelse av uttrycksmedlen i dikter av olika form
- att utgående från lästa texter skriva egna dikter av kort format

Lärare och elever kan tillsammans komma överens om vilka av ovanstående punkter som skall väljas till tyngdpunkter för kursen, och hur förslaget eventuellt skall kompletteras.

Modern litteratur

Kursens mål är att göra eleverna förtrogna med den moderna litteraturen, dess uppkomst, utveckling och uttrycksformer. Kursen kan innehålla följande:

- begreppet modernism och modernismens tillkomstskeden
- under vilka former modernismen kommer till uttryck i litteraturen (dramat, romanen, lyriken)
- den moderna litteraturens medel (understatement, stream of consciousness technics, bilddikter osv.)
- tematisk läsning av modern litteratur från olika delar av världen, även finsk modernism

Det viktigaste under kursen är att eleverna får läsa och göra iakttagelser av en tillräcklig mängd litteratur. Valet av litteratur bestäms både av elevernas önskemål och de lokala förhållandena. Kursen kan eventuellt kombineras med teckning.

Film

Målet för specialkursen i film är att utveckla deltagarna till selektiva och kritiska filmkonsumenter. Kursen kan ha bl.a. följande innehåll:

- filmens historia (filmens tekniska och konstnärliga utveckling, bemärkta personer inom filmen och vad de åstadkommit, filmens utbredning osv.)
- filmens uttrycksmedel (tagningar, scener, sekvenser, övergångar, bildformat och -vinklar, kameraåkningar; ljus och valörer: musik och bakgrundsljud; filmens estetik jämte olika teorier)
- filmens innehåll (genrer och stilriktningar inom filmen; analys och kritik av intriger, motiv, typer osv.; filmens sociologi jämte olika teorier)
- filmens ställning och betydelse (filmkritik: underhållning/konst; filmproduktion, -marknadsföring och -publik osv.)

Målen för specialkursen i film bestäms utifrån det tillbudsständer filmmaterialet: den mest lättillgängliga källan är televisionens filmrepertoar, men material kan också fås från olika filmklubbar och filmuthyrningsbyråer (16 mm).

Ett tillräckligt stort nät av kommersiella biografteatrar finns endast på ett begränsat antal orter. Specialkursen i film kan kombineras med teckning.

Television

Syftet med specialkursen i television är att utveckla deltagarna till selektiva och kritiska televisionstittare. Kursen har samma innehåll som specialkursen i film (uttrycksmedel, innehåll, ställning och betydelse). Programmet kan byggas upp t.ex. kring följande stomme:

- televisionen i Finland och andra länder (uppgifter om TV-verksamhetens organisation, ägoförhållanden och övervakning, tittarsiffror, programmängd och -typer osv.)
- om televisionens programtyper och uttrycksmedel (nyheter, dokument, faktaprogram, underhållning, serieprogram, filmer osv. jämte karaktäristika)
- televisionens tittarkategorier (olika ålders- och socialgrupper och deras tittarvanor)
- televisionens ställning och betydelse.

Fördjupad skrivkurs

Denna kurs består av experiment med olika sätt att skriva samt övning i skapande och/eller redigerande skrivning. Kursen är härigenom lämplig både för konstnärligt begåvade och för elever som är intresserade av skrivning som påverkningsmedel och som medel att ge uttryck för sig själv. Under kursen fästs uppmärksamhet vid olika texters strukturella särdrag

- att träffa stundens stämning
- situationsbilder
- personteckningar

- tidningsreportage
- propagandaskrivelser
- berättelser för söndagssidan
- kåserier
- noveller
- lyrik

och skriftliga medel som ger uttrycket effekt

(åskådlighet, snärt, personlig rytm, nyansrikedom i ordvalet osv.)

Hur litteraturen återspeglar världsbilden och olika livsmiljöer

Kursens mål är att ge en mera mångfasetterad bild av hela världens litterära kultur och dess samband med respektive livsmiljö än de ordinarie kurserna kan ge. Kursen är dels fostran till internationalism, och dels erbjuder den stoff till en mångsidigare världsbild. Kursen kunde utomordentligt väl vara gemensam för flere ämnen.

Som material används utomeuropeisk litteratur - i synnerhet från utvecklingsländerna. Texturvalet kan bestå både av skönlitteratur och dokumentärschildringar (biografier, rapporter, ställningstaganden, pamfletter, objektiva faktatexter). Motivvalet kan ske t.ex. på geografiska grunder:

- latinamerikansk litteratur
- afrikansk litteratur
- den litterära återspeglingen av fjärran österns livsmiljö och världsbild (Kina och Japan)
- indisk litteratur osv.

Kursen kan genomföras som självständiga projekt inom smågrupper. Uppgifterna differentieras enligt elevernas litterära och andra anlag; varje grupp ansvarar i gemen för att uppgiften genomförs och arbetsresultaten delges utomstående.

4.4. Stödundervisning

I gymnasietts första och andra klass förekommer stödundervis-

ning i samtliga färdighetsämnen. Med stödundervisning i modersmålet eftersträvas

- att omedelbart i början av första gymnasieåret avhjälpa inlärningssvårigheter och utjämna olika utgångsfärdigheter
- att reparera eftersläp som uppkommit under gymnasiestudierna och stöda elever som inte lyckats bli godkända i någon av kurserna i modersmålet.

Behovet av stödundervisning klarläggs första gången i samband med diagnostiseringen av utgångsnivån inför gymnasiets första klass (se Utvärdering av inlärningsresultaten). Senare avgörs bl.a. på grund av prestationerna, vilka elever som behöver ett speciellt stöd. Till hjälp för dessa elever bör den möjlighet som stödundervisningen erbjuder rikligt utnyttjas.

Stödundervisningen i modersmålet förläggs till olika avsnitt av läsåret och står öppen för elever både från första och andra klassen i gymnasiet. Stödundervisning ges av tre olika typer, vilkas formella innehåll presenteras i fortsättningen; sitt materiella innehåll får stödundervisningen enligt förhandenvarande deltagarkategori, vilket innebär en inre differentiering.

Stödundervisning i språkkännedom

Syftet med dylik stödundervisning är att avhjälpa brister i elevens satsgestaltning och behärskning av satsbyggnaden. Innehållet bestäms dels på basen av utgångsnivådiagnosen, dels enligt förekommande behov hos elever som kommer från gymnasiets andra klass. Stödundervisningen inleds omedelbart i början av terminen.

Stödundervisning i muntlig och skriftlig framställning

I denna stödundervisning upptas övningar för behärskning av texthelheter, satsbyggnad och satsfogning. Elever som under de kurser som hållits i början av terminerna har visat sig ha

svårigheter att konsekvent framlägga sina tankar och lägga upp sina skrivningar som en helhet handleds i att arbeta på gymnasie­mässig nivå. Vid behov inryms i stöd­undervisningen övningar i syfte att frigöra uttrycket. Denna stöd­undervisning anordnas i medlet av terminen.

Stöd­undervisning i läsförståelse

Denna stöd­undervisning består speciellt av träning i att dra slutsatser ur lästa, såväl fiktiva som dokumentariska texter. Dessutom övas inlärningsläsning. Avsikten är att elever som har visat sig ha svårigheter med text­behandling och/eller inläring av realämnen skall nå samma nivå som de andra. Stöd­undervisningen förläggs till slutet av läsåret.

5. METODISKA ANVISNINGAR

5.1. Planering av undervisningen

5.1.1. Samplanering av undervisningen

Vid samplaneringen av undervisningen kommer modersmåsläraren likaväl som andra lärare att samarbeta med klass- och ämnes­möten, läroverksrådet, rektor, klassföreståndare och sina egna kolleger. Till samplaneringens centrala uppgifter hör att bestämma kursernas inre tyngdpunkter, välja litteratur, lägga upp en tidsdispositionsplan samt överenskomma om arbetssätt och utvärderingsmetoder. En annan lika viktig uppgift är att planera specialkurser för stöd­undervisningen. Avgörande i alla ovannämnda samplaneringssituationer är att ta de lokala för­hållandena och klassens behov i beaktande.

Samplaneringens övriga funktioner (presentation av målen, kart­läggning av studiernas innehåll, beskrivning av utvärderings­grunderna) är bundna vid kursplanerna.

5.1.2. Av läraren utförd planering

I de olika skedena av undervisningsarbetet bör modersmåsläraren även beakta följande synpunkter som härrör sig av hans läroämnes speciella karaktär:

Målsättningen för enskilda undervisningssituationer, lektioner eller lektionspass kan vara pragmatisk, moralisk eller akademisk.

- Den pragmatiska målsättningen tar sikte på att någon praktisk färdighet eller kunskap skall inhämtas. En viss faktahelhet bör då fogas till elevernas tidigare förvärvade färdighets- och kunskapsförråd. Inlärningsresultatet bör vara nyttigt i något avseende och även senare användbart för eleverna. Målet har nåtts, då eleverna på i förväg överenskommet sätt kan ge svar på förelagda frågor eller uppgifter. Den pragmatiska målsättningen lämpar sig t.ex. för inläring av rättskrivnings- och språkriktighetsregler, detaljer i allmänbildning, mötesteknik, formulärskrivning etc.
- Den moraliska målsättningen syftar till att förmedla värdeomdömen. Önskan är att undervisningen härvid skall vidga eller fördjupa elevernas emotioner i riktning mot allmänt godtagna ideal. Målet har nåtts då eleverna har fått en ny erfarenhet och accepterat/förkastat den. Den moraliska målsättningen lämpar sig i många fall för behandling av litteratur och ibland också för skrivning. (I samtliga fall bör den moraliska målsättningen tillämpas med eftertanke. Om undervisningen förefaller leda till situationer där en viss delkulturs eller påtryckningsgrupps attityd framstår som den enda möjliga, är det skäl att undvika den moraliska målsättningen och i stället uppställa ett akademiskt mål.)
- Den akademiska målsättningen fäster vikt vid en mångsidig intellektuell behandling av förhandenvarande fråga. Uppgiften bör då vara given så att dess komplexa problemställning kommer till synes, och arbetet skall resultera i lösningsmodeller av varierande slag. Resultatet behöver inte vara strikt nyttigt eller värdefullt som enligt föregående punkter,

men det bör vara logiskt härlett från sina utgångspunkter. Målsättningen är förverkligad, om eleverna vänjer sig vid att inse att olika alternativ existerar och att försöka finna kompromisser till dem eller att tolerera dem. Den akademiska målsättningen tillämpas t.ex. vid undervisning i skriftlig och muntlig framställning, behandling av litteratur och orientering i grunderna för olika vetenskapsområden.

Lärarens undervisningsattityd varierar enligt målsättningen.

Den kan vara normativ, produktiv eller kritisk.

- Den normativa undervisningsattityden är i sin stramaste form ett upprätthållande av "kunskapsnivån": normbunden, korrekt, bunden vid konventionella värderingar och axiomatisk.
- Den produktiva undervisningsattityden tillåter existensen av flere olika alternativ. Den låter eleverna framföra avvikande åsikter, värnar om dem och gutarar självständiga kommentarer från elevernas sida.
- Den kritiska undervisningsattityden fäster vikt vid slutledningar, utvärdering av kunskap och problemlösning. Den är intellektuell, ofta inkonventionell och öppnar nya perspektiv, är ibland t.o.m. protesterande.

Arbetssätten vid undervisningen är likaså produkter av målsättningen och dessutom av undervisningsattityderna. Arbetssätten kan vara lärarcentrerade, kollektiva eller individualiserande.

- Användningen av lärarcentrerade arbetssätt tar sikte på att lära ut någon axiomatisk färdighets- eller kunskapsdel. Målet är att snabbt och effektivt få eleverna att inhämta ett kursinnehåll. Presentationen sker deduktivt, och som arbetssätt används bl.a. föreläsning, framläggande undervisning, förhör osv.
- De kollektiva arbetssätten är att rekommendera då lärostoffet tillåter olika ställningstaganden och mångahanda åsikter. Målet är då att finna lösningar som ger sig av situationen samt att gemensamt tillägna sig nya verksamhets-, känslö- och tankerutiner. Presentationen sker induktivt och lämpliga arbetssätt är undervisningssamtal, grupparbete osv.

- Individualiserande arbetssätt tillämpas i prestationssituationer av olika slag, för övervinnande av inlärningssvårigheter och vid utvärdering. Målet är att utveckla och fördjupa elevernas personliga kunskaper och färdigheter samt att stärka elevernas individuella särprägel. Undervisningen är induktiv och arbetssätten består i skriftliga och muntliga elevprestationer m.m.

5.2. Språkkännedom

5.2.1. Undervisningens utgångspunkter och framskridande

Utgångspunkten för undervisningen den kunskap om språkets användning och struktur som eleverna inhämtat i grundskolan. I gymnasiet får eleverna mera kunskap om språkets användning och om språket som kommunikationsredskap samt blir förtrogna med språkets konstnärliga funktion. De blir anvisade olika sätt att närma sig språket; meningen är att på så sätt väcka elevernas intresse för språket som företeelse och få dem att inse språkets betydelse i individens och samhällets liv.

Undervisningen i språkkännedom framskrider på följande sätt: I första klassen och början av andra klassen studeras språket främst sett från dess samhälleliga uppgift. I första klassen ges en allmän översikt av språkets uppgifter, finska språket jämförs med andra språk, och språkets regionala och sociala variation studeras. - I andra klassen analyseras språkliga påverkningsmedel i samhället, och eleverna införs i semantik. Vidare försöker läraren tillsammans med eleverna dryfta förhållandena mellan språk och tänkande för att sålunda länka in elevernas tankar på för individen viktiga problem. I andra klassen studerar man också olika individers sätt att använda språket. I samband med litteraturbehandlingen studeras språket i olika litteraturgenrer och dess variation. - I gymnasiets tredje klass får eleverna lära sig hur språkforskning tillgår, bekanta sig med finska språkets utveckling och jämföra språket med andra teckensystem. Slutligen görs en sammanfattning av

alla språkliga aspekter, som erhållits under tiden i gymnasiet.

Undervisningen i språkvård har placerats i samband med andra och sjunde kursen. Huvudprincipen har varit att ur språkvården ta upp frågor som är centrala med hänsyn till undervisningsgruppens behov. Under andra kursen anknyts undervisningen i språkvård till kraven på ett informativt språkbruk, under sjunde kursen till behovet av att högspråket regleras och utvecklas.

5.2.2. Undervisningsmetoder och arbetssätt

Språkkännedom är det centrala elementet i undervisningen. Undervisningen i språkkännedom är en förenande faktor för olika delområden: kurserna i lärokursplanen bygger på språkets olika uppgifter eller aspekter, varför språkkännedomen bildar planens grundstomme. Övningar i att skriva, läsa, lyssna och tala har som tillämpningar knutits till var och en av språkets uppgifter.

Undervisningen i språkets bruk och funktion grundar sig sålunda ofta på språkiakttagelser som man gör genom att lyssna eller läsa. Man analyserar observationerna och diskuterar dem antingen under lärarens ledning eller i grupper och parvis. Utifrån dessa iakttagelser kan eleverna utarbeta egna skriftliga eller muntliga redogörelser, antingen individuellt eller i grupper. Elevcentrerade övningar i språkvård ges så snart som normerna är inlärd. För den individuella handledningen kan eleverna själva uppställa felprofilen i sina prestationer.

Eleverna inhämtar ofta kunskaper om språket genom att lyssna och läsa men tillämpar dem i tal och skrift, för att de skall uppgå i deras eget språkbruk. Sålunda studeras drag i det informativa språkbruket, till att börja med genom läsning, och därpå utarbetas en självständig informativ framställning. Med stöd av de vunna iakttagelserna av språkets påverkningsmedel får eleverna försöka påverka andra i tal och/eller skrift.

Då analyserande och allmänbildande kunskap om språket framläggs,

kan undervisningen vara lärarcentrerad. Det oaktat kan eleverna framlägga ny kunskap för klassen, om de t.ex. under arbetet på sin uppsats har trängt in i något språkligt problem. Också dylik kunskap bör tränas: t.ex. kunskap om kommunikationens lagbundenheter fördjupas endast genom att eleverna övar sig i att framlägga sina tankar för olika mottagare eller själva försätter sig i olika mottagares situation.

Det från elevernas synpunkt mest meningsfulla sättet att förvärva ny kunskap är att av undervisningsstoffet bygga upp ett problem, som eleverna, individuellt, parvis eller i grupper, får söka svar till i läroböcker och/eller annan källlitteratur. Likaså kan de genom att i undervisningssituationerna göra slutledningar försöka finna lösningar på problemen. Vid problemuppläggningsen kan elevernas hjälp utnyttjas. För att utveckla tänkandet vore det viktigt att få eleverna att utarbeta små delfrågor från respektive problemområde och ställa dem till varandra.

Inom språkkänndomen finns rikligt med stoff som lämpar sig för undervisning av problemtyp; problem kan ställas upp t.ex. på följande sätt: Vilka fordringar ställer det informativa språkbruket? På vilket sätt varierar språket regionalt i Finland? Vilket samband råder mellan språket och tänkandet? Vilken ställning intar finska språket bland världsspråken? osv. Speciellt i gymnasiets tredje klass lämpar sig projektuppgifter väl för undervisning av problemtyp. Då lösningarna till projektuppgifterna och mindre problem genomgås i klassen, kan eleverna utnyttjas som frågeställare.

5.3. Läsa

5.3.1. Utgångspunkter

Utgångspunkten för undervisningen i läsning (litteratur) är den nivå som eleverna nått i grundskolan. De kan läsa normal text med bekant innehåll med inlevelse eller förmåga att dra

slutsatser och presterat tolkningar.

Gymnasiestudierna kan beskrivas ur två synvinklar. Om man i främsta rummet ser till elevernas kunskaper, färdigheter och attityder och hur dessa utvecklas, såsom har gjorts i Grundskolans läroplan, ger sig följande definition:

- Under gymnasietudierna skall eleverna lära sig allt mera krävande läsning: de bör kunna läsa korrekt, dra slutsatser, analysera och bedöma. Samtidigt förväntas de intressera sig för skönlitterära och fackliga texter av olika slag, kunna ta ställning till och behandla dem under anpassning till situationen och läsningens syfte samt ur det lästa kunna hämta intellektuella, etiska och estetiska upplevelser.

Om synvinkeln är läroämnescentrerad som i 1941 års lärokurser, får definitionen följande utformning:

- Eleverna bör under gymnasietudierna komma till insikt om hur mångfasetterad litteraturen är, vad denna pluralism beror på, och hur den indelas. Samtidigt förväntas de lägga märke till hur språket i olika texter fungerar som redskap både för kommunikation och konst, med hurdana olika metoder texter kan studeras, och hur olikartade upplevelser de kan ge.

5.3.2. Textval

I kursplanerna ges relativt detaljerade anvisningar om på vilka grunder texter skall väljas. Syftet härmed är att försäkra sig om att gymnasietets litteraturprogram blir mångsidigt. Texttyperna varierar enligt ändamål, innehåll, form etc. Trots att direktiven är detaljerade föreskriver de inga bestämda böcker eller författare. Dessa utses på klassnivå vid samplaneringen av undervisningen.

I gymnasietets första klass väljs texterna främst ur samhällets perspektiv. Hurdana texter finns det? Vad är deras uppgift? Hur är de uppbyggda? Hur återspeglar de det samhälle vars produkter de är? - Första kursen är med avseende å textvalet den mest vittomspännande. Huvuddelen av materialet utgörs av olika

typer av budskap för massmedia och kommunikation. Deras uppgift är att peka på mångfalden i språkets funktioner. För att fullständiga föreställningen om språkets många uppgifter bör man bland de olika budskapstyperna passa in ett visst kvantum lyrik eller skönlitteratur i litet format. - Under andra kursen försöker man analysera det uppkomna intrycket: nu studeras på basen av texter olika budskapstypers struktur och hur respektive medium inverkar på den. Massmediamaterialet är alltså jämt i förgrunden, men skönlitteraturens andel har vuxit. Med novellen som hjälpmedel studeras fiktionens väsen. - Tredje kursen vrider på perspektivet: nu väljs texterna utgående från hur de reflekterar sin nationella, tidsmässiga eller samhällsreferensbakgrund. Huvudvikten är lagd på skönlitteraturen. Som litteraturläsning föreslås en viss mängd folkdiktning och åtminstone ett verk som belyser det finska samhället under en viss epok.

Under tiden i gymnasiets andra klass blir studiet av den samhällscentrerade litteraturen individcentrerat: Hur påverkar olika texter läsarnas sinnesstämning, känslor och tankar? På vilket sätt har författare vid olika tider och på olika platser gestaltat sin miljö och dess företeelser i sina böcker? Vilka olika slags gestaltningsmetoder och världsbilder existerar?

- Under fjärde kursen återkommer man än en gång till massmediamaterialet, men vid sidan av det har man minst lika mycket fiktiva och halvdokumentära texter. Med tillhjälp av det lästa materialet försöker man definiera i språket förekommande propaganda, manipulation, indoktrinering eller tendens, engagerad litteratur osv. Önskvärt är att textproven representerar både inhemsk och utländsk litteratur, olika epoker och litteraturgenrer. - Femte kursen ägnas skönlitteratur. Textvalet bör ske med sikte på hur samma tema förverkligas på olika sätt enligt författaren, hans kulturkrets och den litteraturgenren han valt. I urvalet skall gärna ingå epik, dramatik och lyrik ur världslitteraturen. - Sjätte kursen fortsätter den tematiska behandlingen av skönlitteratur. I urvalet försöker man allt-

jämt bibehålla olika litteraturgenrer, men under kursens gång bör även tillföras en tidsmässig aspekt: sättet att behandla ett visst tema bör också kunna studeras mot bakgrunden av olika stilarter och -riktningar. Materialet hämtas ur världslitteraturen.

I gymnasiet tredje klass görs den individcentrerade synvinkeln snävare för att bli läsarcentrerad och vetenskaplig: På vilka olika sätt kan man läsa litteratur? Hur har Finlands litteratur utvecklats, på vilket sätt är olika litteraturgenrer och stilriktningar representerade där? Hur har den återspeglats och på vilket sätt främjat den nationella identitetens utveckling? Hurudan är dagens litteratur och vilken är dess betydelse? - Sjunde kursens litteraturbehandling lägger huvudvikten på olika angreppssätt eller på kritikens metoder. Texterna hämtas därför främst bland inhemska noveller och dikter, men som tilläggs-material kan också tidigare läst litteratur användas.

- Åttonde kursen är historiebetonad: meningen är att lära känna huvudlinjerna i den finska litteraturen och läsa representativa verk från olika perioder. - Nionde kursen är fortsättning på studiet av den inhemska litteraturen, dock så att man nu koncentrerar sig på dess nyare och aktuella företrädare.

Utöver ovanstående om de kvantitativa förhållandena mellan massmediamaterial och saktexter samt skönlitteratur, om olika litteraturgenrer och stilepoker samt om inhemska och utländska verk är det skäl att även beakta texternas innehåll och konstnärliga värde då man väljer böcker. Läsmaterialet bör var gång erbjuda möjligheter till problemställningar och diskussion och för skönlitteraturens del också estetisk upplevelse.

5.3.3. Textbehandling

Syftet med litteraturvalet är att erbjuda eleverna läsning av ett med hänsyn till lärokursplanens mål tillräckligt mångsidigt urval olikartade texter. Vad beträffar sättet att behandla texterna skall det vägleda eleverna i att lösa uppställda problem och uppnå målen. I följande presentation av textbehand-

lingen i formell mening har lässättet betecknats med termerna korrekt, reflekterande och evaluerande. Med varierad tonvikt på de olika termerna förefaller indelningen lämpa sig dels för behandling av olika texttyper, dels som modell för enskilda lektioner, längre arbetsperioder och projektarbeten kring litteratur.

Det korrekta lässättet avser normal förstående läsning, där läsaren tillägnar sig texten utan större svårigheter och skäligen snabbt. Eleverna i gymnasiet förmodas behärska det korrekta lässättet redan då de kommer till skolan och förkovra det vidare i studiet av samtliga läroämnen.

Därför har inte någon undervisning i korrekt läsning betonats i kursplanerna för modersmålet. Däremot kan stödundervisning tillgripas för avhjälpan av individuella brister.

Det korrekta lässättet kan tillämpas vid informations- eller upplevelseläsning. Det kommer till användning då en text läses för eleverna som förberedelse för hem- eller klassuppgifter. Resultatet kontrolleras så att eleverna får besvara frågor om innehållet eller om sina läsupplevelser. Korrekt läsning kan anses rendera eleven lägsta godkända vitsord i litteraturbehandling. I gymnasiet borde man inte annat än i undantagsfall nöja sig med att under lektionsarbetet stanna vid nivån för korrekt läsning, trots att det förekommer allmänt i lässituationer utanför skolan.

Det reflekterande lässättet innebär att man efter korrekt läsning försöker sig på någon grad av tolkning av den lästa texten. Det finns i princip tre slags tolkningsmöjligheter. a) Texten kan tolkas på basen av tillkomst och bakgrund. Man försöker då förklara någon detalj eller helheten - med stöd av uppgifter som man fått om författarens levnad, personlighet och kulturella bakgrund eller om den tid och rådande idéströmningar då texten tillkommit. b) Tolknningen kan också bygga på själva texten. Då nöjer man sig medvetet med de iakttagelser man kan göra där. Man fäster avseende vid språket, strukturen, olika detaljer

i uttrycket osv. och diskuterar deras ändamål och betydelse för textens struktur. Slutsatser dras på grundval av textens hänvisningar. c) En text kan också beskrivas med läsaren som utgångspunkt. Man iakttar sina egna reaktioner och framlägger etiska, moraliska eller estetiska ställningstaganden utgående från texten eller man tar texten till utgångspunkt för egna ställningstaganden och problemställningar. - Till det läsarcentrerade lässättet hör ofta att man lever sig in i texten. Sålunda kan man t.ex. vid lyrikbehandling helt avstå från att tolka texten.

Det reflekterande lässättets olika arter är teoretiska, och var för sig använda blir de lätt fruktlösa i undervisningssituationer. I praktiken är det naturligt att balansera mellan de olika sätten att dra slutledningar. Det reflekterande lässättet gör eleven förtjänt av att vid utvärderingen i litteratur tilldelas ett vitsord i medlet av skalan. Det är en lämplig arbetsform i första klassen men också senare bör det ligga till grund för textbehandlingen.

Det evaluerande lässättet kan inte tillämpas förrän det reflekterande behärskas. Texten jämförs då med andra likartade texter, och deras överensstämmelser och skillnader studeras och motiveras. Två textprov förslår för en analys, men problemställningen blir desto fylligare ju mera material som läsarna förfogar över. Stadiet för textanalys bör uppnås senast i gymnasiets andra klass, då tematiska textiakttagelser görs.

Det analyserande lässättet representerar den mångsidigaste läsnivån. Det kan visserligen övas redan i samband med den subjektiva presentationen av läsoplevelser efter det korrekta lässättet. Evalueringen blir dock desto värdefullare ju vidare bakgrund den har av slutsatser och analyser utifrån texten. I undervisningssituationerna kan evalueringen göras - och görs också - ur olika perspektiv: den ena ytterligheten är den enskilda elevens personliga men motiverade ställningstaganden (Vad betyder texten för mig?), den andra är omfattande tanke-

byggnader (Vilket är textens värde i den helhet som omger oss?). Det evaluerande lässättet bör tas i konsekvent bruk senast i gymnasietets tredje klass, i samband med behandlingen av den inhemska litteraturen.

Träning och tillämpning av de ovan beskrivna olika lässätten innebär en starkare problemcentrering i litteraturundervisningen, och även att en viss fördragsamhet fordras av klasser och lärare: Estetiska upplevelser, textförklaringar, grunderna för analyser och litteraturbedömningsaspekter har inga starkare traditioner i vår kulturkrets utan varierar med läsarna. Fler-talets åsikter kan inte utan vidare anses riktiga vid behandling av texter. Om läraren i egenskap av utbildad sakkunnig i litteratur vill få fram också sitt eget ställningstagande vid diskussioner bör det ställas vid sidan av elevernas ställningstaganden (inte över) för att gemensamt undersökas och prövas. I inget fall får elevernas avvikande åsikter läggas dem till last.

Att tolerans bör iakttagas vid utvärderingen gäller inte minst bedömningen i litteratur. I fråga om det evaluerande lässättet bör avseende fästas vid hur mångsidiga och spirituella elevernas ställningstaganden och uppfattningar är, inte vid deras innehåll.

5.4. Lyssna

5.4.1. Lyssnandets mål

Undervisningen i konsten att lyssna utgår från den nivå som uppnåtts under grundskolans slutskede. Vid avslutad grundskola borde eleverna kunna förstå skillnaden mellan att höra och lyssna samt dra slutsatser ur vardagliga talsituationer, samtal och upplysningar. De borde vidare vara förmögna att allt efter situation byta sätt att lyssna.

Under gymnasietiden utvecklas olika nivåer av lyssnande (korrekt, reflekterande och evaluerande lyssnande). Språket i de texter som avlyssnas blir svårare; texterna utökas med vetenskapliga

framställningar i form av föreläsningar. Man försöker komma därefter att eleverna uppnår färdighet i analyserande lyssnande och kan byta sätt att lyssna efter vad situationen kräver.

5.4.2. Att välja texter och situationer

Språkkännedom och lyssnande är integrerade: språkliga företeelser lär man alltid känna genom lyssnande, så långt det bara är möjligt. Till exempel i början av gymnasiet, då man stiftar bekantskap med språkets olika uppgifter, vore det bra att lyssna till socialt, rituellt samt påverkande språk. Skillnaderna mellan finskan och andra språk borde man studera under andra kursen - likaså genom lyssnande. Språkets regionala och sociala skillnader åskådliggörs under tredje kursen allra bäst med stöd av texter som avlyssnas.

Texterna för de egentliga lyssnarövningarna väljs på följande sätt:

I första klassen väljs i huvudsak informerande texter för avlyssning, i andra klassen lyssnas till påverkande texter, t.ex. propaganda- och programtal. Dessutom uppmärksammas talarnas individuella språkbruk. I gymnasiets högsta klass väljs framläggande, föreläsningsartad text för avlyssning.

Färdigheten i att lyssna utvecklas också under träning i rådpågning, diskussion och debatt. Härigenom får eleverna vänja sig vid att lyssna till och kommunicera med sina kamrater. Lyssnartext är då skolkamraternas inlägg i diskussioner eller debatter.

5.4.3. Att utarbeta övningar; metodisk textbehandling

Lyssnarträning och textbehandling försiggår utom i klass och individuellt också grupp- och parvis. Uppgifterna för lyssnandet skall dock alltid ges, förrän man börjar lyssna. Då eleverna skall lyssna till informerande text kan de till en början ha motsvarande text framför sig och senare endast frågor.

i anslutning till texten. Medan eleverna lyssnar kan de själva antingen göra anteckningar eller nöja sig med att skriva upp stödord eller kärnpunkter på skrivfilm eller tavlan. När man övar textanalys kan man lyssna på en illa utformad framställning och diskutera varför det var så svårt att följa med den. Efter åhörd framställning kan man också anställa ett förhör över det inlärdade: frågorna kan eleverna själva få utarbeta.

Då eleverna lyssnar till påverkande språk är det skäl att de under lyssnandet antecknar huvudpunkterna i det de hört och sin uppfattning om talarens syfte. Härvid borde de också bedöma talarens sätt att åskådliggöra ämnet samt försöka finna påverkningsmedel i texten och beräkna hur det han har att säga skulle förändras om dessa uteslöts.

Under första och andra kursen i gymnasiet utvecklas speciellt det korrekta lyssnandet och anteckningstekniken. Därför bör lyssnaruppgifterna och frågorna i anslutning till texterna direkt inriktas på textens innehåll. Under tredje kursen försöker man sig redan på reflekterande lyssnande; eleverna vägleds i att i uppgifterna ge akt på hurdana människor som använde språket, i hurdana miljöer man talade, i hurdan situation interlokutörerna träffades, från vilket område den talade texten härstammade.

Under fjärde och femte kursen i gymnasiet försöker man sig på en djupare analys av lyssnartexterna. I sina övningar borde eleverna därför försöka utvärdera talarnas påverkningsmedel och utifrån dem analysera talarens syfte. Medan de lyssnar borde de också kunna ge akt på språkets yttre faktorer: hur pausering, betoning och variation i tonfallet inverkar. De uppgifter som utarbetas i anslutning till lyssnartexterna kan nu gälla detaljer i texten och utgående från dem hela textens syfte. I tredje klassen avlyssnas speciellt framläggande text; uppgifterna kan nu gå ut på att försöka klarlägga kärnpunkterna och det centrala budskapet just i lyssnartexter t.o.m. av hög svårighetsgrad.

5.5. Tala

5.5.1. Utgångspunkter

Talundervisningen bygger på den färdighet som eleverna uppnått i grundskolan som förmodas vara tämligen mångsidig: eleverna är tränade i att tala i olika situationer och använda de viktigaste registren. Färdigheten bygger likväl ofta alltjämt på verksamhet efter en förebild.

I gymnasiet vidgas inte talundervisningens innehåll nämnvärt: det centrala är fortfarande att referera, informera, olika kontaktyttringar, diskussion samt rådplägnings- och mötesteknik. Målen trappas upp främst mot fördjupning: samtidigt som de gamla talsituationerna och -uppgifterna blir mera vuxenbetonade förväntas eleverna bli självständigare och lära sig använda ändamålsenliga och individuella lösningar.

Talets inlevelse-/konstnärliga/terapeutiska funktion (recitation, dramatisk framställning etc.) är ämnet för inläring och övning i uttrycksförmåga.

5.5.2. Uppgiftstyper

Talandet är integrerat med skrivning, lyssnande och litteraturbehandling. Därför har talundervisningen ingen egen hierarkisk ordning i kursplanerna. Talandets didaktiska struktur är upphuggen och förlagd till olika avsnitt av lärokursen i modersmålet. Dess olika delområden tas dock upp i tur och ordning för att studeras och övas.

För språkets expressiva och informativa funktion utnyttjar man referat, rapporter och föredrag, som övas från och med första kursen. I första början av träningen betonas formella detaljer och olika modeller. Då eleverna nått större färdighet är det meningen att arbetet med referat, rapporter och föredrag skall övergå i vanlig lektionsrutin, så att man inte längre behöver

fästa någon speciell uppmärksamhet vid formella detaljer. Under tredje kursen inlärs vad som fordras vid information och framföranden i fråga om ett bildat talspråk, en dialektfri artikulation och intonation.

Språkets kommunikativa och expressiva funktion uppmärksammas även från första början. Bland innehållet i första kursen märks uppgifter och övningar med sikte på olika kontaktyttringar och det frigjorda uttrycket samt undervisning i möteteknik och -beteende. Temat för andra kursen är olika slag av diskussioner och deras regelbundenheter. Under tredje kursen studeras olika sätt att uttrycka sig i tal, anställs jämförelser mellan språket i normenligt informativt tal och olika mindre kollektivt samt övas ett ändamålsenligt bruk av olika register.

Språkets påverkande funktion införs förberedelsevis under tredje kursen, i anslutning till diskussionsteknik. Den egentliga behandlingen av språkets påverkande funktion ingår i fjärde kursen, där man vid sidan om diskussion även studerar debatt, övertalning och programtal. I detta sammanhang genomgås också sådana faktorer utanför språket som inverkar på budskapets effekt: gester, mimik, röstfärg och -styrka m.fl. medel. Träningen i påverkan fortsätts även under de följande kurserna. Medan de pågår förväntas eleverna finna de för deras egen uttrycksart lämpligaste sätten att tala.

5.5.3. Talträning och vägledning

Den viktigaste metoden för talundervisning är en riklig träning som bygger på situationer. För att träningen skall effektiveras har framhållits i kursplanerna att den muntliga respektive skriftliga produktionen av språket bör försiggå parallellt och överlappningsvis. Många uppgifter som tidigare genomfördes endast skriftligt föreslås nu som föremål också för muntlig träning. Endast sålunda har talträningen kunnat ökas utan att de andra delområdena inom modersmålet har berövats oskäligt mycket tid, tillika som elevernas nya insikter samtidigt upptas i de-

ras talade och skrivna språk.

Talträningen stöds med vägledning både i förväg och i fortsättningen. I de kurser som hör till lärokursplanens första hälft (1---4) läggs vikt på förhandsvägledningen, dvs. då eleverna får kunskap om olika slags talsituationer och vilka anspråk de ställer. T.ex. före träningen i mötesteknik och utnyttjandet av repliker repeteras kunskaperna från grundskolan, bandupptagningar avlyssnas i mån av möjlighet samt protokoll uppläses och analyseras (första kursen). Man går vidare till påverkande tal genom att läsa olika propagandatexter och skriva slogans och definitioner på övertalning (femte kursen) och så vidare. Förberedelsen för talövningarna behöver inte nödvändigtvis vara differentierad utan kan även ges inom ramen för undervisningen på de övriga delområdena av modersmålet. Förhandsvägledningen under de kurser som hör till lärokursplanens senare hälft (5...9) blir individuell och behövs mest för de rådplägingar som enskilda elever eller elevgrupper för med läraren då de planerar redovisningen av sina projekt eller undersökningar.

Under hela gymnasietiden uppföljer man talträningen med efterbehandling. Eleverna får här kriterier enligt vilka de sedan kan analysera och bedöma olika talprestationer.

En aspekt inom den efterföljande handledningen är bedömningen av elevernas talfärdighet. I synnerhet sådan bedömning som utförs av klassen bör vara formativ, dvs. ett medel för information och stöd för inläringen. Eleven bör lägga märke till de starka dragen i sitt tal men också sådana punkter som han senare bör koncentrera sig på att utveckla.

En summativ bedömning av talfärdigheten bör utföras vid slutet av varje kurs. Ett ändamålsenligt prov är dock svårt att anordna, och därför bör utvärderingsomdömena bygga på iakttagelser som gjorts under handledning och träning. Om kurserna haft som mål att eleverna skall förkovra något visst område inom talfärdigheten bör utvärderingen vara målrelaterad: prestationer-

na bör mätas genom att jämföras med de förhandenvarande målformuleringarna. Om kursprogrammet har varit allmännare i förhållande till talfärdigheten och målformuleringarna endast åsyftat träning av uttrycksförmågan, bör utvärderingen relateras till målen för de föregående kurserna och iakttagna framsteg registreras. Kravet på utvärderingens reliabilitet får dock inte försummas: nivån för enskilda elevers talprestationer beror inte enbart av vilka kunskaper och färdigheter de har utan påverkas också av klassens sociala struktur och elevernas personliga egenskaper. Den livliga och engagerade individens tal är inte obetingat bättre än den tillbakadragas få ord och satser. I vissa fall kan det till och med vara rättvist att inte låta talprestationernas nivå inverka på kursvitsordet.

I kursplanerna har målen för talundervisningen beskrivits enbart som kunskaper och färdigheter hos eleverna, medan deras talattityd har förblivit onämnd. Detta har skett avsiktligt: talet är språkförmågans mest individuella område och tillika också det mest kontroversiella med avseende å värdeimpulser. Undervisningen har nog medel att öka färdigheten i det muntliga uttrycket, men användningen av det styrs av andra faktorer än en lärokursplan.

5.6. Skriva

5.6.1. Utgångspunkter

Gymnasiets skrivundervisning startar från den nivå som uppnåtts i grundskolans slutskede. Eleverna har genom träning i att skriva efter mönster och målinriktat lärt sig expressiv skrivning och att utarbeta tämligen felfria framställningar på högspråket. De kan också i någon mån beakta målgruppens inverkan på språket i sin framställning samt på ett frigjort sätt använda språket för att uttrycka sig själva.

Under gymnasiestudiernas gång utvecklas en skrivfärdighet som

krävs för vuxenliv och högskolestudier, och ett smidigt uttryck som lämpar sig för skrivelser av olika typ inövas. Medan den i grundskolan förvärvade färdigheten fördjupas vägleds skribenterna i att beakta hur mottagaren inverkar på textens språk och uppbyggnad. Genom att tillämpa olika övningsformer försöker man uppnå färdighet i att skriva analytiskt.

5.6.2. Uppgiftstyper

Under skrivträningen frigör man sig slumpartat från förteckningarna över de valda ämnena. Uppgiftstyperna avlöser varandra i takt med undervisningens gång. Ordningsföljden är överlagd: övningarna anknyter till den språkfunktion som för tillfället är föremål för studier. Härigenom blir färdigheten mera mångsidig, och eleverna lär sig klara av olika skrivsituationer i stället för att enbart träna för slutexamen.

Uppgiftstyperna presenteras nedan i ordning enligt språkets funktioner:

Språkets expressiva och informativa funktion är med hänsyn till gymnasiets övergripande mål den mest centrala vid valet av uppgifter för skrivsituationer. Också utgående från denna språkfunktion kan sammanställas omväxlande övningar; första kursen ges uppgifter av reportage- och referattyp, andra kursen vägleds i skrivning av artiklar, och tredje kursen kan redan få uppgifter som bygger på användning av enklare källmaterial. Sjätte kursen går ut på att höja skrivningens nivå till subjektiv analys. Lämpliga övningsformer är då kritiker, essäer, bakpärms-texter o.a.d. i anslutning till olika områden. Den undersökning som färdigställs i sista klassen är text som representerar språkets självständiga informativa funktion.

Språkets påverkande funktion dyker första gången upp vid valet av skrivuppgifter i tredje kursen (skriftliga övningar i anslutning till språket för utlåtanden och diskussioner). Den skriftliga träningen i användning av språket för påverkan är egentli-

gen koncentrerad till fjärde kursen, där uppgifterna uteslutande går ut på att utarbeta opinionsskrivelser, genmälen, programskrifter, propagandatexter.

De kortare övningar under första kursen som i allmänhet åsyftar det frigjorda uttrycket grundar sig på språkets kommunikativa och expressiva funktion. Tredje kursens studium av språkets sociala natur kompletteras med olika slags transformeringsövningar. Samtidigt observeras hur målgruppen beaktas i skrift. Detta är gymnasiets mest centrala kurs vad expressiva skrivformer beträffar. Egna sinnesstämningar och känslor kan även framläggas i kollageartade uppgifter, som t.o.m. ger möjlighet till konstnärlig skrivning.

Femte kursen är viktig i fråga om uppgiftsgivningen. Då borde eleverna så småningom börja finna bland de på språkets olika funktioner grundade uppgifterna det skrivsätt som bäst passar deras egen uttrycks kvalitet. Uppgiftsgivningen differentieras individuellt.

I sista klassen präglas skrivningen av förberedelse för slutexamen.

5.6.3. Skrivträning och vägledning

Förhandsvägledningen inför en skrivsituation omfattar all den kunskap och färdighet som inhämtas under var och en kurs. Varje skrivsituation kräver dessutom detaljerad förberedande handledning enligt förhandenvarande uppgiftstyp. Om skrivningen gäller t.ex. ett referat eller en kritik, redogörs först för dessas särdrag och struktur. Uppgifter av artikeltyp förbereds med träning i att utkristallisera kärntanken i det skrivna budskapet och anslå den ton som ämnet för och syftet med texten kräver. En skriftlig opinionsyttring bör likaså prepareras med övning i att använda det påverkande språkets medel. Direktiv för hur en utredning struktureras ges redan under sjätte kursens gång.

Vid handledning i skriftlig framställning kan man tillämpa samma välrenommerade didaktiska principer som redan finns framlagda i Grundskolans läroplan. Den för skrivningens del måhända viktigaste principen är att individualisera undervisningen; trots att varje övning gäller en viss begränsad skrivningstyp, bör eleverna ha möjlighet att välja dess ämnesområde enligt sina egna anlag och intressen. Då man hunnit så långt som till femte kursen har man bakom sig så mycken övning i olika typer av skrivningar att allt tidigare inlärt samtidigt kan vara föremål för träning. Detta möjliggör också ett individuellt val av uppgiftstyper.

Vid bedömningen av skrivfärdigheten bör samma värde tillmätas olika uttrycksarter, som kan betecknas t.ex. på följande sätt:

- en klar sakprosa, där språkets olika strukturella möjligheter behärskas, och som förefaller att vara det rätta området för elever som är inriktade på framtida långa högskolestudier, forskningsarbete eller kommunikation inom deras eget yrkesområde
- en flytande och åskådlig, inte nödvändigtvis speciellt originell stil, som är det naturligaste uttryckssättet för elever som är inriktade på yrken som förutsätter snabb skriftlig reaktion, förmåga att påverka och skriva lättillgänglig information
- en självständig, intensiv litterär uttrycksförmåga, som visar variationsförmåga och snabbhet, och som är en kännetecknande färdighet hos dem som är ägnade för skapande intellektuellt (vetenskapligt eller konstnärligt) arbete. En dylik förmåga att på skriftlig väg skänka mottagaren en unik upplevelse är given endast en liten del av var årsklass.

För att uppnå ett gott resultat behöver eleven inte behärska flere än ett av dessa uttryckssätt. De är dock inte på sådant sätt varandra uteslutande att det vore omöjligt att begagna sig av mer än en uttrycksart.

Efterbehandlingen av skrivövningarna anknyter intimt till ut-

värderingen. Det är skäl att framhålla att skrivsituationerna mera har karaktär av övning än provskrivning. Bedömningen är till stor del formativ, dvs. instruktiv och till stöd för elevernas individuella uttryckssätt. Därför bör den vara analytisk - såsom har påpekats under punkt 6.3.2. - för att eleven faktiskt skall kunna märka i vilka avseenden hans skrivprestation behöver förbättras, och vilka punkter han redan behärskar. Huru väl eleven behärskar högspråkets normer kan kontrolleras så att eleven vid lärarhandledningen redogör för sitt behov av individuell språkvård och t.ex. med hjälp av ett felkort iakttar sin utveckling.

Under första kursen fäster man i efterbehandlingen uppmärksamhet vid sätten att åstadkomma åskådlighet, vare sig det gäller ett informativt eller expressivt alster (Se 6.3.2., tabblån över karaktäristika). Andra kursens efterbehandling av skrivningar tar fasta på följdriktigheten i uppbyggnaden och motiveringarnas kvalitet och kvantitet, under tredje kursen koncentrerar man sig på skrivningarnas stil och följdriktighet. - Vid utgivningen av uppgifter under fjärde kursen bedömer man främst förmågan att beakta kommunikationssituationen, motiveringsfärdigheten och åskådligheten i framställningen. Femte kursen förutsätter att handledningen inriktar sig på språket och de personliga stildragen. Redan under fjärde, men i egentlig mening inte förrän sjätte kursen, fäster man avgörande uppmärksamhet vid de innehållsmässiga dragen, mängden av aspekter och vederhäftigheten i uppgifter och påståenden. - Under hela sista klassen iakttar man samtliga dessa drag vid bedömningen av skrivningar och handleder på de svagast utvecklade punkterna i varje elevs individuella prestationer.

En summativ utvärdering av skrivfärdigheten bör emellertid göras som avslutning på varje kurs. Härvid skall inte bedömas annat än hurudana resultat som har uppnåtts i de moment som speciellt har behandlats under vederbörande kurs.

Ännu i gymnasiet är det skäl att fästa uppmärksamhet vid att

frigöra elevens uttryck. Övergången till det nya skolstadiet innebär för några elever ett sådant krisskede att uttrycksförmågan låser sig. Man kan försöka frigöra den genom att under första kursen - eller andra kurser - hålla kortare övningar med sikte på det expressiva uttrycket. Strukturer och uttryckssätt kan tränas i grupper eller parvis, i arbetssituationer som likaså lämpar sig för större projekt såsom kollage, kritikserier o.a.d. arbeten där eleverna vänjer sig vid verkligt samarbete. Det huvudsakligaste arbetssättet inom detta delområde är dock det individuella. Läraren borde beredas möjlighet att ge rikligt med personlig handledning.

5.7. Särskilda läs- och skrivsvårigheter 1)

5.7.1. Av vilka orsaker uppträder läs- och skrivsvårigheter?

En elev lider av särskild läs- och skrivsvårighet (-störning), då hans läs- och skrivprestationer inte motsvarar hans intelligensnivå, fastän han har normal syn och hörsel. Ibland är störningen förbunden med nedsatt auditivt och/eller visuellt minne, motorisk klumpighet och långsamhet. En mera sällan förekommande form är särskild räknesvårighet.

Enligt finländska sakkunniga förekommer särskilda läs- och skrivsvårigheter hos c. 10 % av varje ålderskategori. Procentalen kan visserligen variera i olika undersökningar mellan 0,4 % och 40 %. Störningen sammanhänger inte med elevens begåvningsnivå utan påträffas såväl hos svagt och medelmåttigt begåvade som hos synnerligen begåvade elever. Hos begåvade elever yppar sig störningen dock senare än hos medelmåttigt begåvade elever, vilkas svårigheter framträder under de tre första skolåren. Högt begåvade elever kan kringgå sin svårighet och når ofta upp till gymnasiestadiet, innan man börjar undra över varför skrivningen inte löper.

1) Kapitlet har utarbetats på basen av ett föredrag som professorn i barnpsykiatri Terttu Arajärvi hållit för gymnasiekommissionens modersmålssektion. Prof. Arajärvi har även gått igenom kapitlet.

Man känner inte till orsaken till alla störningar, men orsakerna till läs- och skrivsvårigheterna kan grovindelas i tre huvudgrupper: Ungefär hälften av störningarna är ärftliga; en störning kan gå i arv direkt från modern eller fadern eller från något tidigare släktled. En tredjedel av svårigheterna beror t.ex. på att syrebrist eller en mindre hjärnblödning under förlossningen har gett upphov till en lindrig funktionell hjärnskada. En del svårigheter har emotionella orsaker; emotionella bakgrundsfaktorer är t.ex. en sträng eller likgiltig föräldraattityd; upplösning av eller splittring i familjen; mångspråkighet i hemmet och omgivningen, i förening med emotionella faktorer; ombyte av lärare eller skola; emotionella faktorer i samband med nybörjarundervisningen eller annan skolundervisning. En läs- och skrivstörning som beror på emotionella faktorer går lättast att avhjälpa. Samma elev kan ha flere samverkande orsaker till en läs- och skrivstörning.

Den stegrade kravnivån kan på gymnasiestadiet blotta en latent läs- och skrivsvårighet. I synnerhet om långsamhet hör samman med störningen, försvåras arbetet mest på gymnasiestadiet. Emotionella faktorer, t.ex. i samband med stress, kan vara förbundna med en dylik situation.

5.7.2. I vilka former uppträder läs- och skrivsvårigheter?

En läs- och skrivsvårighet kan yppa sig i samband med språklig reception, förståelse och produktion. Störningen bottnar antingen i svaghet i den auditiva eller visuella gestaltningen eller i motoriska svårigheter och kommer till uttryck på följande sätt:

A. Auditiv svaghet

Eleven kan inte skilja mellan eller kombinera ljud som han hört och kan varken gestalta eller analysera det hörda, trots att hans hörsel är normal. I svåra fall kan han överhuvudtaget inte identifiera ljuden i ett givet ord, fastän han visuellt kan

identifiera bokstäverna. Vid lindrigare störningar identifierar eleven största delen av ljuden men sammanblandar ljud som hörs från samma håll och urskiljer inte ett ljuds (vokal eller geminata) kvantitet. Också ljudens ordningsföljd kan uppfattas fel. Eleven kan vidare ha svårigheter att minnas vad han hört, t.ex. vid högläsning.

Svaghet i den auditiva gestaltningen inverkar framför allt på skrivningen. Om störningen inte är svårartad, skriver eleven nog, men i skrivningen förekommer samma fel som när han analyserar ord som han hört. Detta bereder eleven svårigheter att skriva efter diktamen.

B. Visuell svaghet

Då läs- och skrivsvårigheten bottnar i en visuell gestaltningstörning är det svårt för eleven att skilja mellan bokstävernas form och riktning. Svårigheten drabbar främst läs prestationerna: bokstävernas ställning kan variera (t.ex. n-u, b-d-g); bokstäver, stavelser och ord byter plats (t.ex. psyke-pyske); ljudkvantiteten läses fel. Det är ofta svårt för en dylik elev att minnas något av en text som lästs högt. Störningen återspeglas också vid skrivning, i form av liknande fel som ovannämnda, därför att eleven inte märker sina egna fel.

C. Motoriska svårigheter

Skrivningen försvåras ibland av problem med finmotoriken. Elevens hand vill inte följsamt skriva bokstäver och siffror, utan raderna flyter och i brådskan blir det ett enda förvirrat trevande efter bokstavsformer. Ytterst sällan är det dock fråga om endast en gestaltningsbrist; en kardinalsvaghet finns ofta på något område, men svårigheter, visserligen smärre, förekommer också på andra områden.

Många gymnasieelever lider dessutom av talstörningar, uppskattningsvis upp till trettio procent. Eftersom eleven under skol-

tiden vänjer sig vid att skriva korta uppsatser för att undgå alltför många fel, kan hans föreställningsvärld inte berikas, och hans kreativa förmåga förblir outvecklad. Detta gör att till och med begåvade gymnasieelever ofta presterar torra, schematiska skriftliga alster.

5.7.3. Diagnostisering och specialundervisning

Eftersom en läs- och skrivsvårighet försvårar studierna i modersmålet, främmande språk, matematik och realämnena, borde störningen kunna diagnostiseras och avhjälpas i ett så tidigt skede som möjligt. Trots dessa bemödanden förekommer det att t.o.m. gymnasieelever har läs- och skrivsvårigheter som ännu inte har upptäckts.

En läs- och skrivsvårighet kan diagnostiseras med specialtest av en speciallärare, psykolog eller stundom skolläkare. (År 1976 hade Finland visserligen inte mera än två standardiserade test för dylik diagnostisering; testen är standardiserade för grundskolans andra och tredje årskurs, Pedagogiska forskningsinstitutet, Jyväskylä.)

En modersmålslärare kan observera en störning genom att ge akt på skrivprestationerna (t.ex. elevernas provsvar i realämnena). Speciellt under första tiden i gymnasiet kan man gå igenom elevens skrivprestationer t.ex. de sista månaderna i grundskolan. Om man finner tecken på fel av ovan beskrivna typer är det skäl att sända eleven till en speciallärare för undersökning. Läs- och skrivsvårigheter kan också befaras, om eleven är begåvad i övrigt men skriver mycket korta uppsatser, t.ex. mindre än en sida, för att undgå fel.

Frekvensen av läs- och skrivsvårigheter konstaterades vara 10 % av en ålderskategori. Hos 3 % av dessa tio består störningen i omogenhet, som går över av sig själv, om läraren och föräldrarna stöder eleven och inser störningens karaktär. Följande 3 - 4 % klarar av sin störning med hjälp av specialundervisning,

som ges i grupper om 4 - 5 elever. Grava läs- och skrivstörningar förekommer hos 3-4 %, och dessa elever behöver individuell specialundervisning. De är nämligen oförmögna att tillgodogöra sig gruppundervisning.

5.7.4. Åtgärder från lärarens sida

A. Förfarandet vid diagnostisering och remittering till specialundervisning

Då läraren misstänker att en elev lider av läs- och skrivsvårigheter är det skäl att uppmana honom att söka sig till undersökning och specialundervisning, men samtidigt berätta för eleven om hur allmänt dylika störningar förekommer och om möjligheterna att avhjälpa dem. Det är också skäl att diskutera med elevens förmyndare och förklara vad saken gäller, och att svårigheten kan lindras med tillrättaläggande undervisning. Om modersmålsläraren inte har möjlighet att träffa elevens förmyndare, kan han be klassföreståndaren göra det i sitt ställe.

B. Hur gå till väga i undervisningssituationerna?

En elev som lider av läs- och skrivsvårigheter borde inte försättas i särställning i undervisningssituationerna. I stället borde han så långt som möjligt få samma undervisning som andra. Då läraren får vetskap om en läs- och skrivstörning och den ofta därmed förenade psykiska mindervärdes känslan, borde han likväl försöka uppmuntra eleven och genast utdela beröm då han finner orsak till det - dock inte oförtjänt. Beröm kan också ges för ett försök, inte enbart för ett gott resultat.

För att frigöra läs- och skrivelevernas tänkande vore det viktigt att få dem att skriva. Detta kan lyckas t.ex. om man vid handledningen inte fäster uppmärksamhet vid återkommande fel utan i stället tänker ut sätt att berika innehållet.

Elever med grava gestaltningsstörningar behöver specialbehand-

ling: de bör t.ex. ha lov att texta, om man inte kan ge dem skrivmaskin. Åtminstone en gång per termin bör de få så lång tid på sig som de önskar för en skrivning. Några kan behöva ett enskilt rum för att kunna högläsa sin skrivning.

C. Hur förfara i utvärderingssituationerna?

Läs- och skrivelevernas skriftliga prestationer bör alltid bedömas analytiskt: innehållet bör bedömas skilt för sig. Återkommande skrivfel beaktas bara en gång då språket bedöms. Sak-kunniga föreslår att rättelserna skall göras med en vanlig penna; de understryker också vikten av verbal bedömning i stället för sifferbedömning.

Vitsordsdifferentieringen bör diskuteras med specialläraren, eleven själv och dennas förmyndare. Samtidigt bör övervägas hur läs- och skrivsvårigheten skall beaktas vid vitsordsgivningen. Man bör dock minnas att det inte ens på grund av läs- och skrivsvårigheter är skäl att använda vitsord som saknar täckning. Däremot kan en mildring av vitsordsskalan diskuteras. Om eleven så önskar, bör han även i sitt avgångsbetyg få ett omnämnande om att ett lågt vitsord t.ex. i muntlig eller skriftlig framställning beror på läs- och skrivsvårigheter.

6. UTVÄRDERING AV INLÄRNINGSRESULTATEN

6.1. Allmänna principer

Utvärderingens centrala mål är att främja undervisningen och inläringen eller att hjälpa eleven och läraren i deras arbete. Ändamålet med utvärderingen är att göra eleverna medvetna om förtjänster och brister i deras språkförmåga eller -färdighet och därigenom sporra och vägleda dem till allt bättre resultat. Det är därför skäl att minnas att elevbedömningen endast är ett led i hela utvärderingsarbetet. Inte förrän då skolarbetet avslutas är det skäl att låta bedömningen utvisa vilka resul-

tat som har uppnåtts. Utvärderingens övriga uppgifter, att utveckla läroplanen och kontrollera skolans resultat eller kvalitet, bör likaså främja undervisningen och inläringen.

På basen av målen för de olika kurserna kan elever och lärare veta hurudana mål de borde stanna vid efter varje kurs. Därför bör utvärderingen relateras till målen för kurserna, även om en fullständig målevaluering torde vara ouppnåelig. Fördelen med samplaneringen av undervisningen är att eleverna får kännedom om målen för kurserna.

För underlättande av måltolkningen redogörs i det följande för begreppen i anslutning till målen. Då följande verb används i målformuleringar avses det beteende som beskrivs här:

Kunskaps- färdighets- komponenten	1. <u>Minnas, identifiera och veta</u>: eleverna förväntas identifiera och minnas avsnitt, detaljer eller termer ur inlärningsstoffet. På denna nivå finner eleverna exempelvis detaljer, händelser, platser, tidpunkter, händelseförlopp och karaktärsdrag som explicit kan iakttas i en text. Nivån kan mätas med enkla frågor, alternativ-, ifyllnads- och flervalstuppgifter. 2. <u>Förstå, göra slutledning</u>: eleverna kan med egna ord redogöra för och peka på huvudpunkterna i inlärningsstoffet. Dessutom borde de kunna dra slutsatser och bedöma orsaker och följder. Eleverna kan exempelvis göra slutledningar på basen av omständigheter som implicit ingår i en text: tankar, händelseförlopp, konsekvenser. Förståelsen är än så länge bunden vid situationer och texter. - Förståelsen kan kontrolleras med uppgifter att berätta, referera eller transformera; för mätning lämpar sig även flervalsoch klassificeringsuppgifter.

3. Bedöma och tillämpa: eleverna kan bedöma kunskaper/färdigheter med stöd av någon bedömningsgrund, framlägga motiverade genmälen och presentera alternativ. De kan bedöma vad de läst/hört så att de riktar sin uppmärksamhet på realiteten och vederhäftigheten i sakförhållandena och att åsikterna skall kunna verifieras. De varseblir och förstår syftet med uttryck för påverkan och övertalning. Att enbart uttala en åsikt är inte detsamma som att avge ett omdöme.

Eleverna kan exempelvis bedöma två teorier så att de jämför dem sinsemellan och påvisar skillnaderna och överensstämmelserna mellan dem.

- Med tillämpning avses förmågan att utifrån det man läst, hört eller sett gestalta nya tankemönster, där man kombinerat sina kunskaper till nya helheter. Denna förmåga framstår ofta i diskussionsinlägg eller i självständiga skriftliga eller muntliga prestationer, men förmågan att tillämpa och även bedöma kan dessutom mätas med klassificerings- och flervalssuppgifter.

Färdighets-
aktivitets-
komponenten

1. Handla enligt förebild eller instruktion: eleverna kan klara en given uppgift genom att följa antingen ett givet mönster eller den ändamålsenligaste av de givna instruktionerna, t.ex. utarbeta ett referat eller avge en rapport enligt givet mönster/direktiv. Verksamheten är inte inövad utan kräver koncentration.
2. Handla självständigt och rationellt: eleverna är förmögna att handla självständigt och som situationen kräver. De behöver varken några detaljerade mönster eller instruktioner till stöd. De kan t.ex. självständigt formulera ett genmäle och delta i en

diskussion/debatt och därvid uppträda på ett sätt som passar situationen. Handlandet är preciserat och långt automatiserat och prestationen i sin helhet harmonisk.

3. Handla individuellt, kreativt: eleverna kan anpassa en färdighet efter sina individuella förutsättningar samt uppställa nya handlingsmönster och tillämpa dem på ett sätt som motsvarar situationen. Verksamheten är inövad.

Den utvärdering som tar sikte på målen grundar sig ofta på mätning och observation av inlärningsresultaten. Förutom inlärningsresultaten kan också elevernas inlärningsprocess utvärderas, vilket sker genom observation. Observationen kan dock få negativa drag: det kan hända att läraren bedömer elevens beteende och inte inlärningsprocessens framskridande, t.ex. hur skrivefärdigheten förkovras. I varje fall kan också inlärningsprocessen evalueras (med beaktande av egna begränsningar).

Man bör minnas att observation av inlärningsprocessen grundar sig på elevkänedom - elevkänedom betyder i detta sammanhang allmän kännedom om elevens utveckling. Man kan till exempel bedöma skriv- och talprestationer alldeles för strängt i början, om man inte beaktar den process, det mognadsskede, som elevens skriv- eller talfärdighet befinner sig i. Man kan också t.ex. bedöma den tid som eleven använder för att studera ett visst ämne. Elevernas engagemang är ett annat föremål för utvärdering.

På förenämnda sätt uppfattad är utvärderingen ett avsevärt vidare begrepp än bedömningen. Utvärderingen är en fortgående process. I samband med bedömningen av prestations- och processkriterierna uppmärksammas även attityderna. Målen kan då definieras på följande sätt:

Affekt-
aktivitets-
komponenten

1. Anpassning: eleverna är medvetna om existensen av färdighet eller innehåll och rättar sig därefter utan motsägelser; sålunda läser de

alla texter som man kommit överens om vid samplaneringen och lyssnar till kamraternas repliker i lektionssituationerna.

2. Engagemang: eleverna deltar av egen fri vilja i uppömandet av en färdighet eller behandlingen av ett innehåll, t.ex. diskuterar eller debatterar ämnen som kommit upp under lektionerna. De kan frivilligt använda sin tid till att utföra kollage- eller projektuppgifter och läsa litteratur.
3. Fördjupning: eleverna sätter så stort värde på någon färdighet eller något ämne att de också utanför lektionerna har lust att ideligen syssla därmed; fördjupning ingår i helhetsbilden av livet och personligheten.

Man har varken önskat eller kunnat ikläda alla mål för modersmålsundervisningen formen av klara mätbara mål. Det är inte skäl att på basen av formella prov eller ens observationer bedöma huruvida en elevs världsbild har vidgats tack vare litteraturen eller i vilken grad han tillägnar sig litteratur.

6.2. Utvärderingsinstrument

Då läraren börjar utarbeta ett prov eller en övning bör han fästa speciell uppmärksamhet vid hur utvärderingsinstrumentet och målet anknyter till varandra; annars är slutresultatet av utvärderingen inte tillräckligt vederhäftigt. Han bör förklara för eleverna vad de borde kunna i utvärderingssituationen och vilken kravnivån är för en godkänd prestation.

Utvärderingsinstrumenten utgörs ingalunda enbart av prov; för utvärderingen kan även observation, skriv- eller talövningar, läs- eller lyssnaruppgifter användas. Provtyperna kan indelas t.ex. på följande sätt:

- a) memoreringsuppgifter (objektiv uppgiftstyp)¹⁾

1) Kallas så på grund av att olika korrigerare bedömer rätt svar på samma sätt.

- vanliga memoreringsuppgifter
  - flervalstuppgifter
- b) andra objektiva uppgiftstyper
- flervalstuppgifter
  - kompletteringsuppgifter
  - kombinationsuppgifter
  - alternativuppgifter
  - klassificeringsuppgifter
- c) uppsatser eller essäuppgifter
- d) kombinationer av föregående typer.

Kursernas mål är avgörande för vilken uppgiftstyp som kan användas i varje enskilt fall. För utvärderingen av den språkliga produktionen är prestationsuppgifter lämpligast: skriv- och talövningar av en typ som beror på kursens mål och lärostoff. Däremot kan den språkliga receptionen, lyssnande och läsning, hör- och läsförståelse mätas t.ex. på följande sätt:

- med svar på utsagor (rätt/orätt) om innehållet i det hörda/lästa (med identifikationsnivån som mätningsobjekt)
- med svar på enkla frågor rörande innehållet i det hörda/lästa (med identifikations-, memoreringsnivån som mätningsobjekt)
- med anteckningar eller en resumé av det hörda/lästa (med identifikationsnivån som mätningsobjekt)
- med en flervalstuppgift rörande innehållet i det hörda/lästa. En flervalstuppgift kan utarbetas för mätning av identifikations-, memorerings-, förståelse- eller bedömningsnivån
- med komplettering av en text som baserar sig på innehållet i det hörda (med memorerings- eller förståelsenivån som mätningsobjekt)
- med en skriftlig eller muntlig bedömning av det lästa/hörda (med bedömningsnivån som mätningsobjekt)
- med en muntlig eller skriftlig bedömning av en talares/författares medel och syfte, med talarens/författarens språkbruk som bedömningsgrund
- (med bedömningsnivån som mätningsobjekt)
- med en muntlig eller skriftlig analys av en text eller ett

- verk, varvid några kritikmetoder tillämpas (med bedömnings-, tillämpningsnivån som mätningssubjekt)
- med en muntlig eller skriftlig prestation innehållande flere aspekter, grundad på kunskaper och/eller lästa verk (med tillämpningsnivån som mätningssubjekt)
  - med en bunden diskussion på basen av det lästa/hörda (med tillämpnings-, förståelsenivån som mätningssubjekt).

Elevernas språk- och litteraturkännedom kommer också fram i tal- och skrivövningar i stil med ovannämnda (t.ex. under sista kursen i gymnasiet andra klass, då man skriver en uppsats grundad på litteratur, eller i tredje klassens projektuppgifter, där ett lyckat utförande naturligtvis bör beaktas i utvärderingen). I de egentliga proven i språk- och litteraturkännedom kan man använda antingen flervalss- eller essäuppgifter; uppgiftstypen väljs enligt målen.

6.3. Olika faser i utvärderingen

6.3.1. Diagnostisk utvärdering

Utvärderingens centrala uppgift konstaterades redan vara att främja inlärningen. Detta mål uppnår man inte genom att mäta de språkliga färdigheter som eleven förvärvat utanför skolan, utan man bör kunna fastställa en utgångssituation som grund för undervisningen. Fastställandet av utgångssituationen kallas diagnostisk utvärdering (kontroll av utgångsnivån). En kontroll av utgångsnivån rekommenderas i början av gymnasiet första klass och alltid när en lärare får nya elever.

Föregående års mål bör ligga till grund för kontrollen av utgångsnivån, och utvärderingen bör relateras till dessa mål. Om en elev inte har uppnått dem behövs stödåtgärder, innan man kan börja med nya övningsformer. Som sådana åtgärder har stöd- undervisning planerats för gymnasiet.

Den diagnostiska kontrollen i början av gymnasiet första klass

bör ta fasta på åtminstone följande omständigheter:

- A. satsbildnings- och satsgestaltningensförmågan
- B. tankeredan i framställningen
- C. läsförståelsen.

För att kravnivån inte skall ställas för högt är det skäl att förvissa sig om på vilket sätt förenämnda färdigheter skall behärskas enligt basmålen för grundskolans avslutningsskede.

I de diagnostiska kontrollerna i gymnasiet andra och tredje klass bör i princip samma saker beaktas som i första klassen. Uppgifternas (provuppgifter, skriv- och talprestationer) innehåll bör då väljas och kravnivån fastställas på basen av föregående års motsvarande mål.

Samma uppgifter (ramar) kan användas i samtliga faser av utvärderingen. Sålunda lämpar sig den summativa utvärderingen från slutet av föregående läsår som kontroll av utgångsnivån för följande år (t.ex. kan även den summativa kontrollen i grundskolans avslutningsskede användas för mätning av utgångsnivån för gymnasiet).

Läs- och skrivsvårigheter diagnostiseras i princip av en speciallärare eller psykolog som härvid använder standardiserade texter. Modersmåsläraren kan dock upptäcka störningar genom att observera skrivningarna och notera om de innehåller fel som är typiska för detta slags svårighet (se punkt 5.7. Särskilda läs- och skrivsvårigheter). Läs- och skrivstörningar har man även skäl att misstänka, då en annars begåvad elev skriver iögonenfallande korta uppsatser.

6.3.2. Formativ utvärdering

En fortlöpande kontroll eller formativ mätning borde pågå under hela studietiden. Härvid ger man akt på den enskilda elevens utveckling och likaså ändamålsenligheten i undervisningsarrangemangen: tonvikt, repetition och val av arbetssätt. Skriv- och talövningar kan oftast betraktas som formativ mätning.

Utom prov, skriv- och talövningar kan den formativa kontrollen också vara observation och utvärdering som läraren gör under själva inläringen.

Eleverna bör också få hjälpa till när skriv- eller talövningar granskas formativt. Härigenom vänjer de sig vid att utvärdera sina egna och/eller andras prestationer samt att betrakta de givna uppgifterna som övningar vilkas ändamål är att främja språkförmågans utveckling.

Speciellt i modersmålet borde den formativa utvärderingen vara analytisk: ägnas drag för drag för att eleven faktiskt skall komma till insikt om på vilka punkter hans skriv- och talprestationer behöver förbättras och vad han redan behärskar. I synnerhet medan gymnasiets femte kurs pågår och eleven försöker finna sina egna uttryckssvårigheter, borde läraren utvärdera prestationerna analytiskt och uppmana eleverna att drag för drag utvärdera sina egna prestationer. Situationen är densamma för gymnasiets sjunde kurs.

De drag som utvärderas i varje enskild kurs väljs enligt målen för kursen. Eftersom kurserna är utarbetade så att de följer en inre ämneshierarki, blir en utvärdering som framskrider drag för drag synnerligen systematisk. Man kan exempelvis gå till väga så att man granskar följande drag i en expressiv eller informativ framställning:

(EXPRESSIV ELLER KOMMUNIKATIV FUNKTION)

EN PRESTATIONS UTMÄRKANDE DRAG

1. HUR KOMMUNIKATIONSSITUATIONEN IAKTTAGITS
2. INNEHÅLL
  - 2.1. ANTAL ASPEKTER
  - 2.2. VEDERHÅFTIGHET I UPPGIFTER OCH PÅSTÄENDEN
  - 2.3. ANTAL MOTIVERINGAR
3. FÖLJDRIKTIGHET
  - 3.1. FÖLJDRIKTIGHET OCH KLARHET I UPPBYGGNADEN
  - 3.2. KONSEKVENNS I STILEN
  - 3.3. MOTIVERINGARNAS KVALITET
4. ÅSKÄDLIGHET
  - 4.1. ÅSKÄDLIGHET I ORDFÖRRÅDET
  - 4.2. MED VILKA MEDEL FRAMSTÄLLNINGEN GJORTS ÅSKÄDLIG (EXEMPEL, JÄMFÖRELSE, BILDER)
5. SPRÅKET (I TAL)
  - 5.1. ORTOGRAFI
  - 5.2. SPRÅKRIKTIGHET
  - 5.3. SATSBYGGNAD OCH SATSRYTM
  - 5.4. BUNDENHET

- 5.1. KLARHET OCH ÅSKÄDLIGHET I ARTIKULATIONEN
- 5.2. TALRYTM, VARIATION
- 5.3. PAUSER, MIMIK, GESTER

HANDLANDE ENLIGT MÖNSTER OCH DIREKTIV	SJÄLVSTÄNDIGT RATIONELLT HANDLANDE	INDIVIDUELLT KREATIVT HANDLANDE
A.	B.	C.

För formativ utvärdering rekommenderas en möjligast enkel och snäv bedömningskala, t.ex. från noll till två.

För utvärdering av elevernas talfärdighet kan man bara ta några elever åt gången. De får framträda, och deras prestationer utvärderas.

6.3.3. Summativ kontroll

Ett summativt prov och en summativ kontroll hålls i slutskedet av en studieperiod för att lämna upplysning om huruvida eleven har tillägnat sig ett vidgat begreppsförråd eller större färdigheter. Ett annat syfte med den summativa kontrollen är naturligtvis att prognostisera elevens framsteg i fortsättningen, vilket av tradition har varit elevbedömningens mål. Den summativa kontrollen kan tjäna som diagnostiskt prov i nästa skede.

För den summativa kontrollen kan man begagna sig av samtliga i punkt 2 nämnda utvärderingsinstrument samt sådana skriv- och talprestationer, som väl täcker det under kursen behandlade stoffet. I samband med planeringen av undervisningen inställer sig frågan om det är nödvändigt med ett summativt prov vid slutet av varje modersmålskurs. Om en kurs verkligen innehåller klart mätbart stoff är ett summativt prov över kursens centrala kunskapsinnehåll att rekommendera; i annat fall nöjer man sig med formativ utvärdering under kursens lopp och gör observationer vid skriv-, tal-, läs- och lyssnarövningar.

Kurser där prov faller sig naturliga är t.ex. första och andra kursen i gymnasiets första klass, första och sista kursen i andra klassen samt andra kursen i tredje klassen. Däremot är det inte motiverat att hålla prov medan man behandlar författaren som samhällsskildrare, dryftar förhållandet mellan språket och tänkandet eller sysslar med språkets väsen och hur språket skiljer sig från andra teckensystem.

Den summativa kontroll som bygger på skriv- och talprestationer bör med skäl utföras allsidigt. Under de kurser för vilka utvärdering i form av prov inte är lämplig ger man speciellt akt på elevernas engagemang vid behandling av olika frågor: insats- och processkriterier.

Såväl utvärderingen som den övriga undervisningsprocessen influeras av lärarens och elevernas inbördes förhållande av växelverkan. Om lärarens och ele-

vernans tankevanor är likriktade, kan utvärderingen vara högre än om de är olika. Lärarens egen kravnivå kan inverka på hur han bedömer sina elever: om läraren ställer mycket höga krav på sig själv, fordrar han också av eleverna en prestations- och tankenivå över genomsnittet. Vid bedömning av skrivningar och tal kan en kriterieförskjutning ibland försvaga utvärderingens reliabilitet.

6.4. Om kriterierna för vitsordsbestämningen

I modersmålet ges två vitsord. Det ena bestäms på grund av elevens språk- och litteraturkännedom, det andra av hans färdigheter i språklig produktion (i tal och skrift). Vitsorden ges som avslutning på varje kurs, och utvärderingen bör vara sporrande och vägledande, samtidigt som den även skall informera eleverna om när de behöver stöd av handledning i form av övningskurser.

Speciellt vid utvärderingen av kännedomen i språket och litteraturen bör både inlärningsresultatet och -processen beaktas. Med inlärningsresultat avses behärskningsgraden av kunskapsstoffet samt förmågan att förstå och bedöma läst eller avlyssnad text samt företeelser i språket och litteraturen. Inlärningsprocessen kan komma till uttryck, utom i form av förmåga att analysera, också som lust att delta i arbete och diskussion. Inför vitsordsgivningen i språk- och litteraturkännedom bör man sålunda beakta den insats som olika elever gör vid litteraturbehandling, i diskussioner och under gemensamt arbete.

Vitsordet i språklig produktion bestäms på basen av elevernas tal- och skrivövningar under varje kurs; utvärderingen grundas alltid på det centrala stoffet i en kurs. Vilket detta är framgår ur kursens mål. Ett misslyckande i en skriv- eller talövning skall inte få inverka på slutvitsordet för kursen. Vitsorden för elever med läs- och skrivsvårigheter bör diskuteras med specialläraren, vederbörande själv och dennes förmyndare. Frågan gäller hur dylika svårigheter skall beaktas vid bedömningen.

Att ha uppnått samtliga mål för en kurs ger högsta möjliga vitsord.

2. MODERSMALET (SVENSKA)

MODERSMÅLET

	Sida
0. Förord	100
1. INLEDNING	102
1.1. Läroplanens utgångspunkter	102
1.2. Några grundläggande definitioner	113
2. MÅLEN FÖR MODERSMÅLSUNDERVISNINGEN	119
2.1. Allmänna mål	119
2.1.1. Språkliga mål	119
2.1.2. Sociala mål	119
2.2. Preciserade mål	120
2.2.1. Språkanvändning	120
2.2.1.1. Produktiv språkanvändning	120
2.2.1.1.1. I tal (tala)	120
2.2.1.1.2. I skrift (skriva) ..	122
2.2.1.2. Receptiv språkanvändning	122
2.2.1.2.1. I tal (lyssna)	123
2.2.1.2.2. I skrift (läsa)	123
2.2.2. Språkiakttagelse	123
2.2.3. Litteraturstudium	124
3. KURSPLANERNA	126
3.1. Allmänt om färdighetsträning	126
3.1.1. Muntlig framställning	126
3.1.2. Skriftlig framställning	127
3.1.3. Läsning	129
3.1.4. Projekt	132
3.2. Kurserna	137
Gymnasiets I klass	139
Kurs 1 Projektarbetets teknik	139
Kurs 2 Språkets struktur	142
Kurs 3 Språkets variation	147
Gymnasiets II klass	152
Kurs 4 Argumentationsanalys	152
Kurs 5 Litteraturkunskap	158
Kurs 6 Projekt, se 3.1.4.	163
Gymnasiets III klass	164
Kurs 7 Språkets historia	164
Kurs 8 Litteraturens klassiker	169
Kurs 9 Massmediekunskap och litteratursociologi (projekt)	173
4. BEDÖMNING	179

MODERSMÅLET

Förord

Den 1.4.1976 tillsatte Undervisningsministeriet en arbetsgrupp med uppgift att framlägga förslag till en på kursformad undervisning baserad läroplan i modersmålet för gymnasiet. Till medlemmar i gruppen utsågs lektor Maj-Britt Grönholm, ordförande, professor Bengt Loman, överinspektör Lars Nyström och lektor Anita Schybergson, som fungerat som gruppens sekreterare.

Som grund för det fortsatta arbetet har arbetsgruppen gjort en analys av den aktuella finlandssvenska språksituationen och av modersmålsundervisningens uppgift i denna situation. Arbetsgruppen har tagit hänsyn till nuvarande undervisningspraxis, som redan länge avvikit från den ikraftvarande läroplanen från år 1941. Det nytänkande inom modersmålspedagogiken som kommit till synes under modersmålslärares fortbildningskurser och i den offentliga debatten, främst i Sverige, har varit en inspirationskälla i arbetet. Ett försök har gjorts att omforma nuvarande undervisningspraxis till större överensstämmelse med de krav som den aktuella språksituationen i Svenskfinland ställer.

Den syn på språket och språkets uppgifter som ligger till grund för det här föreliggande läroplansförslaget utgår från den utveckling som skett inom språkvetenskapen.

Arbetsgruppen har utgått ifrån det förslag som utarbetats av Äidinkielen jaosto inom Läroplanskommissionen för gymnasiet men anpassat det efter finlandssvenska förhållanden och behov. Vidare har gruppen stiftat bekantskap med följande läroplansförslag och läroplaner:

- a. Förslag till läroplan för modersmålsundervisningen i 3-åriga gymnasier. Arbetsgrupp: Börje Mattsson, Jarl Stormbom, Birgitta Abrahamsson, Paul Jansson, Ull-Britt Gustafsson.

- b. På kursformad undervisning baserad läroplan i modersmålet för gymnasiet. Förslag framlagt av en av skolstyrelsen tillsatt arbetsgrupp, bestående av lektorerna Lars Nyström, ordförande, Eva Björklöf, Mari-Ann Raunio och Birger Ulfvens, medlemmar.
- c. Läroplan för gymnasieskolan, Svenska för 3- och 4-åriga linjer (Lgy 70).

Utgångspunkten för undervisningen i gymnasiet bör vara de kunskaper och färdigheter som eleverna tillägnat sig i grundskolan. Arbetsgruppens riktlinjer har härvid varit GrL-70, läroplanen i modersmålet för mellanskolan (1976) samt i viss mån kännedom om de basfärdigheter som kommer att läggas fram i ett kommittéförslag.

Som slutnivå har arbetsgruppen tänkt sig sådana färdigheter och kunskaper som kan anses rimliga med hänsyn till elevernas personliga utveckling, högskolorna samt samhälls- och vuxenlivet. Däremot har föga hänsyn tagits till studentexamen i dess nuvarande utformning.

Vid planeringen har möjligheterna till koordinering med yrkeskolornas modersmålsundervisning beaktats, likaså möjligheterna att integrera modersmålet och andra ämnen i gymnasiet.

Planen har formen av enskilda kurser men kan även förverkligas i form av traditionell skolårsundervisning. Kurserna är nio till antalet och jämnt fördelade på varje gymnasieår. Varje kurs omfattar 38 lektioner.

1. INLEDNING

1.1. Läroplanens utgångspunkter

Med detta nya förslag till läroplan för modersmålet på gymnasiet vill vi särskilt framhålla tre mål för modersmålsundervisningen i dagens svenska Finland:

- att utveckla medmänskliga relationer i det språkliga umgänget - med större respekt för individens språkliga särdrag och rättigheter
- att skapa förutsättningar för den enskilde att aktivt och engagerat delta i samhällsarbetet
- att skapa språkliga förutsättningar för den enskilde att tillgodogöra sig frukterna av vår kultur och civilisation.

I ett kritiskt läge för svenska språket i Finland måste modersmålsundervisningen på svenska utformas så att svenskstudiet känns meningsfullt och motiverat för eleverna. Detta kan ske endast i den mån de kan uppfatta arbetet som väsentligt för deras eget liv och deras egen samhällssituation. Inledningen till läroplanen är därför baserad på ett försök till analys av den aktuella språksituationen i dagens svenska Finland.

Moderna samhällen utmärks av förekomsten av en gemensam språknorm, ett riksspråk, som inte har någon speciell regional förankring, som framstår som ett språkligt mönster för praktiskt taget alla medlemmar av språkgemenskapen, och som både utåt och inåt representerar det ifrågavarande landets språkvärld i alla mer officiella sammanhang. Denna språknorm är alltså erkänd och respekterad som ett slags riksläkare, framför allt på skriftens område. Däremot kan det variera i vad mån enskilda medlemmar av språkgemenskapen verkligen strävar efter att själva använda detta normerade språk - eller i vad mån de lyckas göra det till sitt talspråk.

Språksituationen i svenska Finland utmärks av att man här har

en språknorm som så nära som möjligt anknyter till den rikssvenska språknormen. Den speciella finlandssvenska normen i fråga om uttal gör dock att man måste betrakta det finlandssvenska högspråket som klart åtskilt från det rikssvenska.

Speciella svårigheter föreligger i Finland när det gäller att vidmakthålla en på rikssvenskt språkbruk baserad högspråksnorm. Svårigheterna består givetvis främst i bristen på en kontinuerlig kontakt med det rikssvenska språkområdet samt vidare i det konstanta trycket från dels finskan, dels de lokala dialekterna. Ett finlandssvenskt högspråk kan inte - som motsvarande högspråk i Sverige - i stort sett genomföras en gång för alla utan kräver en ständig aktiv bevakning genom språkvårdande och undervisande organ. Detta leder till att jämförelsevis stort utrymme måste anslås i den finlandssvenska skolan åt momentet språkvård, och att denna språkvård främst får en preskriptiv eller prohibitiv karaktär.

Olägenheterna med detta är uppenbara: dels måste tid tas från andra viktiga undervisningsmoment, dels visar erfarenheter från olika länder att en ensidigt preskriptiv språkvård kan skapa hämningar hos den talande, en allmän osäkerhet som uppstår när den egna (socialt eller regionalt betingade) normen kommer i konflikt med den främmande högspråksnormen. Förutsättningarna för sådana konflikter är stora i de svensktalande delarna av Finland, där vi har ett talspråk som dels är baserat på gamla lokala dialekter, dels ständigt påverkas av finskan (speciellt i ordförråd och fraseologi). Språkvården och omsorgen om högspråksidealet ökar antagligen känsligheten gentemot avvikelser, så att även en ganska lätt social eller regional färgning i uttalet kan uppfattas som mindre önskvärd.

Strävandena att hålla det finlandssvenska högspråket rent från sådana element som kan försvåra språkförståelsen vid kontakter över Bottenhavet och i Norden över huvud taget är viktiga. Denna språkvård får emellertid inte gå till överdrift och leda till åtgärder som lätt blir ett slags självändamål. Det synes

rimligt att man här gör en åtskillnad mellan sådana avvikelser som verkligen skapar kommunikationssvårigheter och andra, mer ytliga skillnader i språkbruket. När det gäller förhållandet till den rikssvenska normen måste man framhålla värdet av att även det finlandssvenska högspråket utvecklas som ett uttryck för den miljö där språket talas, där det har sina rötter. På det sättet blir det även ett emotionellt fullgott uttryck för den finlandssvenska identiteten. Bergroth har gjort en enastående insats i finlandssvensk språkvård, men hans verk är i behov av bearbetning och upprensning.

Men högspråket representerar bara en av de språknormer som är giltiga i det finlandssvenska samhället. Man kan här i själva verket urskilja tre olika lager av språklig norm:

- den gemensamma, lokalt obundna högspråksnormen,
- den speciella färgning i fråga om främst uttal ("accent") som denna högspråksnorm får i olika regioner, samt
- de mer lokala särvarianterna, dialekterna.

Dialekterna skiljer sig från de regionala varianterna av högspråket dels genom att de avviker från högspråket även i fråga om grammatisk struktur (speciellt ordböjning och syntax), dels även därigenom att de

- till skillnad från högspråket - inte är baserade på någon kodifierad norm, utan är resultatet av en mera fri och spontan språkutveckling. Dialektens norm kan snarast beskrivas som en mer eller mindre omedveten gruppnorm. Nära dialekterna står i detta avseende även en del sociolekter eller andra grupp-språk, speciellt i de större städerna, t.ex. den svenska med stark inblandning av finska element som talas av skolungdom.

I svenska Finland har utjämningen mot en allmänt brukad högspråksvariant gått långsammare än i Sverige. För stora delar av Finlands svenska befolkning är fortfarande regionalt och socialt karaktäriserade varianter det egentliga modersmålet. Hur mycket och i vilka avseenden skiljer sig de olika varianterna från högspråksnormen?

Utgångspunkten för bedömningen måste vara den moderna deskriptiva lingvistikens iakttagelse att olika språk och dialekter utgör system för mänsklig kommunikation, vilka var för sig är grammatiskt regelbundna och funktionella enheter. Alla språk (dialekter) har också förmågan att kunna expanderas, att kunna anpassas efter ständigt nya uttrycksbehov - genom sin egen förmåga till omskrivning eller nybildning och genom sin egen förmåga att med sig kunna assimilera främmande, kompletterande beståndsdelar. Vidare är en viss variant, t.ex. ett högspråk, inte ett absolut villkor för ett högre, mer abstrakt tänkande eller för en mer logisk eller preciserad språkform. Vare sig man talar högspråk eller dialekt kan man välja mellan att utnyttja språkets resurser extensivt och varierat eller begränsat och monotont. Likaså är tydligheten i fråga om artikulation och röstbehandling oberoende av vilket ljudsystem man använder - dialektens eller högspråkets. Man kan tala otydligt på högspråk och tydligt på dialekt, både i fråga om artikulation och tankeinhåll. Därav följer att vissa drag i språkförmågan kan uppövas på dialekten, lika väl som på högspråket.

Det finns alltså väsentliga delar av språkförmågan som är oberoende av själva uttrycksmedlet - om detta nu är tal eller skrift, högspråk eller dialekt. Till detta allmänspråkliga hör den grundläggande förmågan att kunna uttrycka tankar på ett kreativt och sammanhängande sätt - med överblick och disposition, med ordning i exemplen och argumenten och slutsatserna. Denna förmåga uppövar och utvecklar individen lättast om man slipper att samtidigt kontrollera sitt talspråks ytmönster, i form av speciella uttalsformer, intonationsfigurer etc.

Ytterligare en sak tillkommer när man bedömer språksituationen i Finland: den markanta nedgången i den svenska befolkningsgruppens procentuella andel av invånarantalet. Orsakerna till detta skall inte beröras här - inte heller behöver man spekulera över följderna. Vare nog sagt att den svenskspråkiga skolan i Finland måste se som en av sina huvuduppgifter att söka vidmakthålla och stärka svenska språkets ställning i Finland - till

gagn för den svenska befolkningsgruppen själv, för landet som helhet och också för det nordiska samarbetet.

Frågan är då hur den svenska skolan bäst skall gagna sina syften. Och frågan gäller här speciellt modersmålsundervisningen. Den modersmålspedagogiska forskningen har varit sorgligt eftersatt i Finland, och vi saknar därför empiriska data som skulle kunna ge stöd åt vissa antaganden om en lämplig utformning av modersmålsundervisningen. Här kan alltså endast anges vissa huvudlinjer, vilka i sin tur baseras på erfarenheter som gjorts på andra håll i världen.

Frågan gäller först och främst elevens egen språkform och eget språkbruk. Det är alldeles klart att alla elever behöver undervisning i högspråksnormen. Den ligger till grund för skriv- och lästräningen, och genom läsning och skrivning får eleverna tillfälle att befästa sin färdighet i bruket av denna norm. Den behövs även muntligt, i det gemensamma nationella sammanhanget, och kanske ändå mer för kontakter med den större nordiska gemenskapen. Dessutom är högspråksnormen givetvis individens instrument för att skaffa sig kunskaper och erfarenheter om hela omvärlden - via litteraturspråket.

Men omsorgen om normen får inte sträckas därhän att man söker bortarbete eller misstänkliggöra de regionala uttalsvarianterna av denna norm, åtminstone inte i den mån dessa är baserade på samma grammatik som högspråket. Dels har ett sådant arbete ingen effekt i form av ökad kognitiv förmåga hos individen - dvs. ökad förmåga att uttrycka sig och göra sig förstådd - , dels kan den reella effekten av ett sådant arbete bli minimal, eftersom individen som regel har svårt att ändra på sådana uttalsvanor och uttalsnyanser som man tillämpar sedan barndomen på ett naturligt ochoreflekterat sätt.

Resultatet kan snarare bli en ökad känslighet för kritik och därav följande talhämningar. Försöken att ändra en elevs uttalsvanor kan även - mer eller mindre direkt - uppfattas som

en kritik och ett angrepp mot denna elevs hela ursprungsmiljö, vilket i sin tur kan skapa sprickor mellan antingen eleven och skolan eller mellan eleven och hemmet.

Betydligt mer komplicerat är förhållandet för de elever som har en regional dialekt som sitt egentliga modersmål. Detta gäller en mycket hög procent av Finlands svenska skolungdom. Det är här naturligtvis helt orealistiskt att försöka införa för skriftspråket en ny dialektbaserad norm vid sidan av hög-språksnormen. Det är omöjligt redan av den anledningen att uppsplittringen i olika regionala dialekter är så påfallande i Finlands svenskbygder. Däremot är det omständigheter som talar för att man även i skolan bör behandla dialekterna med ökat intresse och ökad hänsyn.

De finlandssvenska dialekterna är i egentlig mening modersmålet för cirka hälften av den finlandssvenska befolkningen.

De finlandssvenska dialekterna fungerar med sin ålderdomliga karaktär som ett naturligt och fullgott kommunikationsmedel i dagens finlandssvenska bygder.

De finlandssvenska dialekterna är därför ett viktigt uttryck för den finlandssvenska identiteten, för den finlandssvenska kulturautonomin.

Svenska språket i Finland befinner sig om inte inför stora omvälvningar så dock inför stora påfrestningar. Allt måste göras för att i denna situation stödja folkets eget språk. Här finns det stora försummelse och missgrepp att gottgöra.

Svenskans fortbestånd i Finland vilar främst på den språktradition som inom hemmen överförs från generation till generation. Detta språk är inte mindervärdigt som uttrycksmedel - annat än i öronen på dem som hyser sociala fördomar. Det fungerar i den miljö där det talas, och det kan också användas litterärt, vilket den rika hembygdkulturen i svenska Finland ger otaliga

bevis för. Skolan har all anledning att utnyttja den lokala språkglädje som frodas på sina håll - med berättelser, revyer, rim och ramsor på dialekt. Endast genom att acceptera detta som en legitim del av elevernas språk och kultur kan skolan själv fungera som den rätta förmedlaren mellan "modersmålet" och högspråksnormen inom framför allt skriftspråket.

Det är skolans skyldighet att ge ytterligare stöd och anseende åt detta språk. Här föreligger först och främst en rad tekniska-pedagogiska uppgifter:

- hur skall man lättast lära barn att inte bara läsa och skriva utan samtidigt byta ut sin egen norm mot en främmande norm - högspråkets?
- i vilken utsträckning skall man, särskilt på lägre skolstadi-er, kunna använda dialekten även som undervisningsspråk?

Det nya högspråk som de dialekttalande barnen talar blir som regel starkt färgat av deras dialektala bakgrund. Denna språkvariant påminner alltså om de regionala varianter av högspråket som redan berörts. Också här gäller det att gå fram med varsamhet vid uttalskorrigeringen.

Men dialekterna måste också behandlas på ett mer positivt sätt i undervisningen. Det gäller här att skingra fördomar, som bara kunnat skapa komplex och irritation i människornas bruk av sitt eget modersmål.

Kommunikationssvårigheterna mellan högspråkstalande och dialekttalande bör inte lösas enbart på det sättet att högspråket får dominera. En högspråkstalande bör även lära sig att förstå finlandssvensk dialekt. Detta kan åstadkommas genom att man lär sig de viktigaste skillnaderna mellan högspråket och en karaktäristisk dialekt, t.ex. Närpesmålet, samt att man lär sig att vid avlyssning och tolkning göra de nödvändiga överflyttningarna från dialektens ljud- och formsystem till hög-

språket. Genom en sådan ömsesidig ansträngning ökar man individens rätt och möjligheter att i det finlandssvenska samhället använda den talvariant som faller sig mest naturlig i en viss talsituation.

Skolan måste också ge insikter om de språkliga sammanhangen i Norden, även i ett historiskt perspektiv. Många uppfattningar är rådande om svenska språkets ställning i Finland, många av dessa är uttryck för fördomar, som bottnar i bristande insikt. De finlandssvenska dialekternas sammanhang med det nordiska dialektområdet måste klargöras. Riksspråkens uppkomst, normering och utbredning i jämförelsevis sen tid måste belysas. Uppkomsten av två svenska högspråksnormer, den rikssvenska och den finlandssvenska, måste utredas. Klarhet måste skapas i frågan om i vad mån och på vad sätt dialekterna avviker från det finlandssvenska högspråket och på vad sätt detta i sin tur avviker från det rikssvenska högspråket.

Grunden till allt detta måste läggas redan under skolgången före gymnasiet. Särskilt viktig och känslig är naturligtvis språkträningen under de allra tidigaste skolåren. Här måste läraren och skolan visa särskilt stor hänsyn till den totala språkmiljö i vilka de satts att verka. Här måste respekten för individen och för hans modersmål som ett uttryck för hans sociala ursprung vara särskilt stark och medveten. Men det är framför allt på gymnasiet som detta måste leda fram till en samlad syn på förhållandet mellan individ, språk och samhälle, även i ett historiskt perspektiv. Här är det angeläget att studiet av högspråket och dess litterära former kompletteras med ett studium av språkets och inte minst det talade språkets rika variation. En modern tendens är att i de finlandssvenska utbildningsprogrammen ge grammatik, stilistik och språkvård ökat utrymme på bekostnad av dialektologi och språkhistoria. Det vore dock ett misstag att frångå de senare ämnesområdena aktualitet eller intresse i dagens språksituation. I själva verket torde just ökad förståelse för de språkhistoriska och språkgeografiska sammanhangen kunna avhjälpa vissa misstag i

den nuvarande modersmålsundervisningen - det ensidiga hävdandet av högspråket som leder till att människor hämmas i sin talutveckling, nedvärderar sitt verkliga modersmål och låter detta uppfattas som ett socialt stigma.

"Modersmålet blir allt slarvigare och torftigare" - så har klagomålet lytt i alla tider och alla länder, med adress särskilt till ungdomen. Skolan gör klokast i att utgå från verkligheten som den är. Det är skolans sak att hjälpa eleverna framåt - inte klaga över deras torftiga språk. Man bör beakta vissa saker:

- att dagens elever antagligen är varken bättre eller sämre än gårdagens,
- att dessa elever har använt sitt modersmål sedan tvåårsåldern och att de troligen redan i sjuårsåldern i allt väsentligt lärt sig behärska reglerna för modersmålets grammatik,
- att de - som alla människor - har en mäktig språklig potential som det är skolans sak att frigöra.

Vad förhindrar denna utveckling?

Farligast är kanske den spända, formella och konstlade atmosfär som skapas i klassrumsmiljön - med "föredrag", med kritik av språkliga detaljer, med ett onyanserat framställande av högspråket och de stora författarna som språkliga ideal. Ehuru klassrummets psykologi ännu till stora delar är okänd för andra än de närmast inblandade, vågar man dock nämna följande bland de mest hämmande faktorerna:

1. Lärarens oförmåga att ställa förlösande frågor, som väcker eleverna till reaktion, till eftertanke, till lust att vidarebefordra sina tankar till andra. En av de viktigaste uppgifterna i lärarutbildningen borde vara att förmedla förmågan att ställa frågor, att väcka debatt.

2. Bristen på realism i talövningarna. Vi har alla ett behov av att tala när vi tycker att vi har något nytt och viktigt att förmedla till andra. Men vi är generade över att i andras närvaro tvingas säga vad andra också vet eller borde veta. Vi tvekar då att ta till orda, och försöker i varje fall att fatta oss så kort som möjligt.
3. Det alltför stränga kravet på språklig formalism, på anpassning efter en standardiserad språknorm, rädslan att göra sig löjlig genom bristande förmåga till anpassning efter en konventionellt uppvärderad ytstruktur.

Den nya läroplanen presenterar ett förslag att genom grupparbeten i projektform öka elevernas arbetslust och aktivitet samt att därigenom också ge dem naturliga tillfällen till träning i muntlig och skriftlig framställning. Projekten bör tvinga eleverna till att redovisa ett eget, nytt material, baserat på egna erfarenheter, på självsyn eller på samtal med andra.

Man drar på detta sätt också in det omgivande samhället, den omgivande verkligheten i skolarbetet. Redovisningen kommer sedan i naturliga sammanhang - inte som isolerade föredrag eller som simulerade diskussioner. Eleverna får arbeta i grupper, där redovisningar från elev till elev, från grupp till grupp är avgörande för arbetets framgång. Inriktningen på ett engagerande sakligt stoff ger antagligen en bättre grund för uppövningen av tal- och skrivförmågan än vad teoretiska studier och grammatiska övningar skulle ge. Det är också viktigt att man här inser att innehållet, tankegången, argumenten är viktigare än den yttre formen.

Visst utformas språket olika efter olika situationer och funktioner. Ofta ligger det en lång yrkesmässig erfarenhet bakom den funktionella form språket fått i olika sammanhang på arbetsplatsen. Detta kan t.ex. studeras i ordförrådet och i de fraser som yttras i olika arbetsmoment, i sättet att svara på telefon, att ta upp upplysningar, att utforma rutinmässiga skri-

velser och blanketter. Ett studium av ett sådant material kan ge eleverna lärariska erfarenheter av det språkliga uttryckets betydelse i det rätta sammanhanget.

Däremot ligger det en fara i det överdrivna sysslandet med s.k. stilarter - med framhävandet av hur man måste anpassa sitt sätt att tala efter olika ämnen, syften och mottagare. I första hand måste man eftersträva naturlighet och respektera varje människas rätt att vara sig själv. En naturlig anpassning, baserad på vissa hänsyn, sker nog ändå automatiskt i en tal- eller skrivsituation. Att dessutom kräva en medvetet beräknande anpassning är att offra för mycket åt sociala konventioner och fördomar.

Iakttagelser som varje modersmåls lärare kan göra är att eleverna ända upp i 7 - 9 årskursen skriver en grammatiskt jämförelsevis god svenska. Man får inte låta den stundom dåliga interpunktionen bortskymma det faktum att meningsbyggnaden som regel är fullständig och korrekt. På gymnasiet inträder en försämring. Förloppet är föga undersökt. Men en störande faktor kan kanske anges: elevernas ambition att efterlikna det professionella vuxenspråket (alltså inte vuxenspråket i största allmänhet). Oron kan underblåsas genom missriktade försök att "vidga elevernas syntaktiska repertoar", dvs. genom att försöka vänja dem vid att använda andra konstruktioner som de visserligen förstår men som inte ingår i deras eget spontana tal-språk.

Detta är ett område som borde tillhöra det centrala inom modersmåls pedagogiken. För närvarande må blott påpekas att införandet av speciella skriftspråkliga konstruktioner i elevernas egen syntax inte är baserat på något absolut behov. Från flera synpunkter torde en talspråksbaserad syntax vara att föredra. Härigenom motverkar man också aktivt den stigande tendens till ett stelt och formellt språk som allmänt försvårar kommunikationen inom samhället.

Språket är ett medel för att skaffa ny kunskap. Viktigt är att skolan ger eleverna tillgång till litteraturen, även den komplicerade och avancerade, som kunskapskälla. Huvudvikten får inte läggas på en ytlig överblick över världslitteraturen och den nationella litteraturen - med namn, titlar, årtal och termer. Viktigast är att skolan ger eleverna lusten och förmågan att använda boken som kunskapskälla - för att orientera sig i tillvaron, för att förstå sig själva och sina egna problem, för att få rekreation och stimulans och även för att uppöva och utvidga sin egen språkkänsla och språkfärdighet.

Även detta litteraturstudium i skolan kan sättas in i ett samhälleligt och historiskt perspektiv. Ett studium av världslitteraturens klassiker kan ge en inblick i hur den dynamiska västerländska civilisationen har utvecklats - genom en ständig debatt, där vissa insatser betecknar avgörande steg framåt i utvecklingen.

Inte minst viktigt är det att eleverna genom egen läsning kommer i kontakt med de finlandssvenska klassiker som bidragit till att skapa den specifika finlandssvenska kulturen eller identiteten. Men man måste då även beakta denna kulturs plats i och beroende av ett större europeiskt sammanhang.

1.2. Några grundläggande definitioner

Modersmålet betecknar språket i förhållande till den individ som talar det. Modersmålet är någons eget språk.

Med modersmål i egentlig mening avses den språkvariant som ett barn lär sig i sin ursprungliga hemmiljö - av föräldrar, syskon och andra närstående. Modersmålet är i denna bemärkelse som regel det första språkssystem som barnet lär sig att använda. Det är samtidigt ett uttryck för barnets samhörighet med sin ursprungsmiljö.

Med modersmål i vidare mening menas sammanfattningen av de

språkligt besläktade (regionala och sociala) varianter som talas inom en nationellt avgränsad språkgemenskap.

Med modersmål i symbolisk mening menas den variant som har den högsta prestige inom språkgemenskapen och som har tagits som norm t.ex. inom undervisning, förvaltning och massmedia. Denna variant av modersmålet kan även kallas högsspråket (eller standardspråket). Högsspråket är i de flesta länder en konstprodukt som skapats genom en medveten språkplanering - men med utnyttjande av resurser från de mer folkliga, naturvuxna varianterna.

Vid modersmålsundervisningen bör dessa olika innebörder av begreppet modersmål beaktas - liksom undervisningen även bör beakta själva de sakförhållanden som ligger bakom ordets tre användningar: individens språk, den språkliga variationen inom språkgemenskapen samt det normerade högsspråket.

Språkvarianterna kan indelas i dels sådana som avslöjar något om den talandes sociala eller regionala tillhörighet, dels sådana som utmärker språkanvändningen i en viss situation. Den förra typen av variant kan kallas social variant (eller sociolekt) resp. regional variant (eller dialekt). Den andra typen kan kallas stilvariant eller register. Stilvarianterna innebär framför allt att man utnyttjar högsspråkets resurser olika för olika typer av tal- och skrivsituationer (beroende på ämne, mottagare, syfte o.dyl.).

Med sociolekt menas en variant som utmärks av vissa drag (t.ex. i uttalet) som markerar en viss social tillhörighet, dvs. som förekommer eller har särskilt hög frekvens hos människor ur en viss samhällsgrupp.

Med regional variant eller dialekt menas en variant som utmärks av vissa drag som markerar en viss regional tillhörighet, dvs. som förekommer hos människor från en viss trakt.

Termen dialekt används även i en mer speciell betydelse,

nämligen om de mer renodlade och ålderdomliga språkvarianter som vuxit fram ur det nordiska fornspråket och som har en mer begränsad lokal utbredning ("bygdemål", "folkmål"). Även dessa varianter innefattas här i begreppet "dialekt", men detta har här alltså en mer vidsträckt innebörd och omfattar också olika mellanformer mellan genuin dialekt och högspråk.

Genom sin regionala anknytning skiljer sig dialekterna från högspråket, som i princip är fritt från lokalbundna särdrag. Högspråket har däremot som regel en klart social prägel, såsom uttryck för de "bildade" klassernas språkbruk.

En språkvariant är alltså ett av de språkssystem i vilket ett visst språk manifesterar sig. Skillnaderna mellan olika system ligger vanligen främst i uttalet och ordböjningen, i någon mån även i syntaxen och ordförrådet. Varje system är fonetiskt och grammatiskt regelbundet och är dessutom (med hänsyn till bl.a. ordförrådet) ett funktionellt och adekvat uttryck för de språkliga behoven i den miljö där varianten i fråga talas. Varje system kan utvecklas eller expanderas efter nya behov, t.ex. genom nybildningar och lån. I praktiken är det ofta svårt att på språkvetenskaplig grund dra klara gränser mellan olika språkvarianter inom ett språk. De olika språkdragen har en starkt varierande utbredning - det föreligger därför dels vissa skillnader, dels även påfallande likheter mellan olika regionala och sociala "varianter".

Med språknorm menas den samling av regler som språkbrukaren följer i sin egen språkproduktion och även vid bedömningen av andras språkbruk, t.ex. vid bedömningen av vad som "rätt" eller "fel", grammatiskt riktigt eller oriktigt. Olika språknormer gäller för olika varianter av ett språk. Som regel är dock endast högspråksvarianten baserad på en kodifierad språknorm. Detta gör att alla avvikelser från högspråksnormen lätt kan kritiseras och förkastas med åberopande av högspråkets egen kodifierade norm.

Man kan även tala om språknorm i en mer utvidgad bemärkelse - detta skulle då innefatta även de regler som gäller inom ett samhälle för bruket av olika varianter - när och hur man i olika sammanhang kan använda den ena eller andra varianten. Man kan från denna synpunkt skilja mellan dels en grammatisk (lingvistisk) språknorm, dels en kommunikativ (sociolingvistisk) språknorm.

Med grammatik menas (studiet av) den samling av regler enligt vilka yttranden (satser, meningar etc.) bildas inom ramen för ett visst språkssystem. Grammatiken är alltså den rent lingvistiska delen av den språknorm som gäller inom en språkgemenskap, dvs. bland människor som har en viss gemensam norm.

Ett språks grammatik kan studeras på olika sätt. För närvarande fäster man inom språkvetenskapen stort avseende vid språkets egenskap av att utgöra en sammanhängande struktur, där varje del kan bestämmas och definieras genom sitt förhållande till andra delar. T.ex. den oändliga variationen av olika ljudkvalitéer kan reduceras till ett begränsat antal "fonem", vilka inbördes kontrasterar mot varandra och vilka i sin tur kan kombineras efter vissa regler till större, betydelsebärande enheter som morfem och ord. Samtidigt kan emellertid detta system utnyttjas för ett obegränsat nyskapande: med hjälp av ett begränsat antal grammatiska regler kan språkbrukaren bilda, "generera", ett obegränsat antal satser etc., av vilka många aldrig tidigare uttalats men vilka ändå är fullt begripliga för andra som använder samma grammatiska regler. Den generativa grammatiken betonar framför allt språkets karaktär av ett begränsat teckensystem med obegränsade kombinationsmöjligheter, speciellt i fråga om förmågan att bilda nya grammatikaliska satser.

Med språkvård i begränsad mening avses arbetet på att anpassa språkbruket efter en kodifierad högspråksnorm, men även arbetet på att ytterligare utveckla denna högspråksnorm samt att anpassa den efter det aktuella språkbruket, speciellt med hän-

syn till den faktiska språkutvecklingen. Denna form av språkvård kan kallas normativ (vari innefattas utarbetandet av en allmänt accepterad språknorm) eller preskriptiv (vari innefattas arbetet på att anpassa språkbruket efter de regler som språknormen förskriver). Språkvård kan emellertid i vid mening även vara konstruktiv, om man däri innefattar strävanden att lära människor att använda språket på ett ändamålsenligt sätt - att uttrycka sig klart och tydligt, men ändå levande och personligt.

I fråga om en individs förmåga att använda sitt språk kan man skilja mellan dels hans språkliga kompetens, dels hans sätt eller förmåga att använda eller tillämpa denna språkliga kompetens i verkliga språksituationer. Språkanvändningen är ett spel, där individen ständigt måste ta hänsyn till faktorer utanför hans egen kontroll.

Den språkliga kompetensen innefattar individens andliga resurser på det språkliga området - t.ex. det ordförråd han behärskar (aktivt och passivt) samt det regelsystem som han kan tillämpa för att bilda och förstå satser, meningar etc. inom en viss språkvariant. Uttrycket "bilda och förstå" åsyftar att individens språkliga kompetens dels är produktiv, dvs. inriktad på att producera yttranden o.dyl. dels är receptiv, dvs. inriktad på att förstå andras yttranden.

En individs språkliga kompetens torde som regel vara betydligt större än som framkommer vid ett studium av hur individen använder sitt språk i tal och skrift. Vårt passiva ordförråd är säkert många gånger större än vårt aktiva - dvs. vi förstår många fler ord än vad vi själva har behov av att använda. Och vi kan läsa och förstå texter som innehåller ordkombinationer, meningskonstruktioner och satsföljder som avviker från dem vi själva skulle använda i tal och skrift. Sannolikt är att vi i vår egen språkproduktion följer vissa sociala normer som utmärker de grupper vi vill identifiera oss med. Detta torde i särskilt hög grad gälla skolungdom.

Man kan också säga att den grammatiska språkliga kompetensen är kombinerad med en sociolingvistisk kompetens, som innebär att vi vet vilka yttranden osv. som är lämpliga i en viss social kontext. Elever är vana vid ett visst sätt att tala med sina kamrater, men får lära sig ett delvis nytt sätt att uttrycka sig i skolmiljön. Om skillnaden mellan de olika sociolingvistiska normerna är alltför stor, kan eleven uppleva en språklig konflikt i klassrumssituationen - skall han tala enligt de omgivande kamraternas förväntningar eller enligt lärarens?

En huvuduppgift för modersmålsundervisningen blir att lära eleverna att använda sina språkliga resurser för olika syften. Övningar i språkiakttagelse visar dem på språkets oändliga möjligheter. Övningar i muntlig och skriftlig framställning vänjer dem vid att själva använda de olika uttrycksmedlen på ett funktionellt riktigt sätt. Den grundläggande värderingen måste dock vara baserad på hänsyn gentemot modersmålet i dess olika varianter.

2. MÅLEN FÖR MODERSMÅLSUNDERVISNINGEN

2.1. Allmänna mål

2.1.1. Språkliga mål

1. Att aktivt kunna använda svenska språket i tal och skrift i sådana situationer och för sådana uppgifter som medborgare vanligen kommer i kontakt med eller ställs inför.
2. Att kunna tillgodogöra sig texter i tal och skrift, med förmåga att även kunna bedöma dem kritiskt från innehållslig och formell synpunkt; häri innefattas även förmåga att tillgodogöra sig texter på olika varianter av svenska, och även på andra nordiska språk.
3. Att känna till grunddragen av det mänskliga språkets byggnad och användning samt att kunna tillämpa denna kunskap för att utveckla sin egen färdighet i modersmålet och i främmande språk.

2.1.2. Sociala mål

Den språkliga färdigheten är ett ändamål i sig. Det djupare syftet är emellertid

1. att vi med språkets hjälp skall nå en vidgad kunskap om och mera nyanserad syn på oss själva och vår omvärld; däri innefattas också den samhälleliga och kulturella bakgrunden till vårt eget liv,
2. att vi skall nå ökad förmåga att till andra förmedla våra tankar och känslor, samt att uttrycka oss på ett personligt och kreativt sätt.

Undervisningen i modersmålet är uppbyggd så att eleven skall få tillfälle att i största möjliga utsträckning uppöva och ut-

veckla drag som är till gagn för verksamheten i samhället och för umgänget med människor: aktivitet, ansvar, samarbetsvilja samt förmåga att angripa nya problem och att anpassa sig efter nya förhållanden i en snabbt föränderlig tillvaro.

2.2. Preciserade mål

2.2.1. Språkanvändning

2.2.1.1. Produktiv språkanvändning

Eleven skall genom undervisningen

- få tilltro till den egna uttrycksförmågan, samt intresse och motivation för att uttrycka sina tankar i tal och skrift
- lära sig att utnyttja språkets uttrycksmöjligheter för att på detta sätt nå och påverka en mottagare
- lära sig att sammanställa stoff och utnyttja källor av olika slag.

Arbetet på att utveckla en elevs språk- och stilförmåga måste ske på ett konstruktivt sätt. Ett ingående sysslande med olika tänkta eller verkliga språkfel leder inte till detta mål. Större uppmärksamhet måste i stället ägnas åt frågan hur man skall göra så att en grammatiskt korrekt mening även blir begriplig och njutbar för läsaren.

2.2.1.1.1. I tal (tala)

Undervisningen bör ge rika och naturliga tillfällen till muntlig framställning. Eleven bör uppmuntras till att spontant och aktivt utnyttja dessa tillfällen att framställa sina åsikter och resultat av arbeten inför klass. Innehållet i det som sägs är det viktigaste. En alltför sträng ståndpunkt när det gäller elevernas språkbehandling och talteknik hämmar eleverna och

skadar deras självrespekt. Sociala och regionala varianter måste alltså accepteras för att elevens förtroende för sin förmåga att uttrycka sig befästs. Endast en elev som känner sig trygg i talsituationen vågar uttala sig.

Vid undervisningen i röst- och talvård bör man absolut beakta skillnaden mellan å ena sidan uttal och å andra sidan artikulation. Uttal sammanhänger t.ex. med den talandes bruk av ett visst ljudsystem (t.ex. i en högspråklig eller dialektal variant). Ett korrigerande av en sådan variation bör inte dras in i röst- och talvården. Artikulationen har däremot att göra med den energi och den röststyrka med vilken den talande artikulerar ljuden. Man kan artikulera tydligt på en dialekt och otydligt på högspråk. Eleverna bör lära sig att använda sin röst på ett sätt som samtidigt är effektivt och skonsamt både för åhörare och den talande själv.

Eleven skall genom undervisningen

- få tilltro till sin egen språkliga variant och dess användbarhet i olika talsituationer
- öka sin insikt om röstens och talets betydelse
- tillägna sig en god talteknik och röstbehandling, ett säkert och naturligt uppträdande
- öka sin förmåga att tala klart, personligt och uttrycksfullt på sin variant av modersmålet
- öva sig att använda AV-hjälpmedel
- öva sig att behärska olika talsituationer som är vanliga i yrkes- och föreningsliv samt att tala till större och mindre lyssnargrupper.

2.2.1.1.2. I skrift (skriva)

Eleven bör vänja sig vid att utnyttja varje tillfälle till skrivträning som lektionerna i modersmålet erbjuder. Skrivövningarna skall helst inte vara självändamål utan ingå som en naturlig del av andra arbeten. Skrivförmågan kan användas till att uttrycka sina egna tankar om kursernas innehåll och uppgifter i anslutning till detta, till att referera och sammanfatta, till att redovisa, rapportera, skriva protokoll samt till att översätta. Gränsen mellan muntliga och skriftliga övningar bör inte dras alltför strängt; ofta när man muntligt refererar en text eller dikterar text för nedskrivning blandas de båda aktiviteterna. Vikt bör läggas på att göra också de egentliga skrivtillfällena omväxlande: inte bara uppsatser i traditionell mening utan övningar av varierande slag bör ingå.

Eleven skall genom undervisningen i skriftlig framställning

- öva sig att utnyttja det skriftliga mediets uttrycksmöjligheter med beaktande av:
  - överskådlig disposition
  - understrykningar, grafiska markeringar, rubricering, uppställning, layout, innehållsförteckning, ord- och personregister, bilder, bildtexter, diagram, tabeller och texter till dem, punktning
- öva sig att använda hjälpmedel: SAOL, Skrivregler osv.

2.2.1.2. Receptiv språkanvändning

Eleven skall genom undervisningen lära sig att

- förstå
- referera
- memorera
- kritiskt analysera talad och skriven text.

Grundläggande är givetvis förmågan att använda olika källor

för inhämtande av kunskap samt för insamling och systematisering av ett material. Eleven bör även uppöva sin förmåga att förstå finlandssvenska dialekter samt danska och norska.

2.2.1.2.1. I tal (lyssna)

Eleven bör genom undervisningen

- öva sig att uppträda korrekt som deltagare i möten, åhörare av föredrag etc.
- öva sig i konstruktivt och aktivt lyssnande
- öva sig att ställa frågor och göra kommentarer klart och precist.

2.2.1.2.2. I skrift (läsa)

Eleven bör genom undervisningen uppöva

- lästeknik
- studieteknik
- biblioteksteknik.

Man bör vid undervisningen beakta läsningen som förmedlare av kunskaper och erfarenheter och läsningen som rekreation. Läraren bör sträva till att hos eleverna utveckla känslan för litterär kvalitet och stimulera till goda läsvanor och intresse för böcker.

2.2.2. Språkiakttagelse

Undervisningen i språkiakttagelse skall vara ett stöd och en stimulans för språkanvändningen. Den generativa grammatiken kan visa hur vi kan omforma, utveckla, komplettera en mening. Äldre satsanalys är mera statisk. Genom den kontrollerar man att eleverna behärskar terminologin. Den generativa grammatiken utvecklar en dynamisk språksyn. Kunskapen om olika varianter av modersmålet visar att samma sak kan uttryckas på olika sätt. Olika varianter har i stort sett samma uttrycksmöjligheter och är alla likvärdiga och fullgoda instrument för mänskligt tänkande.

Eleven bör

- få kunskap om språkets struktur, inklusive om den språkliga terminologin (grammatiken, fonetikens), vilket är nödvändigt för att han skall kunna tala om språket självt, men också för att han skall kunna förbättra och utveckla sitt eget språkbruk och andras
- få kunskap om språkets variation efter olika syften, samt om att denna variation är funktionellt betingad, men också beroende av historiska och sociala krafter
- få lära sig skillnaden mellan en konstruktiv och en preskriptiv språkvård
- få allmän kännedom om det mänskliga språkets byggnad och funktioner, dess komplexitet, smidighet, utvecklingsförmåga, anpassningsförmåga
- tillägna sig en positiv och förstående syn på varianter, speciellt regionala och sociala varianter
- genom jämförelse med andra språk bli medveten om modersmålets särdrag, samt beakta de speciella problem som uppstår vid översättning.

Undervisningsmaterialet utgörs av exempel på svenska språkets användning under olika tider, i olika genrer och stilarter, i olika regioner och samhällsklasser, i olika yrken och på olika arbetsplatser.

2.2.3. Litteraturstudium

Det egentliga syftet med litteraturstudiet är att göra den mera kvalificerade litteraturen tillgänglig för eleverna. Detta syfte tillgodoses genom läsning och diskussion av texter som representerar olika ämnen, tider, stilepoker osv. Ett viktigt

resultat av denna läsning är att eleven uppmärksammar språkets uttrycksmöjligheter och därigenom hämtar stimulans och inspiration även för sin egen språkliga utveckling. Ett annat viktigt resultat av litteraturstudiet bör vara att eleven härigenom får en upplevelse av civilisationens väv samt en närmare inblick i och förståelse för allmänna, mänskliga och samhälleliga problem.

Eleven skall genom litteraturstudiet

- utveckla sin förmåga att med behållning läsa skönlitteratur och sin känsla för litterär kvalitet
- skaffa sig goda läsvanor och ett bestående läsintresse
- få en bild av litteraturens sammanhang med andra kulturyttringar och konstformer
- få kunskap om litterära uttrycksformer och epoker
- bli förtrogen med den finländska och svenska litteraturen och dess historia samt med några av världslitteraturens viktigaste verk
- skaffa sig en överblick över den litterära kulturen i vid mening i vårt samhälle (t.ex. bokproduktion och -distribution).

3. KURSPLANERNA

3.1. Allmänt om färdighetsträning

Färdighetsträningen omfattar följande moment: muntlig framställning, skriftlig framställning, läsning och projektarbete.

Generellt gäller för färdighetsträningen följande. Färdighetsträningen bör i största möjliga utsträckning bedrivas i anslutning till konkreta uppgifter inom ramen för de olika kurserna. Man bör över huvud eftersträva att sätta in färdighetsträningen i naturliga och verklighetsbetonade sammanhang. I praktiken bör de olika momenten integreras i så stor utsträckning som möjligt. Den följande kursbeskrivningen ger flera exempel på hur denna integration kan genomföras.

3.1.1. Muntlig framställning

Modersmålsundervisningen bör erbjuda varje elev rika tillfällen till talträning. Lärarna bör alltså vinnlägga sig om att tillämpa sådana pedagogiska metoder som möjliggör detta. En genomgående tanke vid uppläggningsen av kurserna i denna läroplan är att eleverna så långt som möjligt skall medverka i undervisningen och själva skaffa fram undervisningsstoff. I projektarbetena är metoden helt genomförd. Arbetsformer som gynnar talträningen är till exempel pararbete, grupparbete, horisontella instruktioner och redovisningar (tvärgruppsredovisning).

Det är viktigt att talträningen inte blir ett självändamål, utan att naturliga talsituationer skapas i klassen. I en naturlig talsituation är det som sägs nytt för åhörarna och angeläget för talaren - han har själv till exempel skaffat fram de kunskaper som förmedlas. I en naturlig talsituation är förmedlingen av innehållet och diskussion av innehållet det väsentliga. Om språkfel och uttal rättas, kan hämningar och ovillighet att yttra sig i mera officiella talsituationer skapas hos

eleverna. Röst- och talvård bör skötas av personer med specialutbildning. Varje skola bör anställa en talterapeut.

Tala lär man sig endast genom att tala, men talträningen bör också bedrivas med försiktighet och klokhet. Arbete bör läggas ner på att skapa en trygg klassituation, där eleven vågar tala fritt. Talövningarna bör vara korta och ofta förekommande, men inte efterföljas av analys och bedömning. Kraven bör successivt ökas och eleverna småningom vänja sig vid att tala till grupper av varierande storlek.

Det taltekniska kunnandet växer fram inom ramen för de praktiska talövningarna och i diskussioner som integreras i undervisningen. Diskussionsteknik och argumentation övas i samband med argumentationsanalys, AV-teknik övas med sikte på projektredovisning, intervjuteknik genomgås inför studiebesök och så vidare.

Naturliga tillfällen till längre muntliga anföranden med krav på disposition, personlig stil och klarhet bör tillvaratas. De bör utgöra inslag i undervisningen eller på annat sätt vara betydelsefulla för åhörarna. Längre anföranden som "hänger i luften" bör inte förekomma. Krav på att samtliga elever skall hålla längre anföranden bör inte ställas.

Elevens talspraksvariant bör vara baserad på högskolepråkets grammatik. Artikulationen bör vara tydlig, men stor hänsyn bör visas gentemot olika sociala eller regionala uttalsvarianter. Här måste innehållet ställas före formen.

3.1.2. Skriftlig framställning

De dagliga lektionerna i alla ämnen erbjuder skrivsituationer, som svarar mot de krav som det praktiska livet ställer. Eleverna skriver redovisningar, rapporter, föredrag och specialarbeten i olika ämnen. Modersmålsläraren kan självfallet inte på grund av sin redan förut stora arbetsbörda åta sig övervakningen av den språkliga utformningen i dessa sammanhang eller ens

granska större skriftliga arbeten i andra ämnen, men de olika ämneslärarna bör fås att inse att den skrivträning som deras undervisning kan erbjuda bör tillvaratas. Den är viktig för elevernas språkliga utveckling.

Skrivträningen under lektionerna i modersmålet får inte bli ett självändamål utan bör så långt det är möjligt naturligt integreras i större sammanhang. Eleverna bör vänja sig vid att arbeta med pennan i handen och tillvarata alla möjligheter till skrivträning som lektionerna erbjuder: finna slående rubriker och marginalrubriker, sammanfatta partier i läroböcker, göra anteckningar under anföranden, skriva protokoll, precisera innebörden av ord eller uttryck, utveckla en tankegång, bemöta argument, göra intervjureferat, läsreferat, undersökningsrapporter, kunskapsredovisningar etc.

I de olika kurserna ingår övningar som syftar till att förbättra elevernas skrivförmåga: I samband med den generativa grammatiken undersöker man hur satser kan omformas och förbättras. Olika resonemang om språkets variation för in på omskrivningar, där t.ex. kanslispråk överförs till enklare språk eller offentliga anslag omarbetas. Allt det arbete som eleverna i olika sammanhang gör för att samla material, komplettera material, kontrollera data, ordna och sammanställa stoff tjäna i högsta grad skrivträningen.

Den naturliga skrivsituation då eleven inte bara skriver för att skriva utan i främsta rummet för att föra vidare kunskaper och ställningstaganden, för att bli hörd, för att påverka, bör ses som idealet då läraren planerar skrivträningen.

Inom modersmålet planeras och genomförs en systematisk och rikt varierad träning i skriftlig framställning. Att ensidigt termin efter termin öva en viss skrivningstyp, t.ex. uppsatsen av studentskrivningstyp, är inte överensstämmande med en förnuftig träningsmetod. Variationen avser omfånget: allt från korta skisser under en del av lektionen till skrivningar om-

fattande flera lektioner. Variationen avser också typen av skrivning: allt från diktförsök till bunden framställning efter ett visst mönster. (Man kan t.ex. öva formulering, översättning; tolkning av bilder, kartor, diagram; annonser, brev, insändare, recensioner, kåserier; stämningsbilder, person-, miljöbeskrivningar; referat, sammanfattning, analys, argumentering.)

De skriftliga uppgifterna utförs både i klass och hemma.

Grunden för den teoretiska undervisningen i skriftlig framställning läggs i kurs 1, då den skriftliga redovisningen i samband med projektarbetena behandlas, och i kurs 2, då språknormen och språkvården behandlas. I fortsättningen meddelas den teoretiska undervisningen i samband med den fortlöpande skrivträningen, t.ex. vid utgivningen av elevernas individuella skrivprov. Klasserna bör härvid behandlas individuellt så att t.ex. endast de feltyper som rikligare förekommer i elevernas alster diskuteras. Önskvärt vore att läraren någon gång kunde inkalla en "yrkesskrivare", författare, PR-man eller journalist, för att ge råd och synpunkter.

I anslutning till varje kurs bör eleverna ges möjlighet till ett par längre individuella skrivtillfällen.

3.1.3. Läsning

En av modersmålsundervisningens viktigaste uppgifter är att hos eleverna skapa goda läsvanor och ett bestående intresse för läsning. Därför innehåller alla kurser ett moment av läsning, ibland fristående, ibland i anslutning till kursen. I de tre kurser som utformats som projektarbeten integreras läsningen i själva arbetet.

Läsningen utförs som hemuppgift och redovisas och diskuteras under lektionstid. Cirka tio lektioner per kurs bör anslås till detta. Läraren uppgör, gärna i samråd med eleverna, listor över

litteratur i samband med de olika kurserna. I vissa kurser ger läroplanen anvisningar om lämplig litteratur. (Se de enskilda kurserna!) Man bör sträva till att eleverna läser minst tre verk per kurs och att urvalet är mångsidigt, så att t.ex. olika länders litteratur eller olika genrer blir beaktade. Klassen kan med fördel besluta att ett eller flera verk per kurs läses av hela klassen gemensamt. Då skapas den bästa grunden för givande diskussioner.

Val av litteratur.

Då man gör upp listor över litteraturen bör man se till att läsningen i görligaste mån anpassas efter elevernas utvecklingsnivå och intressen, dock gärna så att litteraturen ligger i överkanten av elevernas prestationsförmåga. Litteraturen bör under gymnasiets gång ge prov på stigande svårighetsgrad. Den bör även vara varierad så att varje lista omfattar verk av olika omfång, med olika anspråksnivå och syfte, med lättare och svårare språk. Olika länders litteratur och olika genrer bör vara representerade. Speciellt den finlandssvenska litteraturen bör beaktas. Urvalet behöver inte nödvändigtvis vara skönlitterärt utan även viss facklitteratur kan behandlas.

Litteraturen kursvis.

Gymnasiets I klass

Kurs 1 Projektets teknik

Ingen speciell litteraturläsning. Läsningen ingår som en integrerad del av projektarbetet.

Kurs 2 Språkets struktur

Utgångspunkten för valet av litteratur bör vara elevernas intresse. Böckerna får gärna vara spännande och roliga att läsa och skall uppfylla kravet på god litteratur. Språket i böckerna bör ligga nära elevernas eget talspråk. Urvalet bör vara varierande, se ovan!

- Kurs 3 Språkets variation
Samma som i kurs 2.

Gymnasiets II klass

- Kurs 4 Argumentationsanalys
Litteraturlistan upptar böcker från äldre och nyare tid som påverkat människornas världsbild och/eller samhällsutvecklingen. Se närmare kursanvisningarna!
- Kurs 5 Litteraturkunskap
Litterära verk från olika tider som representerar olika genrer och stilriktningar. Urvalet bör vara representativt för det som behandlas i kursen.
- Kurs 6 Projektarbete
Läsningen ingår som en del av projektarbetet.

Gymnasiets III klass

- Kurs 7 Språkets historia
Litteraturläsningen omfattar äldre svensk litteratur, äldre nordisk litteratur i översättning samt yngre dansk och norsk litteratur av olika svårighetsgrad.
- Kurs 8 Litteraturens klassiker
Böckerna väljs i anslutning till kursen. Se närmare kursanvisningarna!
- Kurs 9 Massmediekunskap och litteratursociologi
(projekt)
Läsningen bör innehålla litteratur om massmedier och litteratursociologi samt prov på populärlitteratur av olika slag. Läsningen integreras i projektarbetet. Se närmare kursanvisningarna!

3.1.4. Projekt

1. Syfte

Skolan anklagas i olika sammanhang för att göra eleverna passiva, för att släcka ungdomarnas naturliga nyfikenhet. Den anklagas för att uppmuntra konkurrensanda i stället för samarbetsvilja. Det kunskapsstoff som skolan erbjuder upplever eleverna som betydelselöst och ointressant därför att initiativet inte kommit från dem och för att kunskaperna inte bildar någon meningsfull helhet som de upplever som viktig.

Det arbetssätt som vi kallar för projekt avser att råda bot på dessa missförhållanden. Då eleverna själva väljer studieobjekt, planerar arbetet och bedömer arbetsresultaten skapas meningsfyllda studiesituationer. Eleverna får utforska sådant som intresserar dem och kan i samråd och utan att hindras av tidsbrist skaffa sig fördjupade insikter i ett ämne. Eleverna aktiveras, vänjer sig vid att själva söka fram fakta och vid att ta egna initiativ. Projekten förutsätter ständigt samarbete mellan eleverna och mellan elever och lärare. I samband med projektarbetet sker en naturlig integration inom ämnet och samverkan med andra ämnen är att rekommendera.

Både under arbetets gång och vid redovisningen tränar eleverna sina språkliga färdigheter i tal och skrift. Detta sker då inte som fristående drillövningar utan som en självfallen del av ett större arbete. Elevernas språkförmåga växer och förkovras på samma naturliga sätt som utanför skolan: man skaffar sig kunskaper om någonting och för dessa kunskaper vidare. Projektet ger också eleverna tillfälle att öva in tekniska färdigheter (läs-, skriv-, talteknik).

2. Definition

Med projekt avses följande: ett grupparbete kring ett visst tema i vilket en hel klass deltar. Det syftar till en utredning

av ett visst problem eller en beskrivning av ett visst ämne. Den färdiga produkten bör förutsätta att gruppen inte bara samlat data ur litteratur utan även kompletterat med egna intervjuer, observationer etc. Varje projekt bör innehålla problemorienterande moment, som kräver självständigt tänkande och kritisk hållning och åtminstone ett projektarbete bör vara problemorienterat i sin helhet.

3. Målsättning

Genom att arbeta med projekt lär sig eleven att i samarbete med andra planera och genomföra en gemensam arbetsuppgift

- att systematiskt insamla och kritiskt bearbeta ett material, dvs. att

- söka fram fakta
- göra anteckningar
- intervjua
- bedöma argument och vinklingar
- sammanfatta
- bearbeta och disponera

- att uppträda i olika talsituationer och för olika syften, dvs. att

- sammanträda
- diskutera
- samtala
- berätta
- beskriva
- referera
- kommentera
- rapportera
- instruera
- argumentera

- samt att redovisa sitt stoff i muntlig, skriftlig och visuell form med användande av olika tekniska och audivisueella hjälpmedel, dvs. att

- framträda inför publik
- använda tekniska o.a. hjälpmedel som stöd för muntlig information
- skriva språkligt korrekt
- skriva prydligt och överskådligt
- använda bilder, tabeller, diagram etc. i skriven text
- göra utställningar, kollage, broschyrer, väggtidningar etc.

4. Uppläggning

Impulser och idéer till lämpligt studieområde bör helst uppstå spontant ur klassens gemensamma läsning och diskussioner. Vid val av tema bör utgångspunkten vara elevernas intressen och egna förslag. Man bör kunna ställa följande krav på ämnena: de får inte vara för omfattande, men bör sökas i anslutning till väsentliga frågor; de får inte bygga på förhandspreparerat material utan bör ge möjlighet till självständiga källstudier och egna undersökningar: de bör utvidga elevernas upplevelsesfär. Framför allt bör ämnena väljas så att de ger möjlighet till allsidig träning i muntlig och skriftlig framställning på det sätt som närmare preciserats i målsättningen. Uppgifterna får inte till att börja med vara för preciserade eftersom eleverna i fortsättningen bör ha möjlighet att själva styra arbetet.

För själva projektarbetet uppdelas klassen i mindre grupper, där uppgiften närmare inringas och preciseras. Eleverna diskuterar arbetsform och arbetsuppgifter samt redovisningsform. Redovisningen kan ske inför olika stora grupper, rikta sig till hela skolan och t.o.m. föras ut till föräldrar och andra intresserade utanför skolan.

Redovisningen bör vara intresseväckande och kortfattat och effektivt föra fram information. Därför är det viktigt att en del av den första kursen i gymnasiet ägnas åt att öva de färdigheter som eleverna behöver vid redovisningen. Det finns

anledning att rekommendera ett koncentrerat övningspass där eleverna på olika stationer i skolan lär sig handskas med de AV-hjälpmedel som finns tillgängliga (hur man framställer stenciler, använder stordia med överlägg, använder bandspelare, bildprojektor och episkop). Då redovisningen förutom muntlig och visuell utformning alltid även ges skriftlig form, bör den skriftliga utformningens tekniska detaljer behandlas. Läraren kan ge exempel på hur projekt tidigare redovisats skriftligt och på basen av detta material diskutera textens utformning med eleverna. Eleverna bör vänja sig vid att under arbetets gång ofta visa fram sina halvfärdiga texter och utnyttja lärarens sakkunskap vid texternas utformning.

Initiativen bör i största möjliga utsträckning utgå från eleverna. Läraren kan på direkt uppmaning ge anvisningar om var fakta står att finna, men i första hand uppmuntra elevernas egna initiativ och självständighet.

5. Arbetsgång

a. Introduktion och arbetsplanering

Man stiftar bekantskap med material som kan ge impulser till lämpligt tema. Eleverna:

läser tidningar och tar reda på vad som händer, samlar texter som ger idéer och väcker debatt, åhör radio- och TV-program, ser filmer, bearbetar ämneslärarna och ber om förslag, diskuterar.

Gemensamt väljer klassen ett tema för projektarbetet och tänker ut lämpliga studieområden. Läraren delar in klassen i grupper, där uppgifterna preciseras och arbetet planeras.

b. Eleverna insamlar stoff:

använder uppslagsverk och handböcker
 utnyttjar bibliotek
 samlar pressklipp
 intervjuar
 deltar i offentliga möten, diskussioner
 gör egna systematiska iakttagelser.

c. Eleverna sammanställer och sovrar stoff:

refererar
 diskuterar
 gör anteckningar
 skriver protokoll
 drar slutsatser
 underbygger med argument.

d. Eleverna framställer slutprodukten:

redigerar
 använder språkliga hjälpmedel
 kontrollerar språket
 renskriver
 kontrollerar typografisk utformning, inklusive bilder,
 diagram etc.
 häftar, förser med pärmar.

6. Redovisning

Redovisningen bör göras så mångsidig som möjligt och gärna fö-
 ra ut arbetsresultaten utanför klassrummets och om möjligt
 utanför skolans dörrar. I redovisningen bör ingå ett muntligt,
 ett skriftligt och ett visuellt moment.

a. Skriftlig rapport: prydligt utskriven, helst på maskin,
 eventuellt duplicerad, häftad, försedd
 med pärmar, försedd med bilagor, tabel-
 ler, diagram etc.

b. Muntlig rapport:

föredrag	AV-hjälpmedel: ljusbilder
dialogföredrag	bilder i episkop
paneldiskussion	kartor
recitation	diagram } på arbets-
scenkollage	tabeller } projektor
skådespel	ljudillustrationer
festprogram	film
o.s.v.	o.s.v.

c. Utställningsmaterial i anslutning till rapporten:

kartor	listor att skriva på
diagram	blanketter för insamling
tabeller	av nytt material
fotografier	diabildsserier
planscher	skärmar
kollage	bord med utställnings-
väggtidningar	material

7. Utvärdering och bedömning

Alla i klassen är aktiva vid gruppredovisningarna genom att ställa frågor, kommentera, läsa varandras rapporter, diskutera gjorda ställningstaganden. Följande synpunkter kan med fördel beaktas:

- har gruppen fört fram intressant stoff?
- hur effektiva redovisningsformer har den valt?
- har arbetsformerna fungerat?
- har kunskaper och insikter ökat hos de enskilda eleverna?
- har kravet på självständighet i materialanskaffningen tillgodosetts?
- har kravet på problemlösning tillgodosetts?

Liksom vid all undervisning i modersmålet får läraren grunda sin bedömning av de enskilda eleverna på kontinuerliga iakttagelser. Då projekten bör öka aktiviteten hos de enskilda eleverna, bör tillfällena till bedömning öka. De enskilda elevernas skrivförmåga bedöms ytterligare på basen av en avslutande uppsats där uppgifterna väljs i anslutning till projektarbetet eller projektets tema.

3.2. Kurserna

Enligt gymnasiets läroplan i kursform får modersmålet tre kurser à 38 timmar i varje årskurs. Det blir sålunda nio kurser. Dessa är placerade i en ordningsföljd, som motiveras såväl av

elevens utveckling mot större mognad som av behoven inom de olika årskurserna. Sålunda bör kurserna för det första gymnasieåret vara anpassade även till yrkesutbildningens behov, då ju det allmänt orienterande stoffet i stort sett skall vara gemensamt för alla under det tionde skolåret.

Den första kursen, Projektets teknik, anknyter till de elevcentrerade arbetsformerna i grundskolan. Grupparbetstekniken förfinas, och skriftliga och muntliga redovisningar befäster redan tidigare bekanta arbetsformer. Sålunda inövas arbetstekniker, som senare kommer till användning i gymnasiet. Den följande kursen, Språkets struktur, aktualiserar tidigare inlärt grammatiskt stoff och innebär sålunda en viktig repetition av grundskolans grammatikkurs, samtidigt som transformationsgrammatiken tillförs som ett nytt element. Den tredje kursen, Språkets variation, avser i första hand att skapa förståelse för språkets väsen och tolerans mot språkliga varianter. Det första gymnasieårets kurser bildar en helhet, som nära anknyter till stoff och arbetsformer i grundskolans högstadium.

Det andra årets kurser, Argumentation, Litteraturkunskap och Projekt förutsätter redan en större analytisk skärpa samt ett mera utvecklat kritiskt sinne och historiskt intresse hos eleverna.

I årskurs 3 fördjupas det historiska intresset för språk och litteratur. Den sista kursen, Massmediekunskap och litteratursociologi, för in eleverna i en aktuell och engagerande debatt om språkets och tankens villkor i vår egen tid.

Den fria läsningen, som går parallellt med de olika kurserna och i kurserna 5, 7 och 8 är ansluten till kurserna, bör ses som någonting väsentligt, då det gäller att skapa goda läsvanor, som utvecklar elevernas personligheter och ger dem en välkommen rekreation. Därför bör eleverna i så hög grad som möjligt inom den fria läsningen få välja sina böcker efter vad

de upplever som intressant, meningsfullt och stimulerande.

Gymnasiets I klass

Kurs 1. Projektarbetets teknik

1. Inledning

Kursen avser att ge en orientering om olika arbetsmoment inom ett grupparbete av projektkaraktär. Kursen omfattar framför allt praktiska övningar i samband med utarbetandet och presentationen av en projektrapport över ett visst begränsat ämne. Erfarenheter från denna kurs skall sedan kunna användas vid senare mera självständiga projektarbeten (se särskilt kurserna 6 och 9).

2. Mål

A. Allmänna mål

- att vänja eleven vid självständigt, problemorienterat arbete i samverkan med andra.

B. Kunskaper

- kännedom om olika hjälpmedel och förebilder för skriftlig och muntlig framställning
- kännedom om olika metoder för insamlande av material för en undersökning.

C. Färdigheter

- förmåga att använda olika källor för insamlande av ett relevant material
- förmåga att använda olika hjälpmedel och förebilder för skriftlig och muntlig framställning (inklusive att använda olika audivisueella och grafiska hjälpmedel)
- förmåga att delta i organiserandet och genomförandet av ett grupparbete.

3. Innehåll

A. Hjälpmedel

Orientering om viktiga hjälpmedel med avseende på dels muntlig och skriftlig framställning i allmänhet, dels utarbetandet av en skriftlig rapport, dels muntlig (och audivisuell) presentation av rapportens resultat.

B. Att arbeta tillsammans

Orientering om olika former för grupparbete samt om grupp-
arbetets psykologi.

C. Att samla material till en rapport.

Genomgång av olika sätt att insamla material till belysning av ett visst ämne eller ett visst problem. Bl.a. förmågan att använda uppslagsverk och bibliotekskataloger, att intervjua, att organisera och genomföra systematiska observationer.

D. Att skriva en rapport

Genomgång av hur man disponerar ett ämne, hur man utformar de olika styckena - med särskild hänsyn till de olika momentens inbördes ordning, hur man förser olika avsnitt med rubriker och sammanfattningar, hur man utarbetar och använder tabeller, diagram, illustrationer o.dyl.

E. Att föredra en rapport

Genomgång av hur man muntligt presenterar ett ämne med utnyttjande av olika grafiska och audivisueLLa hjälpmedel - sammanfattande och exemplifierande stenciler, ljusbilder, ljudillustrationer, kartor, affischer och liknande.

F. Att diskutera en rapport

Genomgång av hur man kritiskt granskar en rapport, hur man kan ställa frågor, hur man på basen av givna resultat kan diskutera fortsatta åtgärder o.dyl.

4. Arbetssätt och metodiska anvisningar

Kursen bör uppläggas som ett konkret projektarbete. Ämnet för detta projekt bör emellertid vara enkelt och begränsat, så att tillräcklig tid kan anslås till att orientera om olika moment i grupparbetets och projektarbetets teknik, och så att det också blir tillräcklig tid för att praktiskt öva dessa olika moment. Viss tid måste också anslås till studium och kritik av olika förebilder.

Ordningsföljden kan i stort sett vara den som gäller ovan för momentet Innehåll, dock så att hjälpmedlen presenteras och rådföras i organiskt sammanhang med arbetet i övrigt.

Arbetet bör resultera i en skriftlig rapport, som även presenteras muntligt och som därför kan utgöra ett slags mönster för fortsatt projektarbete.

5. Undervisningsmateriel

Svenska Akademiens ordlista

Språknämndens Skrivregler

Bergroth - Pettersson, Högsvenska

handbok i muntlig framställning

handbok i skriftlig framställning (speciellt i utarbetande av rapporter o.dyl.)

handbok i möteteknik

videoband med TV-föredrag och TV-diskussioner

texter som kan tas som mönster för rapport o.dyl.

6. Kontrollmetoder

Eleverna bör få tillfälle till allsidig träning under kursens gång och deras kunskaper och färdigheter kontrolleras och kompletteras fortlöpande. Läraren ger sammanfattande omdömen om den skriftliga rapporten och om den muntliga föredragningen - på basen av föregående diskussion och kritisk granskning från elevernas sida.

Kursen kan avslutas med ett flerdelat prov innehållande uppgifter av förslagsvis följande typ:

En sida ur SAOL kopieras och uppgifter i anslutning till denna ges.

En uppgift för kontroll av förmågan att utnyttja bibliotekskort.

Diagram och tabeller avläses.

Frågor om illustrationens betydelse och användning i muntlig och skriftlig framställning.

En dispositionsuppgift.

Att göra anteckningar efter ljudband.

Att sammanfatta.

En rubriksättningsuppgift.

Klassen kan också göra ett besök på bibliotek och lösa uppgifter i samband med besöket.

7. Litteraturläsning

Ingen speciell litteraturläsning. Läsningen ingår som en integrerad del av projektarbetet.

Kurs 2. Språkets struktur

1. Inledning

Kursen avser att ge en helhetsbild av språkets byggnad, med betoning av dels allmänspråkliga drag, dels modersmålets särart. Syftet är vidare att härigenom utveckla en rationell och

kritisk syn på språkliga problem samt att befästa den teoretiska grunden för fortsatta språkstudier över huvud taget.

2. Mål

A. Allmänna mål

- att fördjupa insikterna om modersmålets grammatiska struktur
- att med det svenska högspråket som typexempel ge en bild av (det mänskliga) språkets allmänna karaktär
- att ge en uppfattning om den deskriptiva språkvetenskapens arbetssätt samt om några av dess tillämpningsområden (speciellt språkpedagogiken).

B. Kunskaper

- kännedom om svenskans grammatiska struktur samt om den grammatiska terminologin
- kännedom om det mänskliga språkets allmänna egenskaper
- kännedom om språkvårdens uppgifter, argument och arbetsformer.

C. Färdigheter

- förmåga att tillämpa insikter i grammatik vid övningar i muntlig och skriftlig framställning, vid studiet av främmande språk samt vid bedömningen av språkriktighetsfrågor; speciellt förmåga att bedöma språkliga yttranden från funktionell och normativ synpunkt samt förmåga att analysera skillnader mellan olika främmande språks grammatiska och fonologiska system
- förmåga att använda viktigare språkvårdande hjälpmedel.

3. Innehåll

A. Högspråkets struktur

Huvuddragen av högspråkets fonologiska och grammatiska struktur. Speciellt övningar i att analysera och jämföra olika for-

muleringar och uttryckssätt med avseende på deras grammatiska struktur samt med avseende på deras klarhet och uttrycksfullhet. Övningarna har ett dubbelt syfte: dels att befästa elevernas kunskaper i grammatisk terminologi och deras färdighet i grammatisk analys, dels att genom språkiakttagelse och språkliga experiment uppöva den stilistiska uttrycksförmågan och lyhördheten. Övningarna kan med fördel baseras på den generativa grammatikens modell.

B. Kontrastiv (jämförande) grammatik

a. Några jämförelser mellan svenskan och finskan.

Syfte: Genom att påvisa likheter och skillnader mellan olika språk, genom att påvisa förekomsten av "språkliga universaler" och genom att påvisa grammatiska termers varierande innebörd med avseende på olika språk - lära sig att tillämpa språkvetenskapligt betraktelsesätt vid studiet av främmande språk.

b. Några jämförelser mellan svenskt högspråk och (finlands-) svensk dialekt.

Syfte: Genom att visa att även dialekter utgör komplicerade, funktionella språkssystem bidra till större tolerans gentemot dialekter och till större förståelse för de dialekttalandes speciella ställning inom språkgemenskapen.

c. Några jämförelser mellan rikssvenskt högspråk och finlands-svenskt högspråk.

Syfte: Genom analyser av finlandismer bedöma deras bakgrund samt deras användbarhet ur funktionell-kommunikativ synvinkel resp. ur socialt värderande synvinkel. Särskilt viktigt är det här att beakta i vad mån det finlandssvenska språkbruket kan och bör tillåtas avvika från den rikssvenska normen.

C. Språkvård

a. Allmänt om språkvård:

Språkvårdens uppgifter, argument och resultat.

b. Speciellt om '(finlands)svensk språkvård.

Språkvårdens organ, huvudsyften, argument och resultat (ur strukturell/funktionell och social synvinkel).

D. Skrivträning

Övningar i skriftlig framställning, varvid man prövar och diskuterar olika formuleringar av ett visst tankeinnehåll - med hänsyn till satsens, meningens, styckets och den totala helhetens innehåll och disposition.

4. Arbetssätt och metodiska anvisningar

Studiet bör i största möjliga utsträckning utgå från konkreta exempel, speciellt i form av ett material som inbjuder till jämförelser mellan olika uttrycksalternativ, t.ex. olika formuleringar på svenska, paralleller mellan svenska och finska, mellan svenskt högspråk och (finlands)svensk dialekt, mellan svenskt riksspråk och finlandssvenskt högspråk. Uttrycken bör jämföras och diskuteras från formell och semantisk-funktionell synpunkt. Exemplen bör vidare väljas så att de täcker olika delar av språkets byggnad - uttal, ordböjning, ordbildning, syntax, fraseologi, idiom, och även prosodiska och paralingvistiska drag. Man bör även beakta elevernas eget språkbruk, speciellt deras egna former för sociolekt eller dialekt. Eleverna bör på detta sätt också lära sig att iaktta och beskriva sitt eget och omgivningens språk.

Vid analysen läggs vikt vid att jämförelserna inte får bli impressionistiska utan att de baseras på vanliga regler för lingvistisk analys. Eleverna bör också lära sig att rådfråga olika hjälpmedel under arbetet, speciellt grammatiska handböcker samt

normativa ordböcker. Speciell uppmärksamhet bör ägnas åt frågan: varför över huvud studera grammatik?

5. Undervisningsmateriel

kompandier i grammatisk terminologi samt i svensk och finsk grammatik
 ordböcker över svenska och finska språket
 förteckningar över finlandismer.

6. Kontrollmetoder

Elevernas kunskaper och färdigheter kontrolleras vid ett avslutande prov, som omfattar ett antal enklare språkexempel att analysera och jämföra. Analysen bör utföras med tillämpning av den metodik och terminologi som presenterats vid kursen. Provet kan t.ex. innehålla uppgifter av följande slag:

Uppgifter som kontrollerar att eleven behärskar grammatisk terminologi.

Uppgifter i att använda språkvetenskapliga handböcker och hjälpmedel.

Analyser av skillnaden mellan svenska och finska, högspråk och dialekt, rikssvenskt och finlandssvenskt högspråk.

Kommentar till eller personlig diskussion av en sida i Bergroths Högsvenska.

Ett par längre skrivtillfällen bör ordnas under kursens gång.

7. Litteraturläsning

Ungefär tio lektioner av kursen bör ägnas behandling av den under kursen lästa litteraturen. Denna bör uppfylla kravet på god litteratur och böckerna bör vara valda så att de stimulerar till fortsatt läsning. Behandlings sättet under lektionerna bör vara varierande.

8. Integration

Kursen ger möjlighet till integration med andra språk, speciellt finska.

Kurs 3. Språkets variation

1. Inledning

Kursen avser att ge en uppfattning om ett fenomen som utmärker samhällen och språkgemenskaper - språkets uppdelning på ett obestämt antal varianter, vilka kan korreleras med olika icke-språkliga faktorer, t.ex. olika samhällsgrupper eller talsituationer. Kursen avser vidare att belysa i vad mån denna variation underlättar eller försvårar kommunikationen i samhället. Genom mer systematiska iakttagelser av olika kommunikationsprocesser kan man också få en uppfattning om vilka krav man kan ställa på ett klart och uttrycksfullt språk.

2. Målsättning

A. Allmänna mål

- att få en uppfattning om den språkliga variationens dimensioner, dels längs axeln "nivå av språkbyggnaden", dels längs axeln "icke-språkliga faktorer i språksituationen"
- att kunna sakligt bedöma variationens kommunikativa och socialpsykologiska problem
- att kunna bedöma vilka krav man från samhällets synpunkt kan ställa på den enskildes språkbruk.

B. Kunskaper

- kännedom om särdrag som utmärker några vanliga varianter av svenska språket
- kännedom om de sociala mekanismer som betingar uppkomsten av olika varianter
- kännedom om de sociala mekanismer som betingar valet av en viss språkform i en viss typ av talsituation
- kännedom om typiska konfliktsituationer som beror på den språkliga variationen.

C. Färdigheter

- förmåga att bedöma om en viss språkakt (i tal eller skrift är lämpligt utformad för den typ av mottagare som avsändaren riktar sig till
- förmåga att kunna avpassa sitt eget språkbruk med hänsyn till kravet på maximal tydlighet (för viss typ av mottagare).

3. Innehåll

A. Exempel på språkets variation

Med exempel visar man hur språkbruket kan varieras efter olika utomspråkliga faktorer, t.ex. biologiska (kön, ålder), sociala, regionala, situationsbetingade och även mediamässiga (skriften kräver andra uttrycksmedel än talet, och dessutom har ensidig kommunikation andra förutsättningar än ömsesidig). Exempelen bör även väljas så att de avser olika nivåer av språkbruket: uttal, ordbildning, syntax, ordförråd, prosodi och paralingvistik.

B. Språket i arbetslivet

Exempel på språklig anpassning efter olika arbetsuppgifter i samhället. Syftet är att se hur språket spelar en viktig roll i olika arbetsprocesser (även sådana som huvudsakligen är manuella eller rutinmässiga) och hur man strävar efter (eller misslyckas med) att uppnå maximal enkelhet och tydlighet, t.ex. genom dispositionen av hela språkakten, genom konsekvent användning av en viss terminologi.

C. Språkklyftor i samhället 1

Språkets specialisering för olika uppgifter kan leda till att det blir obegripligt för utomstående. I vissa fall är detta ofrånkomligt, i andra fall kan det undvikas, speciellt naturligtvis då yrkesmannen - specialisten vänder sig till en

större krets av mottagare. Under kursen bör diskuteras och studeras olika slag av kommunikationssvårigheter inom samhället, t.ex. vid kontakt mellan fackmän och lekmän, mellan myndighet och allmänhet. Särskild uppmärksamhet kan ägnas åt språkliga minoriteter samt olika typer av språkligt handikappade, t.ex. syn- och hörselskadade, stammare och personer med läs- och skrivsvårigheter. Diskussionen kan få en sakligare grund om man även söker tillämpa metoder för bestämning av läsbarhetsindex samt ordförståelsetest.

D. Språkklyftor i samhället 2

Den språkliga variationen i samhället kan belysas och diskuteras ur kommunikativ-funktionell synvinkel (se B), men även från sociolingvistisk och socialpsykologisk synpunkt. Uppgiften blir här att påvisa att variationen även har sina mer irrationella orsaker eller utgör led i vissa traditionella mönster. Vissa karaktäristiska drag t.ex. i kanslispråket och det religiösa språket är historiskt betingade (exempelvis val av latinsk-påverkade konstruktioner samt ålderdomligheter i ordförråd och fraseologi, utan kontakt med det samtida vardagsspråket). Sådana avvikelser från en individs eller en samhällsgrupps eget normala språkbruk kan skapa onödiga negativa attityder och t.o.m. konflikter. Detta gäller även i hög grad upplevelsen av andra socialt eller regionalt färgade språkbruk. Försök görs att närmare bestämma vad som konstituerar skillnaden mellan olika regionala och sociala varianter av finlandssvenskt talspråk - samt på vilka grunder man bedömer den ena eller den andra varianten som "vacker" eller "ful", "naturlig" eller "tillgjord", "bildad" eller "vulgär".

E. Finlandssvensk dialekt

Förståelsen inom den finlandssvenska språkgemenskapen bör inte främjas ensidigt genom ett krav på allmän anpassning efter en högspråksnorm. Med hänsyn särskilt till den (socialt och regionalt) vidsträckt utbredning som dialektlandet ännu har inom

den finlandssvenska befolkningsgruppen och med hänsyn till dialekternas funktion som ett genuint uttryck för finlandssvensk gemenskap och identitet, är det angeläget att skolan även aktivt och positivt arbetar för dialekternas ställning i samhället. Redan ett införande av dialekterna i läroplanen kan ge dem en behövlig injektion av legitimitet och respektabilitet. Viktigt är också att skolan lär elever med högskåpbakgrund att förstå tal på karaktäristisk finlandssvensk dialekt. Inom ramen för kurs 2 kan man koncentrera sig på en viss dialekt, som kan tas som typisk för östsvenska mål över huvud taget, t.ex. Närpesmålet (som också tillhör de bättre beskrivna). I kurs 7 breddas sedan detta studium genom en mer vidsträckt orientering om det finlandssvenska dialektområdet.

4. Arbetssätt och metodiska anvisningar

Studiet bör även här i möjligaste mån utgå från konkreta exempel. Eleverna kan själva i mindre grupper studera språkets användning i arbetslivet - uppgiften måste här givetvis begränsas till vissa mindre, klart avgränsade områden, t.ex. vad sker vid brandlarm? vad sägs vid vigselceremonin? hur avkunnas dom i mål?

Eleverna kan också diskutera och bedöma t.ex. skrivelser från statliga och kommunala organ ur förståelighetens synvinkel - och försöka åstadkomma bättre och klarare formuleringar. Detta material kan även prövas med läsförståelsetest.

Eleverna kan undersöka talspråket i sin egen omgivning och jämföra det t.ex. med normen för högskåpkuttal. Speciellt bör man här beakta drag som är specifika för finlandssvensk dialekt. Med lärarens hjälp utarbetar man en plan över de viktigaste skillnaderna mellan dialekten och högskåpkuttal, speciellt i fråga om uttal och ordböjning. Vid övningar i hörförståelse lär man sig så att omtolka dialektens formella drag till motsvarande uttryck på högskåpkuttal, varigenom grunden läggs till en förståelse av dialekten som talspråk.

Viktigt är att eleverna själva i möjligaste mån försöker insamla det material som skall analyseras, och att de också stiftar bekantskap med hur det används i den verkliga, autentiska språksituationen. Ett förhandspreparerat material (med texter, arbetsuppgifter, analyser) bör undvikas. En viktig del av skolans arbete ligger just i att lära eleverna att arbeta självständigt, och att själva skaffa fram det material och de källuppgifter som behövs för att lösa en uppgift eller besvara en fråga.

5. Undervisningsmateriel

prov på svenskt tal- och skriftspråk i olika varianter, inklusive dialekttexter

beskrivning i kompendieform av en finlandssvensk dialekt

Taltexterna bör föreligga både på ljudband och i grov transkription. Ett enkelt och billigt materiel kan man få i form av olika officiella och kommersiella tryck osv.

6. Kontrollmetoder

Elevernas kunskaper och färdigheter kontrolleras vid ett slutprov som omfattar analys av vissa muntliga och skriftliga texter. Uppgifterna kan bestå av:

Att bestämma vilken typ av mottagare en viss text riktar sig till och vilket syfte texten har respektive vilken grupp inom samhället avsändaren kan tänkas representera.

Att peka på drag som är typiska för en text av den typ som konstaterats föreligga.

Att bedöma i vad mån texten fungerar med hänsyn till sina antagna syften.

Att översätta ett stycke finlandssvensk dialekt.

Under kursen ordnas ett par större skrivtillfällen.

7. Litteraturläsning

Samma gäller som föregående kurs.

Gymnasiets II klass

Kurs 4. Argumentationsanalys

1. Inledning

Kursen avser att ge en bild av språkets och litteraturens användning som påverkningsmedel.

Kursen omfattar dels analys av olika texter med argumenterande syfte, dels ett försök till sammanfattning av argumentationens vanligaste uttrycksformer. Studiet omfattar texter i såväl tal som skrift. Kursen avser även att ge eleverna tillfälle till egna praktiska övningar.

Särskild vikt läggs på studiet av hur litteraturen under olika tider påverkat människan och samhällsutvecklingen.

2. Mål

A. Allmänna mål

Kursen vill

- hos eleverna skapa en kritisk, självständig hållning till information och påverkan av olika slag.
- få eleverna att förstå också det berättigade i att försöka påverka.
- få eleverna att frimodigt själva våga ta ställning och uttala sig i frågor, som de bedömer som angelägna.

B. Kunskaper

- eleverna känner till olika slags diskussionsformer och kan delta i diskussioner på ett korrekt sätt
- eleverna känner till olika sätt att skriva protokoll och använda protokoll
- eleverna känner till med vilka medel den språkliga argumentationen arbetar

- eleverna känner till exempel på hur vissa betydande litterära verk påverkat samtiden eller framtiden.

C. Färdigheter

- eleverna uppövar sin förmåga att urskilja argument i en talad eller skriven text
- eleverna uppövar sin förmåga att bedöma om resonemangen är hållbara och lär sig genomskåda osaklig argumentation
- eleverna lär sig gripa in i en debatt, skriva insändare samt aktivt och självständigt föra fram sina åsikter på olika sätt
- eleverna lär sig diskussions- och debatteknik.

3. Innehåll

A. Analys av

- argumenterande texter i tal och skrift från olika verksamhetsområden, så att de ger representativa exempel från religionen, politiken, reklamen och vetenskapen
- annonser och affischer samt slagord, symboler och karikatyrer.

Förhållandet mellan text och andra medier (bilder, film, musik o.dyl.) bör beaktas.

B. Argumentationens uttrycksformer

Centrala begrepp som

- teoretisk och praktisk argumentation
- lexikalisk och stipulativ definition, mångtydighet, vaghet, värdeladdade ord, semantik
- urval av fakta, förvrängda fakta, övertalning, överföring
- perspektiv-, attityd- och engagemangsmarkörer
- liknelser och analogier
- statistik
- cirkelbevis, överkastning av bevisbördan
- personargument, folkargument, käppens argument, okvädning
- auktoritetsargument, självsäkerhetsknepet, prestigeknepet

Andra påverkningsmedel som bilder, musik o.dyl.

C. Diskussions- och debatteknik

D. Äldre och yngre litteratur, som påverkat samhällsutvecklingen och människans idévärld

4. Arbetssätt och metodiska anvisningar

Kursen börjar förslagsvis med en diskussion kring något intressant, aktuellt, för eleverna angeläget ämne. Efter diskussionen repeteras och diskuteras diskussionsteknik. Olika diskussionsformer kan senare under kursens gång utnyttjas. Protokoll kan skrivas och protokollskrivning repeteras.

Den egentliga argumentationsanalysen kan förslagsvis börja med två texter, kanske fingerade, som behandlar samma ämne men ur alldeles olika synvinklar, varvid eleverna får försöka visa hur samma fenomen kan uttryckas olika beroende på attityd, åsikt och avsikt.

Efter denna inledande övning diskuteras allmänt olika former för språklig påverkan i samhället på gott och ont. Vikten av ett självständigt kritiskt mottagande och tillämpande av all information och påverkan, som omger oss, diskuteras. Därefter börjar texter genomgås, varvid alltid någon eller några språkliga påverkningsmetoder skärskådas närmare och diskuteras noggrannare. Eleverna gör anteckningar för att senare få en sammanfattande bild av argumentationens medel och metoder. Texterna bör väljas från olika områden. Bandade debatter och argumenterande anföranden bör också ingå. Inte bara press utan också radio, TV och film skall i mån av möjlighet utnyttjas.

Eleverna får småningom själva öva saklig argumentering, först i muntliga och skriftliga enkla klassövningar kring verklighetsnära ämnen och senare i mera avancerade övningar. Eleverna kan t.ex.:

- öva att tala för och emot
- skriva insändare, uttalanden, pamfletter, traditionell uppsats

- med argumenterande rubrik, essäer
- göra slagord, affischer, reklamer
  - undersöka hur en kampanj organiseras (ex. miljövård, utrotningshotade djur ...)
  - undersöka den påstådda vinklingen i nyhetsutbudet i radio och TV
  - följa med något radio- eller televisionsprogram och granska det ur argumentationsanalytisk synvinkel
  - undersöka urval av fakta i billig underhållningslitteratur, i TV-serier och i filmer, speciellt vid beskrivningen av hjälte/hjältinna och bov samt jämföra med beskrivningen av huvudpersonerna i s.k. kvalitetslitteratur och "goda" filmer och TV-serier
  - följa med valdebatt eller annan debatt kring något aktuellt ämne

Exempelvis insändare och upprop skall gärna skickas till tidningar - ex. skoltidningen eller lokaltidningen - eller ges spridning i skolan.

Redan i början av kursen bör eleverna få en översikt av betydande litterära verk, som påverkat samhällsutvecklingen och människornas idévärld och som skall läsas under kursens gång samt presenteras och redovisas i slutet av kursen. Se punkt 5. Redovisningen kan ske i form av presentation av verket samt diskussion, eller som debatt kring betydelsen av verket. Utställningar, väggtidningar eller morgonsamlingar kring verken kan också vara resultatet av arbetet. Framhållas bör att verken bör ställas i historiskt perspektiv, så att man visar att de verkligen påverkat sin samtid eller utvecklingen.

Varierande, för arbetet lämpliga arbetsätt används, t.ex. föreläsning eller diskussion vid teoriundervisningen, individuellt arbete eller grupparbete, då texterna granskas och gruppredovisningar i samband med litteraturstudiet.

5. Litteraturläsning

Listan på litterära verk, som läses och behandlas av eleverna, bör innehålla verk, vilka påverkat samhällsutvecklingen på olika områden. Det kan vara verk som behandlar ämnen såsom humanitet, tolerans, brott och straff, nationell samhörighet, korruption, den officiella samhällslögnen, kvinnosaken och jämlikhet. Syftet med läsningen av dessa verk är alltså att visa att de förmått förändra vår syn på vår omvärld och påverka utvecklingen.

Böcker som i en trängre kulturkrets - gärna vår egen - förmått väcka debatt, omprövning av tidigare förfaringssätt och åsikter och som kanske lett till påtagliga förändringar och reformer kan också ingå i litteraturläsningen.

Några exempel:

- ur världslitteraturen
- Platon: Phaidon, Staten
- Bergspredikan
- Darwin: Om arternas ursprung
- Montesquieu: Lagarnas anda
- Voltaire: Candide
- Rousseau: Emile
- Freud: Drömtydning
- Beecher-Stowe: Onkel Toms stuga
- Marx: Det kommunistiska manifestet
- Gogol: Revisorn
- Turgenjev: En jägares dagbok
- Orwell: 1984
- Swift: Gullivers resor
- de Beauvoir: Det andra könet
- Solsjenitsyn: En dag i Ivan Denisovitjs liv
- Anne Franks dagbok
- Angela Davis självbiografi

- ur nordisk litteratur
Strindberg: Det nya riket
Ibsen: Ett dukkehjem
Linna: Okänd soldat
- ur finlandssvensk litteratur
Runeberg: Fänrik Ståls sägner
Diktonius: Hårda sånger
Andersson: Bakom bilderna
Kihlman: Människan som skalv

6. Kontrollmetoder

Läraren bedömer de övningar som eleverna utför under kursens gång. I ett slutprov kan eleverna få i uppgift att analysera en reklam och ett argumenterande anförande samt kommentera en affisch och något slagord. Diskussion kan också användas som kontrollmetod, varvid elevernas förmåga att argumentera samt underbygga och motivera sina argument iakttas. Uppsatser av argumenterande karaktär skall också ingå.

7. Undervisningsmateriel

En lärobok i argumentationsanalys behövs men främst används artiklar, reklamer, annonser, affischer, karikatyrer osv. ur tidningar, pamfletter, reklamblad etc., ty materialet skall helst vara aktuellt, då texter föråldras så snabbt. Debatter och anföranden på band är en tillgång. Film och TV skall också utnyttjas.

8. Integration

Kursens innehåll är mycket väl lämpat för integration med musik och teckning, då det gäller att visa på andra medel än de språkliga att påverka människor. En integrering med historia är önskvärd för litteraturstudiet.

Kurs 5. Litteraturkunskap

1. Inledning

Kursen i litteraturkunskap avser att ge eleverna en uppfattning om litteraturens rikedom på uttrycksformer. Under kursens gång stiftar eleverna sålunda bekantskap med de litterära genererna. Särskild uppmärksamhet ägnas åt tendensen inom litteraturen - och inom konstlivet över huvud taget - att under en viss period föredra och utveckla en viss stilprägel (smak), som kan följas genom olika konstriktningar. Även uppkomsten av och den allmänna kulturella bakgrunden till en sådan riktning studeras - samt den reaktion och motrörelse som denna i sin tur väcker. De olika ismerna och stilriktningarna presenteras alltså på idé-, konst- och kulturhistorisk bas. Verslärans grunder, stilfigurer, bildspråk, komposition etc. studeras i samband med texter. Man visar upp hur ett diktverk kan belysas ur olika aspekter och med användande av olika analysmodeller.

2. Mål

A. Allmänna mål

Det yttersta målet är att skapa insikt om och förståelse för litteraturens former och innehåll under olika tider och i olika kulturer och att motverka tendenser till inskränkt anakronistiska eller etnocentriska synsätt, samt vidare att öka möjligheterna och förmågan att följa en författares sätt att gestalta händelseförlopp, människor, miljöer och idéer.

B. Kunskap

- eleven känner till den viktigare litteraturhistoriska terminologin
- eleven har någon kännedom om verslärans och de litterära konstgreppen och stilfigurerna
- eleven har insikt om hur olika teman kan gestaltas i

olika litterära genrer

- eleven kan skilja på olika genrer och stilriktningar
- eleven ser det typiska i de olika genrernas och stilriktningarnas språk
- eleven känner till förändringar som skett i sättet att gestalta världen under olika tider och hur förändringarna kommit till synes i litteraturens språk och struktur.

C. Färdigheter

- elevens läsintresse utvecklas och stärks
- elevens läs- och iakttagelseförmåga uppövas
- eleven lär sig förstå att litteraturen under olika skeden gestaltar motiven på olika sätt - lär sig att med förståelse läsa litteratur från olika tider
- eleven kan analysera litterära texter med beaktande av olika faktorer.

3. Innehåll

A. Litteraturens uttrycksmedel

- skönlitteraturens genrer, dvs. litteraturens huvudarter
  - epik
  - dramatik
  - lyrik

Vid presentationen kan man utgå ifrån några renodlade exempel, t.ex. valda från den klassiska grekiska litteraturen (Homer, Sofokles, Sappho). Man måste dock även beakta försök från olika tider att blanda olika litterära genrer och att även blanda dem med andra konstarter, såsom opera.

- skönlitteraturens indelning enligt form
  - prosa: novell, olika slag av romaner osv.
  - poesi
- verslärans grunder
  - takt eller versfot
  - stigande och fallande rytm

- olika versfötter
- viktiga versmått
- viktiga stroffer
- stilfigurer
- bildspråk och symbolik
- komposition, tematik; parallellism och kontrast.

B. Stilbegreppet inom litteraturen

- olika definitioner av begreppet stil
- presentation av olika stilriktningar inom litteraturen med hjälp av exempel från arkitektur, målarkonst, skulptur, musik etc.
- grundligare genomgång av några stilriktningar, t.ex. klassicismen, romantiken, realismen och modernismen

Vid studiet av en stilepok behandlas följande:

- stilepokens uppkomst, teoretiska och ideologiska utformning, dess anknytning till äldre förebilder (även inom andra konstformer)
- epokens mest framträdande skapelser och deras stiltypiska drag
- den reaktion och kritik som sedan i sin tur leder till uppkomsten av nya stilideal.

Man kan också följa hur ett och samma stilideal kan finnas latent och blomma upp under olika tider.

C. Tolkning

Särskild uppmärksamhet bör fästas vid förmågan att tolka författarens och verkets intentioner, speciellt att förstå de diktade gestalterna, deras handlingar och reaktioner samt att kunna tillgodogöra sig författarens budskap, t.ex. hans livs-
 åskådning, samhälls-
 åskådning och människouppfattning. Häri innefattas även förmågan att genom högläsning eller dramatisk framställning göra rättvisa åt en författare och hans intentioner.

D. Konsten att tillgodogöra sig litteratur

- kännedom om viktiga hjälpmedel för litteraturläsningen, t.ex. handböcker, litteraturlexikon, författarlexikon, recensionstidskrifter
- övning att läsa och jämföra recensioner
- kännedom om hur en teaterföreställning blir till
- förberedda teaterbesök med uppföljning.

4. Metodiska anvisningar och arbetssätt

Kursens mål bör i görligaste mån uppnås genom elevcentrerade arbetsmetoder. Därför måste man ställa de litterära texterna i centrum. Elevernas egna iakttagelser ger utgångspunkt åt läraren, då olika företeelser presenteras och sammanfattas. Kursen baseras lämpligen på läsning av texter som representerar olika genrer och stilarter. Eleven bör under kursen redovisa läsningen av tre större verk och dessutom läsa de texter och textavsnitt som bildar underlaget för undervisningen. Texterna bör väljas med omsorg:

- deras svårighetsgrad bör vara anpassad efter elevernas mognad, men de bör samtidigt bereda eleverna nya upplevelser, nya erfarenheter
- deras omfång får inte vara större än att man även hinner diskutera och uppleva dem som konstnärliga helheter - av den anledningen kan t.ex. en novell föredras framom en roman
- de bör vara representativa för det man önskar demonstrera - och följaktligen även inom det begränsade omfånget innehålla karaktäristiska drag i tillräcklig omfattning.

De litterära verken kan vidare väljas i anslutning till aktuella program i radio, TV och lokal teater- och musikverksamhet samt i anslutning till museibesök och liknande.

Kursen inleds med en kort genomgång av viktiga uttrycksmedel

och stilepoker, varvid framställningens koncentration och slagkraft ökas genom användningen av bild, musik, arkitektur etc. Presentationen uppföljs av en diskussion om den fortsatta kursens uppläggning: vilka stilepoker skall närmare studeras? vilka böcker skall redovisas under kursens gång? vilka texter skall väljas för studium i klass? Härefter skapar lärare och elever tillsammans ett program som täcker kursinnehållet och där aktuella förutsättningar, t.ex. lokala teaterföreställningar, beaktas. Programmet kan utformas sålunda:

	<u>epik</u>	<u>dramatik</u>	<u>lyrik</u>
<u>Antiken</u>	Homeros	Sofokles	Sappfo
<u>Romantiken</u>	folksaga Gogol, Näsan	Schiller, Don Carlos	Runeberg Stagnelius
<u>Naturalism</u>	Strindberg	Strindberg	Strindberg
<u>Absurdism</u>	Lagerkvist	Beckett	Ekelöf

Varje verk kan behandlas ur följande synvinklar:

- diktaren och hans tid (allmänna och politiska strömningar, biografiska data etc.)
- diktverkets form och innehåll (litterära uttrycksmedel, samhällssyn, människouppfattning, livsåskådning samt tolkningen av de diktade gestalterna o.dyl.)
- försök till estetisk värdering

Inom ramen för ett sådant program tränas olika tolkningsmetoder från högläsning och dramatiskt förverkligande till mera teoretiska utredningar, där t.ex. spekulationer kring form, stil och komposition ingår. Det är viktigt att klassen får samlas inför en gemensam upplevelse och till gemensam diskussion, men också grupparbeten kring olika texter bör förekomma för att möjliggöra självständigt arbete och meningsfulla redovisningar. Genom redovisningarna, paneldiskussioner, diskussionsinledningar och liknande skapas möjligheter för effektiv muntlig träning under kursens gång. Härvid är det lämpligt att utnyttja de möjligheter till varierande arbetsformer som teater- och filmbesök, TV-föreställningar och pressens recensioner av

dessa erbjuder. Skrivträningen ansluter med fördel till kursens tema. Eleverna kan till exempel själva producera skönlitteratur - författa en dikt eller en novell - eller skriva om sina upplevelser inför litteratur av olika slag - skriva recensioner, analyser osv.

5. Undervisningsmateriel

lärobok som behandlar litterära uttrycksmedel, stilbegreppet, tolkning av litteratur

AV-materiel

litteraturvetenskapliga och -historiska handböcker
skönlitterära verk

6. Kontrollmetoder

För att kontrollera elevernas kunskaper hålls ett prov i slutet av kursen. Eleverna kan få

frågor om de verk och författare som behandlats,
uppgifter som ansluter sig till terminologin,
uppgiften att stilbestämma en text och peka på konstituerande stildrag,
uppgifter som kontrollerar förmågan att använda handböcker o.a. hjälpmedel,
uppgiften att analysera en dikt eller en novell.

7. Litteraturläsning

Litterära verk från olika tider som representerar olika genrer och stilarter. Urvalet bör vara representativt för det som behandlas i kursen.

Kurs 6. Projekt

Se närmare 3.1.4. Projekt

Gymnasiets III klass

Kurs 7. Språkets historia

1. Inledning

Studiet av språkhistorien avser att ge en syn på språket som något till sin natur föränderligt, att exemplifiera och förklara språkförändringarnas allmänna karaktär, att med de nordiska riksspråken som exempel ge en föreställning om hur en nationell språknorm skapas genom ett samspel av olika reglerande krafter, att likaså med de nordiska språken som exempel ge en föreställning om det historiska förhållandet mellan en riksspråksnorm och olika lokala varianter av samma språk. Syftet är vidare att genom ett språkhistoriskt perspektiv få en mindre fördomsfull hållning gentemot olika varianter av nordiskt talspråk, samt att öka förmågan att tillgodogöra sig äldre svenska texter liksom texter på danska och norska. Ytterst gäller det att få eleverna att uppleva språket som ett uttryck för den nordiska gemenskapen.

2. Mål

A. Allmänna mål

- att förmedla en känsla av språket som ett uttryck för den nordiska gemenskapen
- att skapa en mindre fördomsfull hållning gentemot olika varianter av nordiskt talspråk
- att öka lusten och förmågan att tillgodogöra sig texter på äldre svenskt litteraturspråk samt på danska och norska.

B. Kunskaper

- kännedom om språkförändringarnas allmänna karaktär och principer
- kännedom om huvuddragen av det svenska språkets och de andra nordiska språkens historiska utveckling samt om deras släktskap med andra språk
- kännedom om karaktäristiska drag i den nordiska dialekt-

kartan

- kännedom om de moderna nordiska riksspråkens samband med regionala språkvarianter i olika delar av Norden
- kännedom om hjälpmedel (t.ex. ordböcker) för studiet av danska och norska texter samt av äldre svenska texter.

C. Färdigheter

- förmåga att läsa enklare, språkhistoriskt intressanta texter på äldre svenska, representerande olika epoker och stilarter
- förmåga att förstå enklare exempel på talad och skriven modern danska och norska (speciellt bokmål)
- förmåga att använda enklare hjälpmedel (t.ex. ordböcker) för studiet av danska och norska texter samt av äldre svenska texter.

3. Innehåll

A. Allmänna principer för språkförändring och språkutveckling

(Språkutveckling - språkförändring eller språkförsämring?) Med exempel visas olika karaktäristiska typer av språkförändringar, valda t.ex. från ljudsystemets, ordböjningens, ordförrådets och semantikens områden. Som utgångspunkt kan väljas dels jämförelser med andra besläktade språk, dels jämförelser mellan olika skeden av vårt språks utveckling. Tacksamma områden är bl.a. det indoeuropeiska avljudet, den germanska ljudskridningen, det germanska omljudet, det nordiska kasussystemets upplösning samt de nordiska konsonantkombinationernas utveckling i initial och final position (såsom denna bl.a. kan studeras i motsättningen mellan det moderna riksspråkets ortografi och uttal). Vidare bör man med några exempel demonstrera olika typer av ljudförändringar, speciellt innebörden av kombinatoriska ljudförändringar. Enskilda ords betydelseutveckling kan demonstreras som exempel på olika slag av betydelseförskjutningar. Särskild uppmärksamhet måste ägnas åt de mer genomgripande förändringar som förorsakas av dels kontakten med andra språk, dels en medveten

språkreglering. Slutligen måste man även uppmärksamma samspelen mellan skrift och tal samt den inverkan som under nyare tid kommunikationerna och folkbildningen haft på språkutvecklingen.

B. Huvuddragen av det svenska språkets historia.

Genomgången kan beakta följande:

- a. Den svenska språkhistoriens periodindelning - med presentation av de olika epokenas karaktäristiska drag samt med motivering för de traditionellt valda gränsåren.
- b. Olika historiska lager i det moderna svenska riksspråket. En tacksam utgångspunkt kan här vara ett försök att förklara vissa oregelbundenheter i det svenska böjningssystemet - t.ex. varför heter det kastade men sälde, väckte, sprang? varför heter det armar men händer? kvinnor men män? och hur hänger vissa formellt och semantiskt nära besläktade ord ihop språkhistoriskt, t.ex. fara, föra, färd? Om möjligt bör man i det ordhistoriska studiet anknyta till elevernas egen språkliga miljö - till ortnamn i omgivningen och till dialektord ur den lokala allmogekulturen. Detta ordstudium kan med fördel kombineras med fältexcursioner och museibesök.
- c. De moderna stilarternas ålder och allmänna europeiska bakgrund. T.ex. lagspråk, kanslispråk, religiöst språk, retorik, tidningsspråk.
- d. Språkhistoriska texter. Studium av ett begränsat urval av korta textutdrag, avsett att belysa viktiga epoker i det svenska (nordiska) skriftspråkets utveckling, t.ex. en runinskrift, ett utdrag ur en isländsk saga, en medeltida lagtext, ett medeltida diplom (med lokal anknytning), ett stycke ur Gustav Vasas bibel, Bellman, Strindberg ...
- e. Skillnader mellan de nordiska riksspråken i ett språkhistoriskt/dialektologiskt perspektiv.

- f. Det finlandssvenska högspråkets historiska förutsättningar med särskild hänsyn till dess förhållande till rikssvenskt högspråk.
- g. De finlandssvenska dialekterna i ett språkhistoriskt perspektiv med särskild hänsyn till deras sammanhang med det övriga nordiska dialektområdet.

C. Norska

Övningar i att förstå lättare texter (i tal och skrift) på bokmål, ev. även på nynorska. Studium av ett centralt sårnorskt ordförråd - med särskild hänsyn till "farliga" ord. Någon kännedom om norskt kulturliv.

D. Danska

Övningar i att förstå lättare texter (i tal och skrift) på danska. Studium av ett centralt sårdanskt ordförråd - med särskild hänsyn till "farliga" ord. Någon kännedom om danskt kulturliv.

4. Arbetssätt och metodiska anvisningar

Det språkhistoriska studiet måste i större utsträckning än något annat kursmoment baseras på lärarens kunskaper och initiativ. Detta beror naturligtvis på stoffets allmänna svåröverskådlighet och svårtillgänglighet. Läraren bör bemöda sig om att ur det stora och brokiga materialet ta fram och förklara valda exempel som kan belysa allmänna tendenser och principer av språkhistoriskt intresse. På grund av stoffrikedomen måste läraren alltså själv göra ett urval där huvudprinciperna bör vara att dels ge en historisk helhetssyn på språkens och speciellt de nordiska språkens utveckling, dels genom konkreta exempel skapa insikt om språkförändringarnas allmänna natur.

Vid studiet av språkhistoriska texter kan man försöka att mer

systematiskt iaktta likheter och skillnader mellan olika epoker, t.ex. mellan en fornsvensk lagtext och en nusvensk översättning av motsvarande text.

Ett effektivare studium av de nordiska gransspråken förutsätter medverkan av nordiska reselektorer, som även bör förmedla en bild av sina länders allmänna kulturella egenart. Vid studiet av gransspråken är det lämpligt att låta eleverna själva samla in ett specifikt ordförråd från olika ämnesområden. Genomgången av de nordiska gransspråken bör innefatta viss kännedom om ortografiska och fonetiska regler - men endast så att läs- och hörförståelsen härigenom underlättas. Övningar i danskt och norskt uttal bör bedrivas endast med försiktighet. Huvudsaken är att språkförståelsen ökas.

5. Undervisningsmateriel

Ett kortfattat kompendium i svensk och nordisk språkhistoria inklusive kortare textprov (ev. översättningar med kommentarer) från skilda tider.

En dialektatlas som visar karaktäristiska språkdrags utbredning över det nordiska dialektområdet.

En översikt av de finlandssvenska dialekterna, med språkprov, ljudband och kartor.

En kort lärobok (inkl. ljudband) med övningar i att förstå danska och norska (speciellt bokmål) i skrift och tal.

Ordlistor med ett sårnorskt och sårdanskt ordförråd. Wessén, Våra ord.

Ev. något populärt häfte med exempel på ords etymologi och historia.

6. Kontrollmetoder

Studiet av språkhistoria får inte drivas alltför intensivt med krav på inhämtande och memorering av detaljer i form av namn, årtal, exempel och regler. Kursen skall ge en allmän orientering under lärarens ledning, varvid det är viktigast att vissa allmänna principer och sammanhang klargörs. Något kunskapskontrollerande slutprov är inte att rekommendera, annat än möjligen för momenten norska och danska. Denna kontroll bör då i möjligaste mån anknyta till det stoff som behandlats under den knappt tillmätta studietiden.

7. Litteraturläsning

Litteraturläsningen omfattar äldre svensk litteratur, äldre nordisk litteratur i översättning samt yngre dansk och norsk litteratur av olika svårighetsgrad.

Kurs 8. Litteraturens klassiker

1. Inledning

Kursen avser att ge en introduktion till klassiska författare och verk ur världslitteraturen och den svenska litteraturen inklusive den finländska litteraturen. Därvid är det lämpligt att utgå från en definition av begreppet klassiker. Med klassiker kan man mena antingen en författare eller ett litterärt verk som idémässigt och/eller formellt framstår som en typisk representant för eller en förgrundsgestalt inom en viss epok, eller en författare eller ett litterärt verk som genom sitt starka inflytande på samtid och eftervärld påverkat hela den följande kulturella och samhällsliga utvecklingen och fortfar att göra det i kraft av sina egna ord. Vid denna kurs bör speciellt den senare typen av klassiker beaktas. Eleverna skall alltså få studera och uppleva hur en författare eller till och med en enskild bok i kraft av sitt innehåll och sin stilkonst leder utvecklingen framåt på ett sätt som kan spåras ända in i våra dagar.

Kursen kan utformas som en serie fria övningar i att analysera och presentera olika diktverk. Uppläggningsen behöver nödvändigtvis inte vara kronologisk eller på annat sätt systematisk. Däremot kan den lämpligen avslutas med ett försök till syntes, varvid man försöker finna sambanden mellan olika diktverk och epoker. Viktiga litterära impulser och strömningar inom världslitteraturen och stora svenska och finländska diktare presenteras som huvudmoment. Särskild vikt fästs vid författare som spelat en stor roll vid präglingsen av den finlands-svenska identiteten.

2. Mål

A. Allmänna mål

Vikt läggs på förståelsen av ett klassiskt verk som ett på en gång allmänmänskligt och tidstypiskt dokument.

B. Kunskaper

- eleverna förstår innebörden av begreppet klassiker och vet hur en klassiker framstår som talesman för sin tid och hur han påverkar samtiden
- eleverna förstår hur litteraturen kan återspegla samhället och dess idéer under olika tider
- eleverna känner till huvuddragen av den svenska litteraturens utveckling mot bakgrunden av de viktigaste skedena inom världslitteraturen

C. Färdigheter

- eleverna har en viss förmåga att tillgodogöra sig kvalificerad litteratur från olika tider
- eleverna har fått en känsla för litterär och konstnärlig kvalitet

3. Innehåll

A. Begreppet klassiker

B. En utförligare presentation av enskilda klassiker från olika tider och länder. Vid presentationen av en klassiker beaktas följande frågeställningar:

- hur såg världen ut vid tidpunkten för hans framträdande?
- vilka problem brottades han med?
- vilka idéer framlade han?
- hur reagerade samtiden på hans verk?
- hur kan man spåra hans inflytande på eftervärlden?
- kan man finna inflytande från honom ännu i vår tid?
- vilket inflytande har han haft i litterärt, politiskt, moraliskt och socialt avseende?

Följande författare kunde förslagsvis behandlas:

Världslitteraturen: antiken: Platon
 medeltiden: Dante
 renässansen: Shakespeare
 upplysningen: Voltaire
 klassicismen och romantiken: Goethe
 realismen: Dostojevski, Mark Twain
 expressionismen: Brecht, Kafka

Svensk och nordisk litteratur:

Bellman
 Almqvist
 Ibsen
 Strindberg
 Lagerkvist
 Martinson

Finlandssvensk och finsk litteratur:

Kalevala
 Kivi
 Runeberg
 Mörne
 Schildt
 Södergran
 Diktonius
 Linna

C. Kortfattad översikt av den svenska litteraturens viktigaste skeden

4. Arbetssätt och metodiska anvisningar

Kursen kan utgå från en diskussion av begreppet klassiker. Hur definieras det i ordböcker och lexikon? Vad tycker eleverna själva utmärker en klassiker? Därefter ges en orientering om klassiker i ett världshistoriskt perspektiv (se Innehåll, A & B).

Den litteratur som skall läsas i samband med kursen väljes i god tid, så att eleverna hinner bekanta sig med den på förhand. Verken bör väljas så att de representerar olika epoker och olika områden, t.ex. världslitteraturen, den nordiska, den riks-svenska, den finlandssvenska och den finska litteraturen.

Eleverna förutsätts ha kännedom om stilar, analysmetoder o.dyl. De arbetar i mindre grupper med uppgift att förbereda en muntlig och/eller skriftlig presentation av var sin klassiker - eventuellt även i form av en bok- och bildutställning eller liknande. Presentationen bör speciellt innefatta ett ställningstagande till de frågor och problem som angetts ovan under Innehåll B. Hjälpmedel såsom skivor, band, dior osv. bör utnyttjas, och samarbete med lokalt bibliotek kan rekommenderas.

Slutligen kan man göra ett försök till syntes, varvid man söker se de historiska sammanhangen mellan olika studerade verk - för att därigenom få en upplevelse av civilisationens väv.

De individuella skriftliga uppgifter som även bör förekomma bör anslutas till kursens teman.

5. Undervisningsmateriel

AV-materiel

allmänna uppslagsverk

litteraturvetenskapliga och -historiska handböcker

skönlitterära verk

en kort svensk litteraturhistoria

6. Kontrollmetoder

För att kontrollera elevernas kunskaper hålles prov i litteraturkännedom. Läraren bör härvid inte kräva alltför preciserade kunskaper. Resultatet av grupparbetena bedöms, och bedömningen bidrar till kursens slutvitsord.

7. Litteraturläsning

Eleverna läser hela verk av de klassiker som behandlas i grupparbetena. I samband med redovisningarna rapporteras om läsningen.

Kurs 9. Massmediekunskap och litteratursociologi (projekt)

1. Inledning

Kursen ger en översikt av den litterära kulturen i vid mening i vårt samhälle. Den behandlar bokutgivning och massmedier; press, radio och TV. Olika styrningsmekanismers inverkan på produktion, distribution och konsumtion av böcker och massmedieprodukter undersöks, och olika massmedieprodukters utformning och värde från allmän, saklig eller konstnärlig synpunkt samt deras effekt på olika grupper av mottagare granskas.

I kursen ingår litteraturläsning och projektarbeten. Den bygger på och vidareutvecklar färdigheter som övats i tidigare kurser, t.ex. förmågan att analysera och kritiskt granska hur språk och litteratur fungerar i samhället.

Mål

A. Allmänna mål

- att känna till hur opinioner och attityder utformas
- att undersöka vilka krafter som styr och dirigerar den allmänna kulturen
- att därigenom utvecklas till kritiska, aktiva och omdömesgilla mottagare.

Eleverna bör känna till massmediernas olika former, deras historiska bakgrund och arbetssätt, villkor, förhållande till och effekt på sin publik, samt bokens väg från författaren till läsaren. Eleverna bör kunna jämföra och värdera olika massmedieprodukter och böcker med hänsyn till sådana aspekter som konstnärlig nivå, saklighet och slagkraft.

B. Kunskaper

Eleverna bör känna till

- en enkel kommunikationsmodell
- de olika massmediernas särdrag
- bokutgivningens styrningsmekanismer
- etiska regler för massmedieproduktion
- ekonomiska, tidsmässiga, distributionstekniska ramar för massmedieproduktion
- något om effektforskningens resultat
- karaktäristiska drag i den internationella masskulturens innehåll

C. Färdigheter

Eleven bör kunna

- skilja mellan information, propaganda och underhållning
- inta en kritisk hållning till massmediernas information
- jämföra verkligheten med det urval av verkligheten som massmedierna gör
- värdera språklig nivå och slagkraft hos massmedieprodukter och böcker
- jämföra olika massmedier med hänsyn till arbetssätt, villkor och effekt.

3. Innehåll

A. Grundläggande begrepp och termer i anslutning till massmedier och bokproduktion (t.ex. massmedium, masskultur, triviallitteratur, kiosklitteratur, bestseller, dokumentärfilm, information, återkoppling).

B. Pressens, radions och televisionens historiska utveckling

C. Faktorer som reglerar massmedieproduktionen (t.ex. lagstaddagen, censur, programregler, publiceringsregler, regler för reklam, politisk kontroll i form av programråd ävensom producenters och kulturarbetares personliga insatser och ställningstaganden). Kulturutbudets styrningsmekanismer i form av konsumenternas levnadsvanor; reklam, kritik, undervisning.

D. De ekonomiska betingelserna för kulturproduktion (avser bokutgivning och massmedieproduktion), t.ex. monopol och konkurrens, ägoförhållanden, efterfrågan och utbud, publikens krav, kommersiellt och samhällsstyrt utbud, stipendier.

E. Vägarna för kulturspridningen (t.ex. förlagens, boklådornas, bibliotekens betydelse; tidningskoncernernas, prenumerations-systemets, tidningskioskernas roll; nyhetsbyråer, pressbyråer, reklam, radio- och TV-bolagens inköspolitik)

F. Läsar-, lyssnar- och tittarstatistik och publikens sammansättning. Effektforskningens viktigaste resultat

4. Arbetssätt och metodiska anvisningar

Kursen kan förslagsvis börja med en kort genomgång eller repetition av allmän kommunikationsteori. I detta sammanhang kan man läsa några texter och/eller stifta bekantskap med radio- och TV-program och på dessa pröva någon analysmodell som undersöker förhållandet mellan sändare, budskap, medium, mottagare. I de diskussioner som förs inövas och förklaras aktuella termer och begrepp.

Eleverna fortsätter med att samla "stimulansmaterial" och ringa in områden för projektarbeten. Det är önskvärt att arbetsuppgifterna fördelas så att redovisningarna täcker kursinnehållet och fördjupar kunskaperna om kulturutbudets styrningsmekanismer. Den centrala frågan under dessa lektioner är: vad vill vi

få veta, vad vill vi undersöka? Eleverna för fram material för klassens diskussioner t.ex. på följande sätt: de refererar artiklar, radio och TV-program som tangerar kursinnehållet, de gör undersökningar om läsar-, lyssnar- och tittarvanor, de gör upp tabeller och diagram över utgivning och försäljning, de presenterar olika programideologier, forskningsresultat osv.

Projektarbetet inleds. I denna kurs kan den individuella litteraturläsningen och projektarbetet kombineras. I övrigt följer arbetet projektarbetets allmänna principer: eleverna läser, intervjuar, undersöker som hemuppgift, sammanträder, refererar, rapporterar, sammanställer i klass. Eleverna bör uppmuntras att använda varierande arbetsformer: de kan t.ex. göra mindre lokala undersökningar av läsar- och tittarvanor som jämförs med motsvarande riksomfattande, de kan göra pressundersökningar, ta reda på försäljnings- och utlåningsstatistik, besöka redaktioner, inspelningsstudior, reklambyråer, bokförlag etc. Redovisningarna sker och resultaten diskuteras.

De individuella skrivningarna ges gärna formen av debattartiklar, reportage, manus för radio- och TV-program o.a. övningar i anslutning till kursens bärande tema.

5. Litteraturläsning

Lektyren till denna kurs bör helst väljas i början av läsåret, senast i kursens början. Den bör väljas i anslutning till kursinnehållet. Eleverna läser minst ett par böcker eller ett större antal uppsatser eller essäer, valbart från följande områden:

1. faktaböcker och debattböcker om massmedierna
2. böcker med litteratursociologisk uppläggning
3. ett urval av böcker som representerar ett visst slag av populärlitteratur kombinerat med artiklar och/eller böcker som behandlar detta litteraturslag, exempelvis

agentromaner, thrillers jämte Lundin, Salongsbödlarna (1971), Umberto Eco, Berättarstrukturer hos Ian Fleming (1971)

TV-, filmsuccéer i bokform, därtill Göran Palm, Askungen och klasskampen

barn- och ungdomsböcker i kombination med Orwell, Essäer och Gunilla Ambjörnsson, Skräpkultur åt barnen (2 uppl. 1974)

Angélique-romaner, Nick Carter- böcker o.a. jämförbart kombinerat med artiklar ur Populärlitteratur (1972)

seriemagasin i kombination med Sture Hegerfors, Serier (1969)

science fiction i kombination med Walter Hirsch, Bilden av vetenskapsmannen i science fiction-litteraturen (1970)

Litteraturstudiet kan ingå som en del av projektarbetet i denna kurs och redovisas i detta sammanhang. Redovisningen kan också vara fristående och då ske skriftligt, som en recension eller artikel, eller muntligt, som inledning till diskussioner av olika slag.

6. Integration

Kursen ger möjligheter till integration med historia, teckning, samhällskunskap, fysik, t.ex. då det gäller att utreda pressens, radions och televisionens historiska utveckling; samhällelig kontroll av massmedierna; kulturutbudets ekonomiska betingelser; televisionens bildspråk.

7. Kontrollmetoder

Kursen avslutas med en kunskapskontroll som kan innehålla frågor i anslutning till det faktamaterial som presenterats under kursen, analys av en text för att skilja information från propaganda

eller för att bedöma språkets slagkraft,
uppgifter att jämföra tidningstext med publiceringsreglerna,
analys av något av populärlitteraturens alster.

Uppgifterna i skrivning utformas så att de ansluter sig till kursens teman.

8. Undervisningsmateriel

kompedium i massmediekunskap
kompedium i litteratursociologi
AV-materiel
massmedieprodukter
populärlitteratur
facklitteratur.

4. BEDÖMNING

Bedömningen tjänar som hjälp för lärare och elev och för undervisningen framåt. Dess uppgift är att göra eleven medveten om sin språkliga kompetens och om eventuella brister i det språkliga utförandet och kunskaperna i språk och litteratur samt att vägleda honom och hjälpa honom till att uppnå bättre resultat.

I slutet av varje kurs ordnas prov av något slag. Proven gestaltas olika i de olika kurserna. Om kurserna förmedlar mätbara kunskaper har eleverna möjlighet att svara på kunskapsfrågor och lösa uppgifter. Om detta inte är fallet ges provet en friare utformning. Vid skriftliga förhör bör uppgifterna utformas så att eleverna får uttrycka sig i fullständiga meningar. Ifyllnadsövningar och flervalssfrågor är mindre lämpliga. Om provens utformning se närmare i samband med de enskilda kurserna!

Under varje kurs anordnas ett par större skrivtillfällen, och resultatet av dessa bedöms. Läraren bör grunda sin slutbedömning både på proven och skrivningarna och på sina fortlöpande iakttagelser av elevernas arbete under kursens gång.

Läraren bör vid bedömningen ta hänsyn till bl.a. följande:

1. Elevens förmåga att komma ihåg och känna igen vissa begrepp, termer och fakta.
2. Elevens förmåga att förstå det som inlärts, hans förmåga att återge det med egna ord och att skilja väsentligheter från detaljer.
Speciell vikt bör fästas vid elevens förmåga att dra egna slutsatser, att värdera, att resonera, att iaktta orsaker och följder.

God elevkännedom är hos läraren en viktig förutsättning för riktig bedömning. Läraren bör givetvis fästa sig vid elevens språkliga prestationer och ämneskunskaper, men också vid elevens

attityder. Han bör härvid beakta följande:

1. Elevens förmåga att i positiv eller negativ mening engagera sig för en sak.
2. Elevens förmåga att samarbeta med andra.
3. Elevens självständighet vid lösningen av uppgifter.

Lärarens svårigheter att bedöma de enskilda eleverna vid grupp-
arbete kan bemästras om han följer gruppernas arbete på nära
håll, tar del av protokoll och rapporter osv. Prestationerna
under det kontinuerliga arbetet i grupp bör tillmätas större
betydelse än slutprodukten.

Fyra olika betyg ges: för varje prov, för enskild kurs, för
varje klass och för hela gymnasieexamen. Eftersom muntlig och
skriftlig framställning båda är uttryck för språklig förmåga,
vore ett gemensamt betyg för dessa delkomponenter motiverat.
Litteraturkännedom och språklig orientering skulle sålunda
bilda ett ämneskomplex.

UNDER ÅR 1977 UTKOMNA KOMMITTÉBETÄNKANDEN

- 1 Puolustushallinnon työpaikkaruokailutoimikunnan mietintö
- 2 Lukion opetussuunnitelmatoimikunnan mietintö I
- 2 Betänkande avgivet av läroplanskommissionen för gymnasiet I
- 2 Betänkande avgivet av läroplanskommissionen för gymnasiet II A
- 2 Lukion opetussuunnitelmatoimikunnan mietintö II E
- 3 Terveysthuollon opetussuunnitelmatoimikunnan mietintö
- 4 Koti-, käsi- ja taideteollisuusalan opetussuunnitelmatoimikunnan mietintö
- 5 Merenkulkualan opetussuunnitelmatoimikunnan mietintö
- 5 Betänkande avgivet av sjöfartsbranschens läroplanskommission
- 6 Elintarvikealan opetussuunnitelmatoimikunnan mietintö
- 7 Teknillisen alan opetussuunnitelmatoimikunnan mietintö
- 8 Kotitalousalan opetussuunnitelmatoimikunnan mietintö
- 9 Yritysverotuksen tasoa selvittävän toimikunnan mietintö
- 10 Vuokra-arvotoimikunnan mietintö
- 11 Metsä- ja puutalousalan opetussuunnitelmatoimikunnan mietintö
- 11 Läroplanskommissionens för skogs- och trähushållningsbranschen betänkande
- 12 Maatalousalan opetussuunnitelmatoimikunnan mietintö
- 13 Matkailualan opetussuunnitelmatoimikunnan mietintö
- 13 Betänkande avgivet av läroplanskommissionen för turistbranschen
- 14 Pohjois-Suomen malmigeologisen toimikunnan mietintö
- 15 Moottorijoneuvoverotoimikunnan mietintö
- 16 Valtion henkilöstöpolitiikkatoimikunnan mietintö
- 17 Ammatillisten oppilaitosten yleissivistävän opetuksen uudistamistoimikunnan mietintö
- 17 Betänkande avgivet av kommissionen för reformering av yrkesläroanstalternas allmänbildande undervisning
- 18 Työneuvostotoimikunnan mietintö
- 19 Opintotuen kehittämistoimikunnan mietintö
- 20 Biotieteiden koulutustoimikunnan II osamietintö
- 21 Kirkko ja valtio -komitean mietintö
- 22 Kotieläintuotannon rajoittamistoimikunnan mietintö
- 23 Tulopoliittisen selvitystoimikunnan mietintö
- 24 Metsäpalkkatilastotoimikunnan mietintö
- 25 Uittohallintotoimikunnan mietintö II
- 26 Pystymittaustoimikunnan mietintö
- 27 Kuntoutus ja uudelleensijoitus valtion työyhteisöissä
- 28 Maatilalainsäädäntökomitean II mietintö
- 28 Kommitténs för stadgandet av lagen om gårdsbruksenheter II betänkande
- 29 Liikenneturvallisuustyön suunnitelma
- 30 Kulutusluottotoimikunnan mietintö
- 31 Kemiallisten aineiden merkitsemistoimikunnan mietintö
- 32 Ulkoasiainhallinnon koulutustoimikunta II:n mietintö
- 33 Laivatyösuojelutoimikunnan mietintö
- 33 Betänkande av skeppsarbetarskyddskommissionen
- 34 Kieli-instituuttien valvontalautakunnan mietintö
- 35 Lapin erityisoloista johtuvat ongelmat ja toimenpiteet niiden ratkaisemiseksi
- 36 Virantoimituksen keskeytysajan palkkaustoimikunnan mietintö
- 37 Lasten ja nuorten sosiaalihuoltotoimikunnan mietintö
- 38 Mietintö kansainvälisestä patenttityhteistyöstä II
- 38 Betänkande om internationellt patentsamarbete II
- 39 Valtiokonttoritoimikunnan mietintö
- 40 Kilpailumenettelytoimikunnan mietintö
- 41 Maa- ja metsätalouden työvoimatoimikunnan mietintö
- 42 Eläketoimikunta 1976:n mietintö II
- 44 Televisiotoimikunta 1977:n mietintö
- 44 Betänkande av TV-kommissionen 1977
- 45 Vesistöjen kunnostamistyöryhmän mietintö
- 46 Veropainetoimikunnan mietintö
- 47 Kalastuslainsäädäntökomitean mietintö
- 48 Soidensuojelun perusohjelma
- 49 Erityistä suojelua vaativat vedet
- 50 Tuontipuutoimikunnan mietintö
- 51 Suunnittelu ja seuranta osana lääninhallitusten johtamista
- 52 Työelämän suhteiden neuvottelukunnan mietintö
- 53 Postivirkamies- ja postimieskunnan palkkausperusteiden selvittelytoimikunta
- 54 Luokitustoimikunnan mietintö
- 55 Uimahallitoimikunnan mietintö
- 56 Suomenlinnan pohjoismaisen taidekeskuksen huonetilatoimikunnan mietintö
- 57 Maatilahallituksen alaisten laitosten hallintotoimikunnan II mietintö
- 58 Kaupunkien oikeus- ja ulosottolaitostoimikunnan mietintö
- 60 Työsuhdeturvatoimikunnan mietintö
- 61 Puhelinvirikailijatoimikunnan mietintö
- 62 Tieteellisten seurojen asema ja tehtävät
- 63 Opetusalan hankintatoimikunnan mietintö
- 64 Paikallishallintotoimikunnan II mietintö
- 65 Arkistotoimikunnan mietintö
- 67 Saaristoasiain neuvottelukunnan esitykset toimenpiteiksi saaristoalueiden kehittämiseksi
- 68 Tuontimaksutoimikunnan mietintö osa I
- 68 Tuontimaksutoimikunnan mietintö osa II
- 70 Vakuutusopimuslakikomitean mietintö I
- 70 Kommittén för revision av lagen om försäkringsavtal betänkande I

- 71 Ulkomaalaistoimikunta 1976:n mietintö
- 72 Työpaikka- ja väestösuunnitetoimikunta
- 73 Suomen merenkulku ja mukavuuslippu
- 74 Kantokylöluokitustoimikunnan mietintö